

**FAKULTA PEDAGOGICKÁ
ZÁPADOČESKÉ UNIVERZITY V PLZNI**

KATEDRA HISTORIE

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**TÉMA: REFLEXE JANA HUSA V UČEBNÍCÍCH DĚJEPISU
OD 19. STOLETÍ DO SOUČASNOSTI**

2016

Bc. Veronika Babková

ABSTRAKT

Práce je věnována problematice interpretace osobnosti Jana Husa v odborné literatuře a učebnicích dějepisu od 19. století do současnosti. Práce se v první řadě věnuje problematice historického vědomí, historickému mýtu a jeho budování, velká část je také zaměřena na reflexi Jana Husa v odborné historiografii, nejpodstatnější část je posléze věnována odrazu Jana Husa v učebnicích dějepisu. Důležitou součástí práce je též analýza, nakolik učebnice dějepisu odráží poznatky historické vědy.

KLÍČOVÁ SLOVA

Jan Hus, husitství, reformace historiografie, historické vědomí, historický mýtus, učebnice dějepisu, tradice

ABSTRACT

Work is devoted to the interpretation of Jan Hus in literature and history books from the 19th century to the present. The work is primarily devoted to the issue of historical consciousness, historical myth and its building, a large part is also focused on the reflection of Jan Hus in professional historiography. The most important part is then devoted to the reflection of Jan Hus in the history books. An important part of the work is also an analysis of how much history textbooks reflects the findings of historical science.

KEY WORDS

Jan Hus, the Hussite movement, the Reformation, historiography, historical consciousness, historical myth, history textbooks, tradition

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem předloženou diplomovou práci zpracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Plzni dne 7. dubna 2016

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji PhDr. Heleně Východské za vedení diplomové práce a cenné rady.

Obsah

ÚVOD	7
1. HISTORICKÉ VĚDOMÍ	13
2. MISTR JAN HUS A JEHO MÍSTO V DĚJINÁCH.....	16
3. OBDOBÍ 1867 – 1918.....	18
3.1. České dějepisectví pod vlivem Františka Palackého	18
3.1.1. Charakter doby a historiografie	18
3.1.2. Odras ve školství a učebnicích	22
3.2.1. Charakter doby a historiografie	25
3.2.2. Odras ve školství a učebnicích	29
4. OBDOBÍ 1918 – 1939.....	32
4.1. Charakter doby a historiografie	32
4.2.1. Škola tradiční.....	34
4.2.2. Škola činná	40
4.2.3. Katolické školy.....	42
5. OBDOBÍ 1939 – 1945.....	49
6. OBDOBÍ 1945 – 1960.....	51
6.1. Charakter doby a historiografie	51
6.2. Odras ve školství a učebnicích	54
6.2.1. Film (Jan Hus).....	61
7. OBDOBÍ 1960 – 1970.....	64
7.1. Charakter doby a historiografie	64
7.2. Odras v učebnicích	65
8. OBDOBÍ 1970 – 1989.....	69
8.1. Charakter doby a historiografie	69
8.2. Odras ve školství a učebnicích	69
9. OBDOBÍ 1989 – SOUČASNOST	73
9.1. Charakter doby a historiografie	73
9.2. Odras ve školství a učebnicích	74
9.2.1. Vzdělávací programy – Základní škola, Národní škola, Obecná škola	74
9.2.2. Rámcově vzdělávací program	77
9.2.3. Odras v učebnicích dějepisu	78
9.2.4. Film – Jan Hus (2015).....	83
ZÁVĚR.....	85
SUMMARY	87
SEZNAM LITERATURY	88
PŘÍLOHY	

ÚVOD

Osobnost Jana Husa je v českých dějinách natolik výrazná, že jsem se rozhodla tematicky zacílit svou diplomovou práci na *Reflexi Jana Husa v učebnicích dějepisu od 19. století do současnosti*. Motivací k sepsání této práce pro mě byl nesporný fakt, že u výrazných událostí či osobností můžeme pozorovat tendence měnícího se náhledu na tyto konkrétní osobnosti či události v souladu s danou dobou a ideologií.

Moje absolventská práce se v první řadě věnuje problematice historického vědomí, historickému mýtu a jeho budování, velká část je také zaměřena na reflexi Jana Husa v odborné historiografii, nejpodstatnější částí práce je posléze odraz Jana Husa v učebnicích dějepisu. Důležitou součástí práce je analýza, nakolik učebnice dějepisu odráží poznatky historické vědy. Tato problematika se ukazuje jako velmi závažná, poněvadž učebnice dějepisu jsou mnohdy jedinými texty, se kterými se žáci v rámci historie setkávají, a proto mají na tvorbu historického vědomí nezpochybnitelný vliv.

Výše uvedena problematika je v práci řešena na konkrétní historické osobnosti Jana Husa, kterého historikové považují za osobnost klíčového charakteru.

Odborná literatura zabývající se jak samotnou osobností Jana Husa tak i jeho problematickou interpretací se objevuje v hojné míře, zvláště v poslední době. Ne všechny odborné publikace však formovaly historické vědomí o Janu Husovi. Existuje několik stěžejních děl, která v dané době vytvářela určující pohled na zmiňovanou osobu.

Historikem, který vytvořil již v 19. století zásadní a dosud ne ve všem překonaný obraz o Janu Husovi, byl bezpochyby František Palacký. Na jeho životní dílo *Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě* museli další historikové chtě nechtě navazovat. Palackého dílo sepsáno v duchu romantického pojetí dějin vytvořilo na dlouho dobu obraz Jana Husa jako národního hrdiny. Přesto, že jeho dílo podléhalo v té době rakouské cenzuře, podařilo se Palackému vytvořit národní obraz husitství, který se stal jedním ze symbolů českého historického vědomí.

Dalším velikánem nejen husitství ale celé historické vědy byl Josef Pekař řadící se do nové generace historiků – Gollovy školy. Ta se snažila zažité historické vědomí o Janu Husovi poopravit, byla zde patrná hlavně objektivizace v duchu pozitivismu. Základní literaturou první republiky k danému tématu byla publikace *Mistr Jan Hus* (1919) od Josefa Pekaře, charakterizující husitství jako teologický a národní spor. První republikou se dlouho táhnul spor o smysl českých dějin, kdy proti Pekařovi stál další velikán T. G. Masaryk a jeho známá publikace *Česká otázka*, ve které se mimo jiné zabývá také problematikou Jana Husa.

Ve svém díle se postavil za odkaz Františka Palackého. Další z řady Gollovy školy, kdo se zabýval Janem Husem, byl například Václav Novotný se svojí publikací *M. Jan Hus* (1919). Na pomezí sporu o smysl českých dějin stál známý český historik Kamil Krofta, který sepsal publikaci *Mistr Jan Hus: Jeho život a význam* (1915).

Výraznou osobností v pozitivním i negativním slova smyslu byl historik Zdeněk Nejedlý, původně žákem a stoupencem Gollovy školy, který se taktéž angažoval ve sporu o smysl českých dějin, tudíž přispěl i k problematice Husově. Nejedlý chápal, že z hlediska historika je třeba Masarykův názor o smyslu českých dějin odmítnout, ale zároveň mu přiznal kladnou hodnotu v politickém uvědomění českého národa. Ve své rané tvůrčí fázi se zabýval otázkou husitství, husitského zpěvu a Jana Husa. Sepsal například díla *Mistr Jan Hus a jeho pravda* (1919) a *Hus a jeho doba* (1934). Později se ale striktně přiklonil k marxismu.

Po skončení druhé světové války a po komunistickém převratu v roce 1948 formovali Husův obraz historikové více či méně zatížení marxistickým pojetím dějin, na scénu tedy vstoupila sociální stránka Husova učení. Znáмым medievalistou byl v padesátých a šedesátých letech Josef Macek. Jeho publikace *Jan Hus* (1961) formuluje názor, že na osudech výrazných osobností lze demonstrovat světovost husitství a doložit závislost hrdinů na revolučních masách.

V padesátých letech vyšla také publikace Otakara Odložilíka, známého českého historika, který se zabýval zejména dějinami protestantismu. Jelikož tvořil převážně v zahraničí, jeho publikace *Jan Hus* (1951) není ve velké míře zatížena dobovou atmosférou.

V šedesátých letech vyšly dvě výrazné husitské monografie od Rudolfa Urbánka a Františka Bartoše, které znamenaly částečný průlom v marxistickém pojetí husitství a Jana Husa, podrobněji se o nich zmiňují v příslušné kapitole.

Po roce 1989 zůstává výraznou osobností v oblasti husitství a Jana Husa historik František Šmahel, zejména v osmdesátých letech vyšly jeho známé publikace *Mistr Jan Hus* (1985) a *Husův proces v Kostnici* (1989). Nejnovější kniha tohoto autora nese název *Jan Hus, život a dílo* (2014). Husův nejnovější životopis je jakýmsi návratem ke kořenům husitské revoluce. Ve Šmahelově podání se nejedná o jednoznačnou oslavu Jana Husa. Šmahel dává již od prvních řádků jasně najevo, že chce představit Husa, jaký skutečně byl – muž z masa a kostí.

Velkým průlomem v oblasti husitského bádání jsou pak monografie historika Petra Čorneje. Soubor jeho studií představuje v poslední době publikace *Světla a stíny husitství* (2011), ve které mimo jiné autor analyzuje i podoby současné husitské tradice. K počtě Petra Čorneje vydal Robert Novotný a Petr Šámal dílo *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy*

(2011). Autoři této publikace mimo zkoumání 15. století sledují vývoj husitologického bádání, proměny uměleckého zpracování výrazných osobností husitství (Jana Husa nevyjímaje) a aktualizaci husitství jako výrazného fenoménu v českých dějinách.

Současné publikace se mají tendenci buď vyjadřovat právě k tzv. druhému životu Mistra Jana Husa – k jeho dobovým interpretacím, nebo se snaží poopravit dlouhodobě přetrvávající obraz Jana Husa. Konotace, které se nám povětšinou vybaví při vyřčení jména Jan Hus, jsou kacíř, mučedník či národní hrdina. Trendem současného bádání je přiblížit Jana Husa spíše jako člověka reálného a snaha navrátit se k původním pramenům, které nám mohou podhalit nové skutečnosti a souvislosti pojící se k osobě Jana Husa.

Z poslední doby vyhodnocuji jako zajímavou publikací *Jan Hus. Příspěvek k národní identitě* (2008) od Evy Kantůrkové. Ve své knize se zabývá například otázkou, zda je Jan Hus ještě aktuální. Obecně dává kniha živý, ucelený a detailní obraz Husova života. Husa autorka charakterizuje zejména jako člověka, který si šel za svou pravdu, za přelomový rok v Husově životě považuje rok 1412, kdy se vzepřel církvi, i přestože již neměl podporu krále. Na tomto přelomovém roku se dnes shoduje většina historiků.

Dalším výrazným autorem, který se v posledních letech věnoval hlavně Husově procesu z právního hlediska, je Jiří Kejř. Objasněním průběhu Husova procesu se snaží podhalit Husovy pohnutky a proniknout do jeho myšlenkového světa. Publikace nesou názvy *Husův proces* (2000) a *Jan Hus. Známý i neznámý* (2015).

Osobnosti Jana Husa se v poslední době věnuje též Pavel Soukup – *Jan Hus* (2015) či Renáta Fučíková – *Hus a Chelčický: příběh jejich doby* (2015).

Velký zájem o Husovu osobnost pochopitelně přineslo kulaté výročí k jeho úmrtí v roce 2015. K tomuto výročí vyšlo několik příspěvků i publikací. Mezi nimi vyniká například publikace od Jaroslava V. Polce *Jan Hus v představách šesti staletí a ve skutečnosti* (2015). Autor zde reflektuje proměny obrazu Jana Husa v průběhu staletí. Nejvíce se dle jeho názoru projevoval obraz Husa jako kazatele, mučedníka, vlastence, demokratického revolucionáře a kacíře. Velkou monografií je dnes *Jan Hus: 600 let od smrti* (2015) od Jiřího Svobody a kolektivu. Na této monografii se podílel jak František Šmahel tak Petr Čornej, dva současní přední historikové zabývající se husitskou problematikou.

Nutno podotknout, že historické vědomí ale neformuje pouze odborná literatura, ale i beletrie a film. Z tohoto hlediska nejvýrazněji ovlivňoval Husův obraz v dlouhodobém měřítku Alois Jirásek a jeho historické romány původně navazující na hluboko zakořeněnou koncepci Františka Palackého, protože však Alois Jirásek posílil ve svých románech vliv a

sílu lidového hnutí, využili tento obraz později i komunisté. Jiráskův beletristický obraz husitství tak převládal skoro celé století.

V padesátých letech dvacátého století formoval historické vědomí o Husovi například beletrista Miloš Václav Kratochvíl dílem *Jan Hus – muž a doba* (1955). Nehledě na fakt, že byl také tvůrcem scénáře známého filmu Otakara Vávry *Jan Hus* (1954). Tento film se na dlouhá léta stal stěžejním obrazem Mistra Jana Husa. V současné době se tento obraz snažila poupravit nejnovější filmová trilogie z roku 2015 – *Jan Hus*.

Struktura diplomové práce je vystavěna chronologicky. V první kapitole se zabývám problematikou historického vědomí obecně, kladu si v první řadě otázku, jak lze tento pojem vůbec definovat, a co vše má na utváření našeho historického vědomí vliv.

Druhá kapitola je věnovaná samotnému Janu Husovi, kde se snažím postihnout jeho místo v dějinách a postupné utváření jednotlivých mýtů kolem jeho osoby v určitých dobách.

Následuje stěžejní část diplomové práce, ve které se zaměřuji na jednotlivá období. Následující kapitoly věnované jednotlivým epochám jsou vystavěné podle jednotného plánu. Nejdříve se snažím postihnout charakter doby a dobovou historiografii, posléze se orientuji na odraz dané odborné literatury ve školství a učebnicích. Vše vždy vztahuji právě k osobnosti Jana Husa.

Třetí kapitolu věnuji období 1867 – 1918. V této době vznikla základní koncepce pojetí husitství – Palackého, která formovala pohled na Jana Husa asi v největší míře, proto také věnuji tomuto období velký prostor. Zároveň se začíná formovat nová koncepce pod taktovkou Gollovy školy, která se v některých ohledech začíná proti palackého linii vymezovat.

Čtvrtá kapitola reflektuje období 1918 – 1939. Nutno podotknout, že toto období bylo na různé interpretace Husovy osoby velmi plodné, proto je i tato kapitola vcelku rozsáhlá. Období je ovlivněno zejména sporem o smysl českých dějin. Pohledy na Jana Husa jsou tímto sporem bezpochyby ovlivněny. Převládají dvě koncepce – Pekařova a Masarykova, obě koncepce se také v učebnicích dějepisu odrážejí. Mimo jiné se také ve velké míře během první republiky ozývaly katolické hlasy, které bychom umlčovat rozhodně neměli. Obraz Jana Husa tak dokresluje i náhled do katolických učebnic. Dalším specifikem první republiky v otázkách výuky dějepisu, byly pokusy Eduarda Štorcha o tzv. školu činnou, která taktéž vykazovala své zvláštní rysy. I touto problematikou se v této kapitole zabývám.

Vcelku krátkou kapitolou je pak v pořadí pátá, ve které hodnotím období 1939 – 1945. Jelikož se jedná o období německé okupace, je jasné, že Jana Husa tato doba záměrně zamlčovala, alespoň oficiálně.

Šestá kapitola je zaměřena na období 1945 – 1960. Krátký poválečný svobodný vývoj záhy vystřídal marxismus a jeho pojetí dějin. V tomto ohledu se jedná o období klíčové, ve kterém byla na dlouhou dobu nastolena velmi zjednodušená interpretace Husova učení v duchu historického materialismu. I tato doba měla na vytváření historického vědomí nesporný vliv, poněvadž v jistých ohledech lze říci, že v tomto období se nastolena koncepce husitství v rámci odborné literatury promítna posléze do učebnic dějepisu markantním způsobem. A jak už bylo řečeno a bude o tom pověřeno i dále, učebnice dějepisu naše historické vědomí formují vcelku silně. V této kapitole dotvářím obraz o Janu Husovi i reflexí známého filmu z padesátých let od Otakara Vávry, nazvaného příznačně *Jan Hus*.

Sedmá kapitola navazuje na předchozí období a hodnotí období 1960 – 1970. Kapitola není některak dlouhá, zaznamenává některé pokusy o revizi pohledů na husitství, které se uskutečňovaly v období uvolňování. Tyto pokusy se ale v učebnicích dějepisu zásadním způsobem neprojevíly.

V osmé kapitole se zabývám obdobím 1970 – 1989, tedy obdobím normalizačním, které je stále charakteristické marxistickým pojetím dějin, na sklonku osmdesátých let lze ale již vyzorovat první náznaky, kam se bude bádání a výuka ohledně Jana Husa ubírat dále.

V deváté a zároveň poslední kapitole se pak zaměřuji na období 1989 – současnost. V této kapitole reflektuji zásadní změny v pojetí školního dějepisu, hodnotím a přibližuji základní školské programy, které se u nás od pádu komunistického režimu vystřídal. A poodhaluji zásadní změny v pojetí Jana Husa v odborné literatuře a učebnicích dějepisu.

Důležitá otázka, která v úvodu této diplomové práce vyvstává, je, zda je problematické didakticky zpracovat osobnost Jana Husa. U všech významných událostí a osobností to zcela určitě problematické je. Považuji za náročné, vytvořit pravdivý a zároveň stručný obraz o Mistru Janu Husovi, vzhledem ke skutečnosti, že jeho osoba a učení poodkrývá různé charakteristiky. Osobnost Jana Husa je navíc ještě specifická v tom, že si každá doba vytvořila „svého Husa“. Bylo to možné z toho důvodů, že Jan Hus, jeho učení a v neposlední řadě zejména doba, ve které působil, otevírala možnost vícero interpretací.

Nelze tedy tvrdit, že by například komunismus vytvořil zcela chybný obraz o Janu Husovi. Správnější by bylo tvrdit, že přiřknul Husovi pouze jednu stránku jeho učení, tu, která nejvíce zapadala do dobové atmosféry – sociální. S tím dodatkem, že tato stránka jeho učení nebyla zrovna ta nejsilnější, proto můžeme mluvit o jakési dezinterpretaci. Stejně tak palackého koncepce může mít z dnešního pohledu určité trhliny v tom ohledu, že dnes je již nacionální pohled na české dějiny a české osobnosti v některých ohledech překonaný. Byť je národní stránka Husova učení stále silná, objevují se i další stránky jeho učení – teologická,

morální či etická. Nesmíme také opomenout snahy historiků zejména v posledních letech hledět na Jana Husa jako na obyčejného člověka z masa a kostí a přiblížit ho tak více širší veřejnosti.

Z výše uvedeného vyplývá, že podat stručný a zároveň celistvý a co nejvíce objektivní obraz Jana Husa není věcí jednoduchou. Přesto jsou na učebnice dějepisu kladeny požadavky, tyto celistvé a zároveň stručné obrazy vztahující se k významným osobnostem českých dějin vytvářet.

Cílem diplomové práce je reflektovat měnící se obraz Jana Husa v průběhu času v odborné literatuře a zejména pak v učebnicích dějepisu. Postihnout nakolik učebnice dějepisu odráží historické bádání doby, nakolik jsou odrazem doby a ideologie a nakolik se jim daří naplňovat požadavky na vytváření stručných obrazů k dané osobnosti.

Výchozí hypotézou je pro mě fakt, že v průběhu času (od 19. století do současnosti) se vytvořily tři základní podoby Jana Husa – Hus jako národní hrdina, Hus jako řádný katolík a reformátor, Hus jako ochránce chudých. Práce zkoumá, nakolik bude tato hypotéza potvrzena či vyvrácena, případně doplněna o další obrazy Jana Husa.

Další hypotézou je pro mě také skutečnost, že obraz Jana Husa se v průběhu času měnil zásadním způsobem a byl vždy odrazem dané doby.

Poslední stanovenou hypotézou je tvrzení, že ve všech dobách lze vystopovat alespoň některý rys Husova učení či jeho osoby, který nezpochybnila žádná doba, a proto také zůstávají diskuze okolo jeho osoby stále živé.

1. HISTORICKÉ VĚDOMÍ

Odborníci i laická veřejnost si zcela určitě ne jednou položili otázku, co je vlastně minulost a jak je možné minulost zkoumat. A to není vše, důležitá je i otázka, zda má vůbec smysl zajímat se o to, co skončilo a je nenávratně pryč. Proč si připomínat hrdiny? Může například Jan Hus vzbudit u dnešních studentů zájem a zformovat jejich postoje a názory?

Ať tak či onak, pravdou zůstává, že člověk asi nezapře svou odvěkou touhu pátrat potom, jak to všechno vlastně bylo. Nehledě na to, že v sobě máme určitou potřebu hledat své vzory a následovníky.

Vztah k dějinné skutečnosti můžeme charakterizovat jako historický přístup či historismus. Jedná se o vztah k minulému dění jakožto minulému v obsahovém smyslu, které má smysl pro současnost a zároveň je to způsob myšlení, které vykládá všechny činy, výkony a hodnoty z historických podmínek, a každou věc vykládá s ohledem na její vznik a vývoj ve vztahu k jejímu věcnému obsahu a současnému smyslu.¹ Jednodušeji řečeno jde o vtažení k dějinám, který je motivován potřebami současné společnosti.

Obecně se dá říci, že se dá minulost zkoumat skrze dva základní přístupy. Jedná se o pozitivistické pojetí dějin a „rozumějící“ historii W. Diltheyeho.

V pozitivistickém přístupu jsou východiskem poznání fakta. Do historie tak nespádají události, které nelze objektivizovat, formalizovat a matematizovat, to znamená, že z dějinné skutečnosti jsou eliminovány prožitky lidí, jejich iluze i vědomí sounáležitosti. Pozitivismus pochopil vývoj společnosti po vzoru přírody lineárně. Dějinné zákony lze z přírody exaktně vyvodit.

Protipólem pozitivismu v historiografii je rozumějící historie, která minulost chápe jako duchovní vědu. Smysluplnost není metafyzicky dána, ale je spoluutvářena lidským vědomím. Rozumějící historie si uvědomila, že dění dějin nelze odloučit od činnosti lidí. Úskalím tohoto pojetí je ale problematika pospolitého vědomí, kdy si často klademe otázku, zda určitá společnost lidí sdílí jakousi psychickou jednotu, a pokud ano, tak do jaké hloubky.

S historickým vědomím souvisí i pojem tradice, která v podstatě znamená uchování povědomí o tom, co se stalo a co je uchování, vyprávění a také následování hodno.² V souvislosti s osobou Jana Husa se tedy ptáme: *Co chceme, aby lidé o Husovi věděli? Co chceme, aby se lidem potažmo studentům vybavilo, když se řekne Jan Hus? Které vlastnosti chceme studentům skrze jeho osobnost přiblížit? V čem spatřujeme jeho význam do dnešní*

¹ PEŠKOVÁ, Jaroslava. *Role vědomí v dějinách a jiné eseje*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 80-7106-217-0. str. 24.

² Tamtéž.

doby? Co nám jeho příběh může ještě dnes nabídnout? Ale můžeme se ptát i opačně: Které části z Husova života můžeme opomenout? Co již z jeho života není dnes potřebné znát? Je zcela logické, že tradice se bude odrážet i v učebnicích dějepisu.

S pojmem tradice se ale pojí několik problémů. Můžeme ji vnímat jako vztah k původním východiskům našeho usilování, tj. k tomu, co bylo a trvá v našem podvědomí jako základ současných akcí, nebo jako vztah k původním východiskům našeho usilování, která jsou určitým způsobem stylizována, interpretována a morálně kodifikována. V podstatě jde o problém, zda pojímat minulost podle Palackého či Pekaře. Kde je ukotvena zmiňovaná tradice?

Musíme brát v potaz i tu skutečnost, že mezi budováním tradice a analýzou reálného historického procesu v celé souvislosti a vztahů je patrný rozdíl. Svým způsobem můžeme hovořit o tom, že tradice je stylizovaný a manipulovatelný vztah k minulosti, který sice otevírá možnosti k pochopení dějin, ale zároveň je však v mnoha ohledech uzavírá. Tím pádem se mnohdy jedná o tradice relativní. I na výklad Jana Husa měla a má vliv tradice. Každá doba a generace v nastavené tradici buď pokračovala, nebo se naopak proti ní nějakým způsobem vymezila. Z toho důvodu byla v každé epoše našich dějin vždy vyzdvihována jiná stránka Husovy osoby. Z výše uvedených faktů tedy vyplývá, že je i důležité, zachovat si přiměřený odstup od tradice, abychom se nestali jejím zajatcem. Měli bychom se snažit na dějinné problémy nahlížet spíše komplexně, bez přehnaného zaujetí.

Důležitá je i otázka smyslu dějinného procesu. Dá se říci, že v dějinách hledáme odpovědi na otázky po vlastní identitě a snažíme se také vyřešit problém národní existence. Palacký a po něm Masaryk zastávali názor, že smysl dějin souvisí s otázkou konce, cíle a naplnění. Smysl má to, co sleduje nějaký účel, cíl, k čemu je třeba zaměřit pozornost, spojit síly, v našem případě spojit úsilí českého národa. Tázání po smyslu lze ale uchopit i jinak. Smysl je výraz pro to, co se dá nějak chápat. Smysl má každé chování i předměty, které nás obklopují, jsou součástí našeho světa. I tato filozofická otázka se zcela určitě odrážela ve výkladu o Janu Husovi.³

Nutno podotknout, že historické vědomí hrálo v českých dějinách významnou ne – li zásadní roli. Dlouhá léta v 19. století nám česká národní minulost sloužila jako argument či obhajoba pro vznik novodobého českého státu. Po jeho vzniku jsme ho skrze historické vědomí zase posilňovali a budovali.

³ PEŠKOVÁ, Jaroslava. *Role vědomí v dějinách a jiné eseje*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 80-7106-217-0. str. 27.

Zde se nabízí určitě myšlenka, že každý národ hledá svou vlastní identitu v něčem jiném, většinou se jedná o charakteristický rys, který je pro daný národ typický, a zároveň se jím odlišuje od národů ostatních, je výjimečný. Na co mohli být Češi tedy hrdí? Co mohli vyzdvihnout? Byla to právě historie, ta je tou silnou stránkou.

Nabízí se samozřejmě i otázka, kdo vlastně to zmiňované historické vědomí vytváří? Zásadní vliv na historické vědomí mají zcela určitě historici, čili odborná literatura. Historiografie je ale ve větší či menší míře vždy poplatná době, můžeme tedy hovořit o tom, že tvůrcem historického vědomí je v první řadě i samotný politický systém a doba.

Historické vědomí hlavně mladší generace pak formují zcela logicky učebnice, které by měly dobře zvládnout didaktickou transformaci poznatků z výše zmíněné historiografie. Školní dějepis může být výborným nástrojem sociálního inženýrství a výchovy budoucích občanů jakéhokoliv státu. Učebnice dějepisu měly významné místo již v 19. století a jednotlivá národní pojetí dějin se do nich otiskovala nezanedbatelnou měrou. I v dnešní době jsou učebnice stále významným formujícím činitelem, zejména v otázkách evropské integrace. Důkazem jsou toho velmi bouřlivé diskuze o jednotné učebnici dějepisu pro školy Evropské unie.⁴ Na kolik učebnice odrážejí historickou vědu a poplatnost době je zcela jistě otázkou, na kterou se budu snažit v průběhu této práce také hledat odpovědi.

V neposlední řadě naše historické vědomí ovlivňují i novináři, významné osobnosti, média a spisovatelé krásné i naučné literatury. Ač mají beletrističtí spisovatelé nárok na fabulaci a jejich díla jsou v menší či větší míře fikcí, bylo by chybou zapomínat na jejich nesporný vliv. Vždyť tvůrcem našeho novodobého národního mýtu nebyl nikdo jiný než Alois Jirásek, který se beze zbytku stal synonymem pro historickou beletrii. V ní ztvárnil naši národní minulost, stal se prakticky jediným českým spisovatelem, který vytvořil umělecký obraz života našeho lidu od dob mýtických až po národní obrození.⁵

Nyní zanalyzuji, jak je v našem historickém vědomí ukotven Mistr Jan Hus a jak se toto historické vědomí proměňovalo v průběhu času.

⁴ JIROUŠEK, Bohumil. *Proměny diskursu české marxistické historiografie: (kapitoly z historiografie 20. století)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav ve spolupráci s NTP Pelhřimov, 2008. *Historia culturae*. ISBN 978-80-7394-114-7. str. 301.

⁵ PROKOP, Vladimír. *Literatura 19. a počátků 20. století (od romantiků po buřiče): pro výuku literatury na středních školách*. Sokolov: O.K.-Soft, 2000. str. 51.

2. MISTR JAN HUS A JEHO MÍSTO V DĚJINÁCH

Jan Hus se jako každá velká postava českých dějin stal projekčním plátnem, na nějž si každá doba a téměř každá ideologie v Čechách promítala své vlastní ideály. Zejména devatenácté a dvacáté století bylo plné různých „Husů“. V době, kdy byl Jan Hus upálen, se mohlo zdát, že kapitola českých i evropských dějin nazvaná *Jan Hus* bude uzavřena. Pravdou ale zůstává, že právě v této době začíná Hus žít svůj druhý život.

Již Petr z Mladoňovic začíná Husa stylizovat do role mučedníka a hrdiny. Hluboko zakořeněná myšlenka, kterou si do dnešní doby uchováváme, značí, že Jan Hus je „český Kristus“. Hus bude pro český národ vždy žhavým tématem, jelikož spoluutvářel českou národní identitu. Na jeho osobnosti se dá i dobře demonstrovat vztah českého národa ke katolické církvi, který byl velmi bouřlivý. Ať mluvíme o „křivdě“ spáchanou na samotném Husovi či pobělohorské rekatolizaci.⁶

Poslední dvě století moderních dějin jsou protkána oslavami řady výročí na počest Husa, které plní funkci memoriální, ale také, a často na předním místě, aktuální, a to ve vztahu k době probíhajících oslav.⁷

Jan Hus získal v průběhu dějin mnoho podob. V době národní emancipace vystupuje jako bojovník proti Němcům a obránce českého národa. Ač byl František Palacký katolík a zastával názor, že katolická církev po celou dobu svého působení způsobila v Čechách více dobrého než zlého, stal se tvůrcem českého nacionalismu devatenáctého století a vyzdvihl zejména národní stránku Husova hnutí.

Tento názor záhy vystřídal pohled Pekařův, který odmítal využívat Jana Husa k boji proti katolické církvi, tím se dostal do sporu s masarykovským pojetím, které částečně navazovalo na názory Františka Palackého a vyzdvihovalo opět více národní stránku. První republika logicky přinesla i rozdílné pohledy na osobnost Jana Husa ze strany církve československé a církve katolické. Najednou nám v tomto období vyplulo na povrch několik různých „Husů“.

Komunistická éra pak přinesla Husa „ochránce chudých“. Jan Hus byl v tomto období využíván v boji za práva vykořisťovaných.

I jeho výtvarná podoba⁸, která za několik staletí ozdobila české čítanky a učebnice, prodělala mnoho podob – z tváře, na nejstarších podobiznách kulaté a bezvousé, bude později

⁶ KOTYK, Jiří. *Spor o revizi Husova procesu*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2001. Historica (Vyšehrad). ISBN 80-7021-488-0. str. 13.

⁷ NOVOTNÝ, Robert a Petr ŠÁMAL. *Zrození mýtu: dva životy husitské epochy*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2011. Historická paměť. ISBN 978-80-7432-099-6. str. 329.

prosvítat asketická podoba Kalvínova, aby ji záhy opět v době komunismu vystřídal Hus pečlivě oholen.

Ani dnes polemiky nad jeho osobou neutichly. V roce 1999 prohlásil papež Jan Pavel II., že lituje kruté smrti Jana Husa, a uznal ho jako reformátora církve. Ovšem pravdou zůstává, že aby byl Hus zbaven potupného označení kacíř, musel by podle katolické církve své učení odvolat, což už dnes nelze. Z toho důvodu katolická církev vyzdvihla zejména Husovu morální stránku, když uznala, že Hus šel za svou pravdou až na samý konec. Jinak žádný z bodů obžaloby Husa se v církvi ale nezměnil. Přestože se katolická církev za jeho upálení omluvila a den jeho upálení se slaví jako státní svátek, vliv jeho učení slábne.

Dnes je Jan Hus charakterizován jako člověk, který hluboce zasáhl dějiny českého národa i Evropy. Nejčastěji se objevují slova jako náboženský myslitel, reformátor a kazatel, který ve svých pracích kritizoval mravní úpadek katolické církve, a byl za to jako kacíř 6. července 1415 upálen. V roce 2005 se dokonce umístil na sedmém místě v anketě *Největší Čech*.⁹

Nyní se zaměřím na to, jak se osobnost Jana Husa proměňovala v čase a co se z poznatků české historiografie odráželo v učebnicích dějepisu. Vzhledem k tomu, že učebnice mají být stručné, mají postihnout zásadní problémy dějin a skrze ně se snažit formovat osobnosti žáků, je učebnice dobrým pramenem v poznání, jakou část Husovy osobnosti v dané době považovali za stěžejní, jak veřejnost chtěla, aby byl Jan Hus žáky vnímán.

⁸ Nejstarší vyobrazení Jana Husa je součástí iniciály měkkého l v Martinické bibli z 1. poloviny 15. století. Další ikonograficky důležité vyobrazení Husa na hranici je součástí Jenského kodexu. Nejznámější malbou je pak obraz od Václava Brožíka *Mistr Jan Hus před koncilem kostnickým* z roku 1883.

⁹ *Znamení času* [online]. Církev adventistů sedmého dne, 2012. Dostupné z URL: <http://www.znamenicasu.cz/jan-hus-a-cirkev-v-historii-i-dnes>. [cit. 2015-04-04].

3. OBDOBÍ 1867 – 1918

3.1. České dějepisectví pod vlivem Františka Palackého

3.1.1. Charakter doby a historiografie

V první polovině 19. století se probouzí k životu česká národní společnost. Mluvíme o době, kdy se konstituuje novodobý národ, který vytváří své první jasně formulované politické programy. Čeští vzdělanci a vlastenci museli čelit absolutismu, centralismu a zejména cenzuře, která české vědecké snahy velmi ztěžovala.¹⁰ Do popředí se staví zájmy Habsburské monarchie a katolické církve. Další překážkou byl zcela určitě česko – německý spor. Vztahy Čechů a Němců se rapidně zhoršily po roce 1848, po krátkém období společného nadšení z probíhající revoluce se začali Češi a Němci ve svých programech rozcházet. Tento konflikt je spojen se zrodem národního hnutí obou národů. Emancipační hnutí se projevovalo nejen v politické sféře ale i v té kulturní.¹¹ Vídeňská vláda logicky podporovala zejména německou kulturu, česká společnost naopak musela systematicky odstraňovat hmotné a organizační nedostatky a svojí vědeckou základnu teprve budovat. Čeští vzdělanci neměli k dispozici na počátku století vlastní vědecký časopis ani instituci. V závěru minulého století byla sice založena *Královská česká společnost nauk*, zde však i přes svůj název převládal vliv německý. Za podpory české vlastenecké šlechty bylo roku 1817 založeno *Museum království českého*. Přestože se tato instituce orientovala zejména na přírodovědné obory a byla jazykově utrakvistická, zásluhou Františka Palackého zde začal sílit český vliv a zájem o historii. Roku 1827 byl založen *Časopis Společnosti vlasteneckého musea v Čechách*, opět vlivem Františka Palackého se stal prvním časopisem dějepisectví. Úplně prvním vědeckým časopisem založeným již v roce 1821 byl ale časopis *Krok*, jehož tvůrci Jan Evangelista Purkyně a František Palacký si uvědomili naléhavou potřebu česky psané vědy. Současně byl založen vědeckoliterární spolek *Matice česká*, jenž měl za úkol vydávat vědecké knihy v českém jazyce. Vznikaly též edice historických dokumentů jako například *Scriptores rerum bohemicarum*, zároveň vznikl roku 1840 ediční podnik *Archiv český*, který vydával české historické písemnosti. Základy pro českou vědu byly tímto položeny.¹²

Pravdou ale zůstává, že hlavní místo zaujímala v oblasti vědy zatím německá historická škola. Za zakladatele novodobé německé i světové historiografie je považován

¹⁰ Odmítla například vydat Palackého česky psané rozpravy o předchůdcích husitství.

¹¹ BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. 2., opr. vyd. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-86010-60-0. str. 28.

¹² KUTNAR, František a Jaroslav MAREK. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. Česká historie. ISBN 80-7106-252-9. str. 145 – 148.

Leopold von Ranke. Původně liberální názory a postoje Rankeho se postupem doby měnily ve výrazný konzervatismus. Stal se váženou osobou, působil na studenty zejména svojí vynikající erudicí, zakládal historické semináře a tím ovlivnil celou generaci historiků. Rankeho úsilí spočívalo převážně v tom, že chtěl povýšit historii mezi svébytné vědecké disciplíny. Zasloužil se o široké využití různých filologických metod v historii, ale neváhal uplatňovat i psychologické momenty. Na jedné straně propagoval kritiku pramenů a objektivní pravdu, která neslouží jen přítomnosti, na straně druhé ovšem uznával, že v dějinách existují určité obecné tendence a ideje (doby, státu, boha). Touto myšlenkou se inspiroval právě František Palacký.¹³

Hlavní přínos Rankeho spočíval ve snaze uplatnit v historiografii takové principy, které by jí umožnily vstoupit do světa vědy, zbavily ji příliš vnějších a dobových vlivů, založily historické zkoumání na kritickém rozboru pramenů a vedly k objektivnímu zjišťování faktů. Z toho důvodu nemůžeme Rankeho nekriticky řadit do okruhu romantických historiografů.¹⁴

Vzrůstající nacionalismus jednotlivých národů měl na historiografii nesporný vliv. Ač čeští historici vycházeli z poznatků Leopolda Rankeho, postupně se německá a česká historiografie od sebe začala oddělovat. Česká věda začíná být služebnicí národa. Sílicí liberální myšlení se spojuje s myšlením národním a dříve hlavně jazykový boj se rozšiřuje i na boj politický. Uplatňuje se romantické pojetí dějin. Romantický historismus přejímá od osvícenství kriticko-analytický přístup, zároveň ale vkládá do výkladu dějin iracionální složku. Tím se naopak staví do protikladu k osvícenství, kde převládá jednostranný racionální pohled na dějiny. Tyto dva přístupy se neshodly zejména v pohledu na středověk. Osvícenská historiografie viděla ve středověku temné období, naopak romantikové vnímali starobylost jako hodnotu. Propagovali myšlenku, že minulost utváří naši přítomnost, v tom se opět rozcházel s osvícenci, ti viděli dějiny jako pokrok či cestu k vrcholu. Zájem romantiků je soustředěn hlavně na nejstarší slovanskou minulost, ve které spatřovali byt' domnělý vzor demokracie, svobody a rovnosti. Zaměřovali se také na problematiku kulturní a sociální. Podle romantických historiků nemůžeme historii posuzovat ze současného pohledu. Každá doba měla svá vlastní měřítká hodnocení a podle těch musí být minulost souzena, žádná doba nemá být nadřazená jiné. Jsou přesvědčeni o svéráznosti a jedinečnosti národních dějin. Hlavním úkolem historika je pochopení a zhodnocení naší historie, hledání národního ducha v

¹³HOREJSEK, Jaroslav. *Kapitoly z českého a světového dějepisectví*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1996. ISBN 80-7067-605-1. str. 35.

¹⁴Tamtéž. str. 36. – 37.

dějínách, vnitřní ideové souvislosti a zákonitosti. Odmítají pouze holá fakta, ale zapojují do své vědecké práce i tvůrčí fantazii a cit. Právě citem jsou lidé často řízeni, proto je důležité, aby se uměl historik do minulosti vcítit. V době 19. století, kdy v Evropě bojují malé národy za emancipaci, se jeví tento pohled na dějiny zcela logický.¹⁵

Stěžejní postavou české historiografie 19. století byl František Palacký. Význam jeho díla je zakladatelský. Tvůrci učebnic tohoto období navazovali na Palackého pojetí dějin. Palacký byl roku 1838 jmenován českým historiografem. Svou volbu obhajoval názorem, že české dějiny nemohou být sepsány netolerantním cizincem. Ve smyslu pragmatického dějepisu zdůrazňoval, že bude historická fakta podávat ohleduplně, proto se ve svých úsudcích důsledně přiklonil k české osvícenské tradici přísné kritiky historických pramenů. Zároveň musel brát v potaz očekávání českých stavů. Ti předpokládali, že české dějiny budou vyloženy jako obhajoba českého politického programu. Současně musel vyhovět i cenzuře a zájmům absolutistického rakouského státu. Romantický historik se u Palackého projevuje v názoru, že dávná minulost je nám oporou, stavebním kamenem, na kterém můžou současní obrozenci stavět.¹⁶

Palacký pojímal dějiny jako souboj dvou protichůdných sil, ve vztahu k českým dějinám se jedná o slovansko – německý zápas. Vrchol dějin spatřoval v husitství, které pojímal jako největší vzepětí české myšlenky proti feudální myšlence německé a jako projev slovanského demokratismu. Spíše než na teologický obsah husitství se zaměřoval na jeho sociální složku. Hospodářské podmínky revoluce taktéž opomíjel. Stál na straně husitského radikalismu. Jeho výklad dějin plnil zejména funkci obrodnou, výchovnou a emancipační. Svým způsobem můžeme Františka Palackého vnímat jako morálního soudce nad českými dějinami.

František Palacký se staví do role obhájce Mistra Jana Husa. V jeho postavě nachází smysl českých dějin, národního ducha a hlas lidu. Staví ho po boku takových osobností, jako byl Karel IV. nebo Přemysl Otakar II., na rozdíl od těchto osobností nepocházel Mistr Jan Hus s dynastického rodu, ale byl mužem lidu. To na něm bylo sympatické, tím se odlišuje, díky tomu mu lid s radostí naslouchal. V osobnosti Jana Husa se zrcadlí ideální typ češství. Opět je zde patrné Palackého pojetí dějin jako souboje dvou opozičních sil. Jan Hus je podle Palackého ztělesněním autority, svobodomyšlného rozumu, mravní pravdy a zbožnosti, do protikladu staví římskou hierarchii, panovačnost, sobectví a majetnictví. Husovo největší

¹⁵ MAREK, Jaroslav. *O historismu a dějepisectví*. 1. vyd. Praha: Academia, 1992. ISBN 80-200-0284-7. str. 145.

¹⁶ ŠTAIF, Jiří. *František Palacký: život, dílo, mýtus*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2009. Velké postavy českých dějin. ISBN 978-80-7021-981-2. str. 74 – 90.

zbraní bylo slovo. Jeho kázání ale neútočilo na city, nýbrž na rozum, proto zanechalo v lidech trvalejší stopy. Palacký vyzdvihoval také tu skutečnost, že Hus kázal v mateřském jazyce, jen skrze něj lze totiž oslovit národ. Jeho kazatelská činnost mu přinesla přízeň lidu i královny Žofie, jež si ho zvolila za svého zpovědníka. Zde Palacký opět pracoval s kontrastem, tentokrát porovnával osobnost Jana Husa a Jana Nepomuckého¹⁷. Oba dva znali pravdu, ale pouze Jan Hus nedokázal mlčet a pravdu hlásal, oproti Janu Nepomuckému, který držel pravdu uvnitř sebe. Husovu cestu na Kostnický koncil přirovnával k Ježíšově křížové cestě a osudu. Stejně jako Ježíš Kristus se Jan Hus vydal na cestu dobrovolně a byl zrazen¹⁸. Jeho smrt měla sloužit nejen k chvále Boha, ale hlavně národu. Spolu s Husem byl na Kostnickém koncilu upálen i duch českého národa. Skrze reformní hnutí ale vstal z mrtvých, stejně jako Kristus po svém ukřížování a podstatě přežívá dál.¹⁹

Nutno podotknout, že tuto interpretaci Husovy osoby musíme často číst mezi řádky. Je logické, že František Palacký měl velké spory s rakouskou cenzurou, zejména v otázce husitství a Mistra Jana Husa. Cenzura po Palackém požadovala několik přepracování a žádala, aby o Janu Husovi psal v rozporu se „zjištěnou historickou pravdou“. Byl nucen přiřknout Husovi i záporné vlastnosti. František Palacký tedy zvolil touhu po popularitě, svéhlavost a tvrdošijnost. I přes veškeré cenzurní zásahy nebyla narušena hlavní linie Palackého výkladu, která naznačovala, že byl Jan Hus jeden z prvních mučedníků evropské reformace.²⁰

Stěžejním historikem tohoto období byl vedle Františka Palackého i Václav Vladivoj Tomek, který se přes obecnou vážnost německé vědy vydal za poučením do Francie, kde se seznámil s francouzským liberálním dějepiscetvím, které svým konceptem revoluce jako faktoru historického pokroku napomohlo Palackému při interpretaci novodobých rysů revolučního husitství.²¹

Lze tedy tvrdit, že na školní dějepis měla kromě politické situace vliv zejména díla těchto dvou autorů.

¹⁷ Toto srovnání se nabízí v důsledku toho, že Jan Nepomucký byl taktéž zpovědníkem královny Žofie, který odmítl vyzradit její zpovědní tajemství.

¹⁸ Štěpán Pálec a další jej křivě žalují před koncilem.

¹⁹ ČINÁTL, Kamil. *Dějiny a vyprávění: Palackého Dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2011. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0390-8. str. 66 – 68.

²⁰ ŠTAIF, Jiří. *František Palacký: život, dílo, mýtus*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2009. Velké postavy českých dějin. ISBN 978-80-7021-981-2. str. 124 – 127.

²¹ MAREK, Jaroslav. ŠMAHEL, František. Škola Annales v zrcadle českého dějepiscetví, *Český časopis historický*, č.1, 1997. str. 1.

3.1.2. Odraz ve školství a učebnicích

V učebnicích dějepisu se odrážely jednak poznatky a postupy historiografické vědy, jednak společenskopolitická situace a úroveň školství.

Výuku dějepisu zavedl na hlavních a normálních školách Všeobecný školní řád vydaný 6. 12. 1774. Další dokument, který rovněž zaváděl výuku historie, byl studijní řád pro gymnázia z roku 1775. V této době dominovala zejména historie antická, biblická dějeprava a „historie domu habsburského“. Učebnice jako takové ještě neexistovaly. Využívalo se dílo Aleše Pařízka „*Versuch einer Geschichte Bohmens fur den Burger. Nebst angehangter Historischen Erdeschreibung dieses Landes*“. Dále se používala díla od Bohuslava Balbína, Jana Františka Beckovského a v neposlední řadě kronika Václava Hájka z Libočan, kterou později pro svou nevěrohodnost zkritizoval Gelasius Dobner i František Palacký. Užitečnou pomůckou začaly být i chronologické tabulky. Významným krokem vpřed byl Hasnerův zákon ze 14. 5. 1869²², který zavedl povinnou osmiletou docházku. Ta byla realizována v měšťanské nebo v obecné škole či kombinací obou. Existovala možnost odchodit osmiletou měšťanskou nebo obecnou školu či pětiletou obecnou školu a pokračovat tříletou měšťanskou, popřípadě již střední školou (gymnáziem, reálným gymnáziem).

Dříve nebyly od sebe předměty striktně odděleny. Dnešní *Rámcově vzdělávací program* se snaží pro svou účelnost o mezipředmětové vztahy a prezentuje je jako inovaci ve vzdělání. Tento poznatek byl znám již dříve. Dějepis figuroval mezi ostatními vyučovacími předměty, jako byl přírodopis nebo zeměpis. Dá se tedy říci, že byl dějepis předchůdcem dnešní prvouky či vlastivědy. Dějepisné vyučování jako takové se pěstovalo zejména na gymnáziích. Ta byla reorganizována Exner – Bonitzovou reformou z roku 1849, která zaváděla osmiletá gymnázia, rozdělená na nižší a vyšší stupeň.

Jako učebnice se používaly čítanky Jana Šťastného, Jana Lepaře a Josefa Sokola. Nejvýznamnějšími autory učebnic této doby byl Antonín Gindely a Václav Vladivoj Tomek.²³

Cílem tehdejšího dějepisného vyučování bylo pěstování vztahu a oddanosti k habsburskému rodu a císaři. Největší důraz byl tedy kladen na dějiny rakousko – uherského mocnářství. Prostoru pro jednotlivé národní dějiny nebylo tedy mnoho. Uvidíme, nakolik reflektovali osobnost Jana Husa ve svých učebnicích výše zmiňovaní, Antonín Gindely a Václav Vladivoj Tomek.

²² Název je odvozen od tehdejšího ministra vyučování Leopolda Hasnera.

²³ ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Stalo se v zemi české--: jak se vyučoval dějepis*. 1. vyd. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2009. ISBN 978-80-86935-08-9. str. 7 – 8.

Učebnice Antonína Gindelyho vydané roku 1876 nese název *Dějepis všeobecný pro nižší třídy středních škol*, jedná se zejména o dějiny habsburského mocnářství, což je vzhledem k politickému uspořádání tehdejší doby logické. Do výkladu jsou vloženy stručné dějiny jednotlivých zemí Habsburské monarchie, tj. dějiny užší vlasti. V rámci kapitoly *Stát český* Gindely věnuje Janu Husovi jednu stranu. Jeho osobě není věnovaná ani samostatná kapitola, dělí se o ni s panovníkem Václavem IV. Gindely se takticky vyhýbá jakémukoliv hodnocení Husovy osoby. Připomíná ve svém výkladu Husovi předchůdce. Samotného Jana Husa věčně charakterizuje jako mistra a profesora bohosloví na univerzitě pražské, kazatele kaple betlémské a nástupce Tomáše Štítného, Jana Milíče či Konráda Waldhausera. Upozorňuje na Husovu znalost Viklefových spisů, zároveň ale tvrdí že: „*K rozšíření spisův těchto přičinil se sice mnoho, a však nepřijal při tom nikterak za své rozličná, od učení církve odchylná se mínění jejich, jako např. o večeri páně.*“²⁴ S touto informací se běžně v novodobých učebnicích dějepisu nesetkáváme. Dále nás informuje o základních faktech Husova kázání, se kterými se již běžně v dnešních učebnicích seznamujeme. Hovoří o jeho kritice světského panování kněží, odpustků či zpochybňování autority papeže.

Gindely spojuje kázání Mistra Jana Husa s růstem národního vědomí, v čemž můžeme spatřovat návaznost na Františka Palackého. Mluví o sílící české straně na pražské univerzitě, jejímž důsledkem byl odchod tisíců Němců na univerzitu v Lipsku. O Dekretu kutnohorském, kterým Václav IV. otevřeně projevil podporu české skupině čili hlavně Janu Husovi, se ale nezmiňuje.

Kostnický koncil Gindely hodnotí jako: „*Jediný, kterýž byl s to ukliditi všeliké nesnáze církve.*“²⁵ Tím je myšleno zejména v Evropě probíhající papežské schizma. Poukazuje i na Husův glejt, nějak více se ale k této problematice nevyjadřuje a Husův osud komentuje těmito slovy: „*Jan Hus, jenž na ujištění svobodného glejtu také v Kostnici dal se nalézt, aby pravověrnosti své před sněmem obhájil. Ale po řeči obhajovací vidělo se shromážděným otcům, že Hus bludně smýšlí zejména o autoritě koncilu, jakož i o podstatě církve samé, a poněvadž od mínění ustoupiti nemínil, prohlášen jest od sněmu za kacíře, co takový odsouzen, právu světskému vydán a na hranici spálen.*“²⁶

Dalo by se říci, že Gindelyho výklad je pojímán jako zpráva oproštěná od hodnocení, ponechávajíc prostor pro vlastní názor a interpretaci. Přestože je Janu Husovi ponechán

²⁴ GINDELY, Antonín. *Dějepis všeobecný pro nižší třídy středních škol*. Praha: nákladem B. Tempského, 1876. str. 94. Jan Viklef byl kritikem římskokatolického učení o transsubstanci. Tělo a krev páně jsou podle tohoto učení skutečně obsaženy ve svátosti oltární pod formami chleba a vína, s čímž se Jan Hus neztotožnil.

²⁵ Tamtéž. str. 95.

²⁶ Tamtéž. str. 95.

v učebnici jen malý prostor, podařilo se Gindelymu alespoň stručně reflektovat činnost Jana Husa i situaci na pražské univerzitě.

Učebnice Václava Vladivoje Tomka z roku 1842 nese název *Krátký všeobecný dějepis*, vyšla nákladem českého muzea a předmluvu k této učebnici sepsal Pavel Josef Šafařík, v předmluvě se hovoří o potřebě nauk, sepsané v českém jazyce ve formě blízké žákům i širší veřejnosti. Odmítal výklad zatemnělý, suchý a nečeský, naopak očekával záživnost, důkladnost a fakta, opřená o nejnovější poznatky. Učebnice měla být hlavně odrazem národního ducha.

Výklad o Janu Husovi je zařazen do druhé kapitoly nazvané *Střední věk* spolu s husitskými válkami. Tomek započal své vyprávění zachycením krize v křesťanské obci. Oproti Gindelymu se podrobněji zabývá problematikou papežského schizmatu, upozorňuje zejména na rozmařilost francouzského dvora a spoluúčast avignonského papeže na tomto způsobu života, zmiňuje se i o koncilu v Pise, kde byl zvolen papež třetí. Tomek sice upozornil, že v důsledku této tíživé situace se začínají ozývat reformátorské hlasy (vedle Jana Viklefa uvádí i Jana Husa), ale spíše než na reformátorské osobnosti se zaměřuje na evropský kontext při řešení tohoto problému uvnitř církve. O životě a působení Mistra Jana Husa, zde není ani zmínka. Od krize církve přechází rovnou ke Kostnickému koncilu, kde měl být tento problém vyřešen. Podává informaci o sesazení Václava IV. z císařského trůnu německými knížaty a o zvolení Zikmunda novým císařem. K výsledkům Kostnického koncilu a osudu Jana Husa se Tomek vyjádřil takto: „*A tak koncilium všechny ty tři papeže opět důstojenství zbavilo, že se víc zprotiviti nesměli, a zvolilo Martina V. Potom dalo zákonů mnohých k opravení smutného stavu církve Kristovy, mistra Jana Husi ale kázalo co kacíře za živa upáliti. To se stalo roku 1415tého.*“²⁷ Poté pouze připomíná Husův vliv na přijímání pod obojí v českých zemích a rozpoutání husitské války.

Reflexe Jana Husa v této učebnici není prakticky žádná. V předmluvě Josefa Šafaříka²⁸ je sice uveden názor, že učebnice má být hlavně odrazem národního ducha, v tom můžeme spatřovat zřetelnou návaznost na Palackého pojetí dějin, české dějiny v této učebnici zaujímají ale jen zanedbatelný prostor. Národní dějiny jsou zde pojímány jako dějiny širší vlasti, tj. dějiny Habsburské monarchie, pro Jana Husa zde tedy logicky není místo.

Z učebnic 19. století lze stěží vyčíst, kterou stránku Husova působení považovali jejich autoři za stěžejní. Díky cenzuře a politickému uspořádání jsme se toho o národních dějinách,

²⁷ TOMEK, Václav Vladivoj. *Krátký všeobecný dějepis*. Praha: nákladem českého muzea, 1842. str. 136. – 137.

²⁸ Pavel Josef Šafařík byl bratislavským druhem a souvěkovcem Františka Palackého, sympatizoval s jeho pojetím dějin i myšlením.

potazmo o Husovi, moc nedozvěděli. Převládá zde hlavně stránka náboženská. Husovo reformní hnutí je v učebnicích vykládáno zvláště v kontextu evropských dějin. Částečně a to zejména u Gindelyho se objevuje snaha vyzdvihnout i stránku národní, když hovoří o událostech na pražské univerzitě. Husův význam jazykový a literární je pak stoprocentně opomenut.

3.2. České dějepisectví pod vlivem Gollovy školy

3.2.1. Charakter doby a historiografie

Na sklonu 19. století nastoupila nová fáze myšlení v důsledku změny společnosti. Nastal věk pokroku v oblasti vědy a techniky, více se začínala angažovat dělnická třída. V mnoha sférách kultury a vědy začínala zaujímat své místo realismus a kritika, historická věda není výjimkou, ta nabývala nevídaného rozkvětu a pokroku. Roku 1882 došlo k rozdělení pražské univerzity na českou a německou část. Akademická půda se stala základnou vědecké práce a proces obrození v oblasti vědy byl tímto dokonán. Odborníci začínali brát svoji práci jako skutečné povolání, za které pobírali plat. Do té doby se historikové museli živit většinou i jinou činností a historii často brali jakou zájmovou činnost. Katedry historie procházely také nevídanou změnou. Opouštělo se od klasických přednášek, oproti tomu byly systematicky zaváděny historické semináře, ve kterých se uplatňovala nová forma výuky. Studenti absolvovali více praxe a věnovali se samostatné práci s prameny, seznamovali se vedle faktů i s metodami historikovy práce. V rámci této nové formy výuky se rozvíjela i větší spolupráce univerzity s ostatními ústavy a institucemi, zejména spolupráce s Národním muzeem. Katedry začaly vychovávat skutečné odborníky a své nástupce. Zvyšovala se i úroveň výuky dějepisu na středních školách, kde vyučovali absolventi vysokých škol. Historikové se již mohli také opřít o vlastní odborný časopis, roku 1895 Jaroslav Goll založil Český časopis historický.

Vzhledem k nastávající situaci je jasné, že se měnil i vztah mezi historickou vědou a společností. Začaly se objevovat kritiky dosavadního pojetí dějin. Po vzoru Palackého byla historie posláním a sloužila k upevňování národních hodnot. Do této doby dějiny reflektovaly hlavně vlastenecké zájmy. To se nyní měnilo. Na českou historickou vědu působila evropská pozitivistická historiografie, zároveň byl tento nový pohled na dějiny podpořen vznikajícím odborným zázemím v českých zemích. Podle pozitivistů nemají dějiny sloužit jen národním cílům, ale hlavně by se měly snažit odhalovat pravdu, národní izolacismus tomuto odhalení ale brání. Pozitivisté stavěli na první místo kritický výklad pramenů, objektivnost a uplatnění technických postupů historického bádání i na úkor národních zájmů. Správný historik se má

podle pozitivistů obejít bez domněnek, fikcí, hodnocení i výchovného působení. Tento pohled znamenal zásadní zlom v historickém bádání.

Prosadit ale tento nový program bádání nebylo jednoduché. Stále ještě převládaly názory, že nový způsob nazírání na historii je vlastně zradou, která vyvrací dosud silně zakořeněné představy o dávné české minulosti. Důkazem těchto sporů může být slavný boj o pravost Rukopisů. Romantičtí historikové spatřovali v Rukopisech důkaz o jedinečnosti českých dějin, oproti tomu pozitivisté odsoudili Rukopisy jako nepravé a poukázali na fakt, že vývoj českého národa byl obdobný jako vývoj ostatních národů v Evropě a není ničím výjimečným.²⁹

Všechny tyto změny se uskutečňovaly na pražské univerzitě pod vlivem Jaroslava Golla, který vychoval několik svých velmi schopných nástupců působících až do poloviny 20. století, proto se pro tuto generaci historiků vžil termín Gollova škola.

Jaroslav Goll oproti Palackému studoval a učil české dějiny v souvislosti s dějinami Evropy a chápal je jako jejich součást. Kladl také větší důraz na sociální a hospodářské dějiny, jejichž zpracování u nás stále chybělo.³⁰

Mezi žáky Jaroslava Golla vynikal zejména Josef Pekař. Tento vynikající historik je řazen mezi pozitivisty z několika důvodů, stejně jako jeho učitel se například snažil o začlenění českých dějin do evropského kontextu. Kromě Jaroslava Golla měla na Pekaře vliv i německá historiografie, zvláště pak Leopold Ranke. Pekař prosazoval názor, že je třeba odklonit se od orientace na velké osobnosti dějin, ale naopak je důležité zaměřit se na dějiny celé společnosti, proto v něm Jaroslav Goll našel svého nástupce v otázkách hospodářských a sociálních dějin. V tomto pojetí dějin měl Pekař blízko i k francouzské škole Annales. Cílem historikovi práce je podle Pekaře nalézt pravdu, která je nadřazená i národním zájmům. Padni, komu padni, bylo jeho celoživotním heslem.

Na druhé straně se v Pekařově výkladu dějin objevují prvky, které nemůžeme charakterizovat jako čistě pozitivistické. Na jedné straně se rozcházel s dějinnou filozofií Františka Palackého, ale v Pekařově osobě bylo natolik zakořeněné duchovní prostředí, že zcela nezavrhoval názor, že historie má sloužit národu. Dějiny nám dle jeho názoru pomáhají nalézat nové cesty, kterými se máme ubírat. Čistí pozitivisté kriticky posoudili pramen, srovnali ho s jiným a popsali, co pramen vypovídá o historické skutečnosti. Pekař oproti tomu

²⁹ KUTNAR, František a Jaroslav MAREK. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 2. přeprac a dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. Česká historie. ISBN 80-7106-252-9. str. 380. – 382.

³⁰ BARTOŠ, F. M. *Kdo je Jaroslav Goll*. Praha: Orbis, 1947. str. 19.

šel mnohem hlouběji za fakta, v pramenech viděl složitost a relativnost historického dění, zabýval se také více teoretickými a filozofickými otázkami. V Pekařových formulacích se odrážel i jeho nesporný umělecký a stylistický talent. Zastával názor, že historie není čistě vědeckou disciplínou jako například fyzika, uvědomoval si, že historie zkoumá život, a proto nemůže skutečný historik zůstat k osudům lidí úplně lhostejný, ale musí k nim zaujímat postoj, jelikož ho postavy z minulosti svým způsobem oslovují. Na Pekařovu tvorbu nezůstal zcela bez vlivu doznívající historismus, i on tvrdil, že historik musí procítit ducha doby, oproti Palackému ale upozorňoval na to, že doba se má pochopit z ní samé a nesmí se do ní vnášet poznatky z doby současné.

Dále ovlivnily Pekaře i myšlenky Maxe Webera, které ho přivedly k názoru, že na dějiny má vliv zákon akce a reakce. V dějinném vývoji se tedy dle této teorie střídají doby mocenského řádu, rozumu a kázně a doby novátorské, které staví na první místo svobodu, ideál a touhy. V tomto duchu můžeme tedy podle Pekaře stavět do kontrastu například klasicismus a romantismus.

Přesto všechno nemůžeme tyto analytické pohledy brát za absolutní a zcela pravdivé. Základem historikovy práce musí být vždy objektivní kritika pramene, kterou Josef Pekař vždy uplatňoval. Z toho důvodu ho řadíme mezi pozitivisty a naše nejvýznamnější historiky vůbec.³¹

Na husitskou revoluci se Pekař dívá jako na revoluci náboženskou, národní, hospodářskou i sociální. Hlavně poslední dva aspekty stály doposud v pozadí zájmu českých dějin, ty přicházely až s nástupem Gollovy školy. Po filozofické stránce, kterou uplatňoval František Palacký, se v husitství jednalo o boj za pravdu, Pekař ale zdůrazňoval, že nehraje roli, zda jde o pravdu objektivní, subjektivní či domnělou, důležité je, že dnes můžeme vidět v tomto hnutí hlubokou opravdovost.

Když zaměřím svou pozornost na Pekařovu interpretaci osobnosti Jana Husa, tak Pekař zdůrazňoval, že vůdcem tohoto hnutí nebyl samotný Jan Hus, ale zejména lid. Jan Hus nevyvolal revoluci sám, budili ji již jeho předchůdci, dále v Čechách dosti rozšířené sektářství a v neposlední řadě rostoucí vzdělání, pronikající do městského obyvatelstva a sílící odpor mezi laiky proti světskému životu kněžstva. Jan Hus je pro Pekaře osobnost, která dovedla dát této náladě osobitý výraz. Stal se podle Pekařových slov hlasatelem reformy, neúnavným agitátorem a karatelem zlořádů. Zde můžeme pozorovat Pekařův názor, že by se měla pozornost historika obracet k lidu, ne pouze k osobnostem.

³¹ HANZAL, Josef. *Josef Pekař: život a dílo*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0275-X. str. 182 – 187.

Za Husova života byla dle Pekaře v popředí náboženská stránka husitského hnutí, byl to také důkaz intenzivního náboženského cítění té doby. Hus nechtěl založit nové náboženství, jen se snažil, aby se lidé stali lepšími katolíky, proto tolik jeho následovníky popudilo, když ho označili za kacíře. Chtěl i nadále uznávat papeže, ale jen v případě, že bude papežem, který žije v souladu s pravdou, tj. v souladu s Písmem svatým. Pekař ve své době upozorňoval i na skutečnost, že společnost 20. století nemůže dobře pochopit náboženský rozměr revoluce a tento svatý zápas jim je podstatně cizí. V dnešní době toto platí dvojnásobně. Kdyby se Jan Hus probudil do dnešní doby, pravděpodobně velmi by se divil, jak se lidstvo odvrátilo od jeho nejhlubších ideálů.

Josef Pekař odmítal tvrzení, že husitské boje jsou boje za Viklefa. Neustále upozorňoval na skutečnost, že nejsme a nebudeme národem Husovým, nýbrž společnost a zejména mládež 19. a 20. století, jak bylo řešeno výše, nemůže zcela pochopit dobu Husovu, a proto nemáme právo v dnešní době jeho dobu přehnaně oslavovat. Podle Pekaře je to doba nám velmi vzdálená. Každoroční oslavy na počest Jana Husa mu nebyly úplně sympatické a tvrdil, že není správné využívat Husa v boji proti katolicismu či klerakismu. Pekař zastával názor, že v Husovi je hodně protestantského, ale jeho hlavními rysy jsou stále ty katolické. Dokládá to mj. i to, že Jan Hus byl ctitelem Panny Marie.³²

Stále za Husova života se drala na povrch i národní stránka revoluce. Pekař poukazoval na skutečnost, že Jan Hus nebyl jen obráncem Jana Viklefa, ale byl hlavně obráncem českého živlu na pražské univerzitě. Husovy reformní snahy byly podle Pekaře zcela určitě zbarveny nacionálně, kdy velkým Husovým vítězstvím bylo vydání Dekretu kutnohorského Václavem IV. Díky tomuto vítězství byl Hus hlavně v cizině nenáviděn a označen za „ničitele pražského učení“. Němci v tomto národnostním boji zaujímali místo odpůrců reformy a Češi se prezentovali jako její podporovatelé. To nemění nic na tom, že pro Pekaře zůstala stěžejní stránkou reformních snah Jana Husa stránka náboženská.

V této době proti sobě stály v podstatě dva názory. Jedni viděli v reformě Jana Husa hlavně měřítko náboženské, mj. Josef Pekař, druzí vyzdvihují zejména význam národní, mj. T. G. Masaryk.³³

³² KOTYK, Jiří. *Spor o revizi Husova procesu*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2001. Historica (Vyšehrad). ISBN 80-7021-488-0. str. 81.

³³ PEKAŘ, Josef. *Postavy a problémy českých dějin: výběr z díla*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 1990. Historica (Vyšehrad). str.101 – 109.

3.2.2. Odraz ve školství a učebnicích

Nové postupy české historiografie se začaly postupně odrážet i v učebnicích. Po vydání nových osnov v roce 1900 byla vydána první učebnice dějepisu s ilustracemi a mapkami *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních* od Rudolfa Dvořáka a Františka Kameníčka. V letech 1911 – 1913 byla vydána učebnice Františka Hýbla, Jaroslava Bidla a Josefa Šusty *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*, která se používala až do roku 1948. Významným autorem učebnic byl i náš stěžejní historik Josef Pekař, který roku 1914 vydal *Dějiny naší říše*.

Již v 2. polovině 19. století se objevila také nová pomůcka pro výuku dějepisu – školní obraz, kde byly zobrazovány osobnosti nebo historické události.

Pro výuku dějepisu na gymnáziích byla významná Marchetova reforma z roku 1908, která od sebe oddělila zeměpis a dějepis a zavedla tak dva samostatné předměty. Nová reforma také počítala se změnou formy výuky, snažila se více prosadit metodu dialogu a začala klást důraz hlavně na pochopení látky. Pod názvem vlastivěda byl dějepis spolu se zeměpisem i součástí maturitní zkoušky.³⁴

Nyní zaměřím pozornost na učebnici Josefa Pekaře. Celý název této učebnice zní *Dějiny naší říše se zvláštním zřetelem ke královstvím a zemím v říšské radě zastoupeným*. Jedná se o země, které byly od roku 1867 součástí Předlitavska tj. Rakouska. Termín Předlitavsko byl ale neoficiální a až do roku 1915 se užíval název *Království a země v říšské radě zastoupené*. Pekař ve své učebnici rozlišuje dějiny vnější tj. říšské a vnitřní tj. dějiny jednotlivých zemí. Součástí výkladu je vždy kapitola nazvaná *Poměr k říši*, ve které Pekař shrnuje tehdejší vztahy jednotlivých zemí k říši.

Janu Husovi a husitství věnuje Josef Pekař zcela určitě více prostoru než jeho předchůdci Antonín Gindely nebo Václav Vladivoj Tomek. Vcelku barvitě líčí nejprve osobnost Václava IV., zabývá se též podrobněji papežským schizmatem a poměry v náboženské obci.

Jak již bylo řečeno výše, Pekař zastává názor, že touha o nápravu církve přišla hlavně z lidu, toto tvrzení se odráží i v učebnici, kde upozorňuje na vzrůstající vzdělanost v českých zemích a také mnoho prostoru věnuje Husovým předchůdcům.

Mistra Jana Husa v učebnici hodnotí jako člověka bojovného a opravdového, s důslednou povahou. Označuje ho za nadšeného horlitele pro nápravu církve a hlavou celého

³⁴ ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Stalo se v zemi české--: jak se vyučoval dějepis*. 1. vyd. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2009. ISBN 978-80-86935-08-9. str. 8 – 11.

hnutí. Jan Hus proslul podle této učebnice i jako buditel národního vědomí. Zde se odráží Pekařův názor, že Husovy reformní snahy mají zcela určitě i nacionální zabarvení. Vyzdvihuje Jana Husa i jako vzdělavatele náboženských otázek v národním jazyce.

Pekař komentuje také podporu, která se Husovi dostala ze strany univerzity, laické veřejnosti a dokonce Václava IV. a jeho ženy Žofie: „*V boji tom stála za Husem universita a česká veřejnost, také král a královna brojili proti klatbám nad Husem vyneseným a přimlovali se zaň, král konečně násilím na statcích a důchodech arcibiskupských donutil arcibiskupa k smíru a k prohlášení, že v Čechách bludů není.*“³⁵ Oproti učebnicím Gindelyho a Tomka se zde objevuje i informace o tom, že Václav IV. přestal Husa podporovat ve chvíli, kdy začal kritizovat prodávání odpustků.

Naopak již Gindely uvádí, že Jan Hus nepřijal učení Viklefovo zcela za své, tuto informaci potvrzuje i Pekař, když ve své učebnici tvrdí, že Hus se k bludnému kázání Viklefa nepřiklonil a psal v tomto duchu prosebně papeži, aby situaci uklidnil.

Kritický moment v Husově osudu spatřuje Pekař ve chvíli, kdy Hus začne kázat proti odpustkům. V tomto případě se naopak k Vikléfovi odvolává a nedbá na svou exkomunikaci. To bylo i příčinou, proč se od něho jeho dosavadní straníci distancovali.³⁶ Pekař mimo jiné uvádí, že Jan Hus se rozhodl odejít z Prahy až v momentě, když byl nad Prahou vynesen interdikl a německé obyvatelstvo se chystalo vztáhnout ruce na Jana Husa a rozbořit Betlém. Doslova tvrdí, že Jan Hus byl nucen z Prahy uprchnout.

Co se týče Husova procesu, Pekař uvádí, že Jan Hus se vydal do Kostnice na Zikmundovu radu. Věděl, že mu jde o život, proto Zikmunda požádal o ochranný glejt. K této situaci se Pekař vyjádřil takto: „*Glejt, jež si od Zikmunda vyžádal, měl mu pouze zaručiti svobodné slyšení a chrániti jej zatčení během procesu.*“ Tím pádem Zikmundův glejt podle Pekaře nemohl ovlivnit výsledek tohoto procesu ale pouze jeho důstojný průběh, ale na druhou stranu víme, že byl tento glejt porušen, protože Jan Hus byl brzo po svém příchodu do Kostnice zajat a veřejného slyšení se domohl až teprve po mnohých přímluvách svých přátel.

Pekař obecně spatřuje v Janu Husovi významnou osobnost a morálního člověka, nezapomíná ale na fakt, že snaha o reformaci vyšla zejména z řad lidu a jedná se v první řadě o hnutí náboženské.

³⁵ PEKAŘ, Josef. *Dějiny naší říše. Se zvláštním zřetelem ke královstvím a zemím v říšské radě zastoupeným*. Praha: Klementinum, 1914, str. 61.

³⁶ Mezi nimi Štěpán Pálec a Stanislav ze Znojma, ty uvádí i samotný Josef Pekař.

Další učebnice sepsaná Jaroslavem Bidlem a Josefem Šustou *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních* navazovala na linii Josefa Pekaře. České dějiny jsou zde vykládány v kontextu dějin světových, tak jak se o to Josef Pekař i jeho kolega Josef Šusta snažili.

Husovo reformní hnutí je zde pojmáno hlavně jako hnutí náboženské, ale je pravdou, že některé pasáže se s koncepcí Josefa Pekaře rozcházejí. Tak například jak už bylo řečeno výše, Josef Pekař poukazoval na skutečnost, že Jan Hus chtěl uznávat autoritu papeže, pokud bude žít v souladu s Biblií. V této učebnici se ale objevuje verze následující: „*Hlavou církve byl mu Kristus, nikoliv papež, o němž nelze věděti, jest – li předurčen ke spáse a náleží – li k církvi pravé.*“³⁷ Pokud tato učebnice trvá na interpretaci po vzoru Josefa Pekaře, je toto tvrzení minimálně zavádějící a nepřesné.

Až na výše zmíněnou nepřesnost se dá říci, že se v této učebnici objevují obdobné myšlenky a formulace jako v učebnici Josefa Pekaře.

V těchto učebnicích je tedy na prvním místě stránka náboženská, zmíněná je částečně i stránka národní. Literární a jazykový význam Jana Husa je zde vcelku opomenut. Josef Pekař sice připomíná, že se Hus zasloužil o kázání v národním jazyce, více se ale touto stránkou nezabývá. Opomenuty jsou jeho pravopisné reformy i literární díla.

³⁷ BIDLO, Jaroslav, HÝBL, František, ŠUSTA, Josef. *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních. Díl druhý. Dějiny středního a nového věku do roku 1648*. Praha: Historický klub, 1912. str. 190.

4. OBDOBÍ 1918 – 1939

4.1. Charakter doby a historiografie

Vznik samostatného československého státu přinesl do historiografie zcela nové možnosti, a to především možnost více se zaměřit na slovanské dějepisectví. Historická věda sdílela v meziválečném období s nově vzniklou republikou společenské a hospodářské změny, ale i veškeré zvraty a přicházející krize. Poprvé se k sobě také přiblížilo české a slovenské dějepisectví, tato spolupráce nacházela jak styčné body, také se samozřejmě objevovaly i třecí plochy.

Osvobození znamenalo pro českou historiografii také možnost kritičtěji posoudit dějiny Habsburské monarchie, do této doby se museli historikové některým otázkám zcela vyhýbat nebo je alespoň zastřeně formulovat. Zároveň dostali příležitost vypovědět nově o české minulosti vše, co chtěli, to s sebou ale nově přineslo i obrovskou zodpovědnost. V neposlední řadě se čeští historikové mohli začít inspirovat i historiografií francouzskou či anglickou a nemuseli vycházet jen z historiografie německé.

Zlepšily se také organizační možnosti. Vedle do této doby jediné katedry historie na Univerzitě Karlově byly roku 1919 založeny i katedry další a to v Brně, Bratislavě a v Olomouci. Vznikla také Státní archivní škola, díky které již nebyla česká historiografie závislá na vídeňském Institutu dějepytu, obecně se rozšířila síť odborných pracovišť a časopisů, historická věda se začala více specializovat. To mělo stránky kladné i záporné. Na jedné straně vznikly lepší podmínky pro historické bádání, na straně druhé začal do vědecké práce pronikat byrokratismus a centralismus. Věda se stává zaměstnáním a přestává být povoláním.

Toto období bylo velmi bohaté na různé změny, události a politické boje: válka, revoluce, vznik nového státu, boj o politický a sociální charakter republiky, hospodářská krize, ohrožení republiky fašismem – všechny tyto natolik závažné situace logicky působily i na historiografii. Historikové se museli aktivně účastnit tohoto dění a nemohli být jen nečinnými pozorovateli, z těchto důvodů byla zčásti narušována gollovska zásada, že historik nemá být do dějin zainteresován. Historie měla plnit funkci zejména společenskou, jejím hlavním znakem byla tedy politizace a ideologizace dějin, projevující se zejména zvýšenou publicistickou činností historiků a rozrůzněním názorů mezi historiky podle jejich politické příslušnosti.

Gollova škola se z těchto důvodů začala od počátku 20. století rozcházet do dvou základních směrů, zosobněním těchto dvou směrů byl Josef Pekař a Václav Novotný. Na

různorodost směrů mělo vliv hlavně zmiňované politické myšlení a vztah k historickému faktu. Oba směry se začaly rozcházet v otázkách hodnocení jednotlivých epoch, zvláště husitství a obrození. Kromě tradičního vlivu Jaroslava Golla začal hrát v historiografii i vliv T. G. Masaryka.

Směr, jehož čelním představitelem byl Václav Novotný, byl více analytický, střízlivý a faktografický. Zůstával více věrný tradici Jaroslava Golla, proto v popředí jejich zájmu stojí hlavně badatelský záměr a reprodukce poznanych faktů. Sám Václav Novotný se věnoval hlavně politickým a náboženským dějinám. Na druhé straně se více vracel v pojetí husitství k Palackému, v tomto ohledu se zčásti od Gollem započaté revizi husitství odvrátil. Dále se k této linii řadí i historik Jaroslav Bidlo.

Oproti tomu konzervativní směr reprezentovaný Josefem Pekařem byl více emocionální a intuitivní, specializoval se hlavně na hospodářské a sociální dějiny. Zaměřoval se na problémové otázky a teoretické úvahy. Dalo by se říci, že se tento směr snažil o subjektivní ztvárnění vědecky objektivně dosaženého poznání, tím zčásti gollovskou tradici překračoval. Na druhé straně je pravdou, že Josef Pekař se stal velkým zastáncem Jaroslava Golla v otázce o smysl českých dějin. Odmítl Masarykovu filozofickou koncepci českých dějin, ve které Masaryk zastával názor, že národní obrození přímo navazuje na husitství a vznik Československého státu je vnímáno jako odčinění „Bílé hory“. S touto koncepcí Pekař zásadně nesouhlasil. Do tohoto směru bývá řazen i Pekařův kolega Josef Šusta. Tento směr nesporně vtiskoval ráz českému dějepisectví právě po vzniku Československé republiky.

Těžce zařaditelnou osobností byl pak historik Kamil Krofta, který ze začátku filozofickou koncepcí Masaryka podobně jako Pekař také odsuzoval, po roce 1918 ale dokázal ocenit etickou stránku Masarykova díla, a naopak přestal souhlasit s Pekařovým pojetím husitství. Dalo by se tedy říci, že Kamil Krofta po všech úvahách reprezentoval linii Masarykovskou.

Zpočátku byl ke Gollově škole řazen i Zdeněk Nejedlý, který se po dlouhou dobu snažil najít kompromis mezi pojetím Josefa Pekaře a koncepcí T. G. Masaryka. Postupem času začal ale stále více inklinovat k marxismu a komunismu.³⁸

³⁸ KUTNAR, František a Jaroslav MAREK. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 2. přeprac a dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. Česká historie. ISBN 80-7106-252-9. str. 460 – 476.

4.2. Odraz ve školství a učebnicích

4.2.1. Škola tradiční

Školství nově vzniklého státu navazovalo na zavedenou koncepci z dob Rakousko – Uherska. Do výukových osnov byly ale v mnohem větší míře zařazovány české dějiny a nesporný vliv na vyučování dějepisu měl i směr Josefa Pekaře. Částečně se totiž začalo ustupovat od politických dějin a větší důraz byl kladen na hospodářské, sociální a kulturní dějiny.

Mezi učebnicemi byl v tomto období bohatý výběr. Měšťanské školy používaly učebnice Ladislava Horáka, J. Paura, Gebauerové – Jiráka – Reitlera. Pro nižší třídy gymnázií zde byly učebnice Josefa Peška a Jaroslava Sochora, pro vyšší třídy to byla učebnice autorů Bidla, Dobiáše a Šusty, Františka Nováka a učebnice Josefa Hrbka a Josefa Vodehnala. Druhého vydání se dočkala i učebnice historika Josefa Pekaře *Dějiny naší říše*, která byla přejmenována na *Dějiny Československé pro nejvyšší třídy škol středních*. Vycházely také *Stručné dějiny československého národa*, které sestavil Bohumil Svačina.³⁹

Nyní nahlédnu například do učebnice Josefa Hrbka a Josefa Vodehnala, která nese název *Československé dějiny. Učebnice pro nejvyšší třídu středních škol*. V této učebnici můžeme pozorovat nesporný vliv konzervativního proudu reprezentovaného Josefem Pekařem. Husitství je zde pojímáno jako boj náboženský a nemalou měrou i boj sociální a hospodářský, přesně tak, jak již ve svých dílech uváděl samotný Pekař.

Je jasné, že se v učebnici odráží i skutečnost, že vznikl samostatný československý stát, z toho důvodu je husitství pojímáno i jako boj národní a samotnému Janu Husovi je věnován vcelku velký prostor. Kapitola o husitství a Janu Husovi nese konkrétně název *Zápas husitských Čech o náboženskou a politickou samostatnost*.

Jan Hus je zde označen za hlavu české reformace. Kolektiv autorů hovoří o Husově nesporném vlivu ne jen na krále Václava IV., ale poprvé je zdůrazněn i jeho vliv na tehdejšího pražského arcibiskupa Zbyňka Zajíce z Hasenburka, který sám neměl potřebné vzdělání, a proto svěřoval Husovi kázání dokonce i na synodách duchovenstva pražské arcidiecéze.

Jako hlavní důvod pozdějšího rozkolu mezi Husem a arcibiskupem učebnice uvádí jejich odlišný názor na Viklefovy spisy. Opět je zde patrný vliv Pekaře, když kolektiv autorů tvrdí, že: „*Česká menšina s Husem v čele hájila tyto spisy, ač s nimi ve všem nesouhlasila,*

³⁹ ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Stalo se v zemi české--: jak se vyučoval dějepis*. 1. vyd. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2009. ISBN 978-80-86935-08-9. str. 18 - 21.

nalézala v nich namnoze důsledné domyšlení těch názorů, k nimž dospělo již před Viklefm domácí reformní hnutí.⁴⁰ Hybnou silou reformace byl tedy podle uvedené citace hlavně lid.

Více než v předešlých učebnicích jsou zde popsány okolnosti vydání Dekretu kutnohorského. Tato učebnice uvádí, že Václav IV. vyjádřil tímto dekretem podporu Husovi a české skupině hlavně z toho důvodu, že česká menšina podporovala královo stanovisko v otázce papežského schizmatu, když souhlasila se sesazením obou papežů na koncilu v Pise. Aby tato podpora měla pro panovníka nějaký smysl, změnil hlasování na pražské univerzitě ve prospěch Čechů.

Dále je zde zmínka také o tom, že ve chvíli, kdy začal Jan Hus kritizovat odpustky, ho několik jeho dosavadních přátel opustilo ze strachu z úplně roztržky s církví, mezi nimi učebnice uvádí Stanislava ze Znojma a Štěpána z Pálče. Osamocený Jan Hus tedy odešel po interdiktů na venkov. Symbolicky je zde poukázáno na skutečnost, že se Husovi sice Praha uzavřela, ale naopak se mu otevřely Čechy.

Učebnice také uvádí Husův vztah k učení Viklefa. Podobně jako již Gindely i tato učebnice tvrdí, že Hus z učení Viklefa leccos odmítal, zvláště nauku o remanenci.⁴¹ Takto konkrétní náboženské spory se například v dnešních učebnicích už neobjevují. Přestože již Pekař upozorňoval na skutečnost, že dnešní mládež, míněno z jeho pohledu, nedokáže stoprocentně pochopit náboženský rozměr husitského hnutí, není slovo remanence v učebnici nějak více vysvětleno, může to být důkazem toho, že i přes Pekařovy obavy měla tehdejší mládež ještě náboženské znalosti mnohem hlubší než mládež současná.

Co se týče Zikmundova známého glejtu, uvádí tato učebnice velmi zavádějící informaci: „*Jako pravděpodobný dědic Čech pozval Zikmund do Kostnice i Husa a zaručil se glejtem za jeho bezpečnost.*“ Z této věty explicitně nevyplývá, v jaké šíři je zmiňovaná bezpečnost zamýšlena, zda se jí myslí bezpečnost při cestě na koncil, jeho průběhu či dokonce jeho výsledku. Vzhledem k tomu, že učebnice v mnohém vychází z Pekaře, můžeme se domnívat, že tento kolektiv autorů zastává podobný názor jako on, tj. zmíněno výše, že glejt měl chránit Husa před zatčením během procesu a umožnit mu svobodné slyšení.

V závěru je zde Jan Hus vykreslen jako člověk mužně se snažící vyvrátit své obvinění a jako člověk, který zemřel za dalekosáhlou ideu svobody svědomí. Z toho lze usuzovat, že Jan Hus měl sloužit hlavně jako morální vzor.

⁴⁰ HRBEK, Josef. LÍVA, Václav. PLÁČEK, Jan. VODEHNAL, Josef. *Československé dějiny. Učebnice pro nejvyšší třídu středních škol.* Praha: Šolc a Šimáček, 1937. str. 50.

⁴¹ Jedná se o církevní učení o neměnnosti podstaty chleba a vína při posvěcování.

Až pateticky je vykreslen Jan Hus například v učebnici Bohumila Svačiny *Stručné dějiny československého národa*. Hus byl podle této učebnice člověk žijící vzorný a bezúhonný život, který horlil proti nemravnému životu v církvi a nabádal lid k životu v pravdě. Učebnice formuje pozitivní hodnoty, když vyzdvihuje hlavně Husovo kázání o tom, že: „*Všichni lidé jsou si rovni a jako bratři mají žít v lásce a svornosti, jedni nad druhé nemají se povyšovati.*“⁴²

V otázce ochranného glejtu zaujímá tato učebnice následující postoj: „*Císař Zikmund zaručil se mu listem, že bude v Kostnici svobodně slyšen a že se bude moci svobodně vrátiti do vlasti.*“⁴³ Zejména tvrzení o svobodném návratu do vlasti se v předchozích učebnicích neobjevuje. Také se zmiňuje o tom, že Jan Hus byl dopředu varován přáteli, že jeho hájení na koncilu nedopadne dobře. Pateticky je zde vylíčena zejména Husova smrt: „*Hus na hranici odevzdaje se do vůle boží a zpívaje nábožné písně vydechl svou čistou, šlechetnou duši. Za pravdu podstoupil mučednickou smrt. Popel jeho vržen byl do řeky Rýn, aby si Čechové neodnesli památky po svém trpiteli za pravdu.*“⁴⁴

Tato učebnice je zajímavá hlavně v tom, že tu lze nalézt snahu o formování pozitivních hodnot a postojů skrze postavu Jana Husa, což se u předchozích učebnic takto explicitně neobjevuje. Učebnice si totiž klade otázku, jaký má Jan Hus pro nás význam. Žákům ho představuje jako upřímného a poctivého Čecha, který se vždy zastával českého národa a jazyka, zde vidíme návaznost na linii masarykovskou. Dále jako člověka, který opravil český pravopis, vytvořil nový spisovný jazyk a nabádal slovem i písmem český lid ke křesťanskému životu, k pravé lásce a tím český lid mravně povznesl a zušlechtil jeho povahu. Označuje ho za původce velkého náboženského hnutí, který se jako první postavil proti neomezené moci katolické církve. Podle učebnice to byl také člověk, který hájil práva člověka na vlastní přesvědčení a svobodu svědomí a za to položil život a tím se jeho osoba stala nesmrtelnou. V závěru žákům klade otázku, kterých vlastností si na Husovi cení nejvíce.

Je tedy jasné, že Jan Hus zde opět posloužil jako morální vzor, ještě mnohem více než v učebnici předchozí.

Nyní nahlédnu do učebnic Jiráka – Reitlera a Josefa Peška. Učebnice pro čtvrtý ročník měšťanských škol od Jiráka – Reitlera vydaná roku 1935 zpracovává dějiny od pravěku až po první světovou válku. Vyprávění o Janu Husovi je součástí kapitoly nazvané *Čechové v popředí dějin*. Je zajímavé pozorovat, jak se autoři této učebnice pokoušeli na dvou

⁴² SVAČINA, Bohumil. *Stručné dějiny československého národa. Příručky ke shrnutí a opakování učiva*. Holešov: Bohumil Svačina. 1926, str. 30.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Tamtéž.

stránkách popsat česko – německé vztahy od dob sv. Václava až po husitskou revoluci a vyzdvihnout ve svém výkladu ty české osobnosti, které se zasloužily o rozkvět českých zemí a o jejich částečnou samostatnost. Přes Přemysla Otakara II. se tedy autoři dostávají plynule až k Janu Husovi. Zároveň vyprávění o Husovi předchází výklad o františkánech či valdenských, kteří ještě před Husem nabádali ke Kristově prostotě. I v tomto můžeme nalézt autorův pokus o určitou návaznost.

Zde odcituji asi nejdůležitější pasáž z výkladu o Janu Husovi: „*Jan Hus popíral ve svých kázáních a spisech zásadu, že se křesťan musí podrobiti učení církve a výrokům papežským, byť i shledával, že odporují učení Kristovu. Proti autoritě papeže postavil vyšší autoritu Kristovu, proti poslušnosti církve rozum člověka. To byla veliká odvaha jediného člověka proti mocné církve.*“⁴⁵ Z uvedené citace je patrné, že autoři této učebnice nezastávají Pekařův názor, že Hus byl připraven uznávat papeže za předpokladu, že bude žít v souladu s Písmem svatým, naopak je zde Hus vykreslen jako člověk tvrdě bojující proti katolické církvi. Husův slavný výrok: „*Hledej pravdu, slyš pravdu, uč se pravdě, miluj pravdu, prav pravdu, braň pravdy až do smrti*“⁴⁶ je zde vnímán jako právo člověka na vlastní přesvědčení, opět je zde patrný rozkol s Pekařovým názorem, který tvrdil, že tímto výrokiem Hus nemyslel nic jiného než hlásat Písmo svaté, jelikož to je pro něj jedinou pravdou.

Zajímavá je i pasáž, kde autoři učebnic srovnávají Jana Husa s Martinem Lutherem a shledávají v těchto dvou osobnostech jeden zásadní rozdíl. Naráží zde na skutečnost, že Martin Luther se v německém lidovém povstání postavil proti chudině, z toho autoři usuzují, že Luther se snažil omezit reformaci na pouhé hnutí náboženské, naopak Husovo hnutí bylo nejen náboženské, ale i sociální. V tomto ohledu naopak návaznost na Pekaře spatřovat můžeme.

Oproti jiným učebnicím zde není žádná zmínka o ochranném glejtu, Husově cestě na koncil ani o průběhu koncilu. Zdůrazněno je jen Husovo upálení.

Učebnice vyzdvihuje Jana Husa nejen jako náboženského bojovníka, ale i jako obhájce práv českého národa, je tedy patrné, že se zde odráží i Masarykův pohled na dějiny. Mimo jiné ale ještě uvádí Husův literární význam. To, že se autoři učebnice snažili Jana Husa vyzdvihnout jako osobnost všestrannou a pro český národ nepostradatelnou, dokládá otázka položená žákům na konci výkladu: „*Jaký byl Husův význam sociální, náboženský, mravní,*

⁴⁵ JIRÁK – REITLER. *Dějepis pro roční učební kursy (IV. roč.) při měšťanských školách*. Praha: Nová škola, 1935. str. 75.

⁴⁶ Tamtéž.

národní, literární?“⁴⁷ Dále to dokládají i jeho charakteristiky: „*Jan Hus náleží mezi nejpřednější muže českého národa, ba mezi nejpřednější muže lidstva.*“⁴⁸

Střízlivější pohled na Jana Husa podává učebnice od Josefa Peška *Obrazy z dějin středověkých a novověkých od počátku XIV. do konce XVIII. století pro třetí třídu středních škol* z roku 1933. Z této učebnice není patrné, jaký ze dvou hlavních názorů na Husa se zde odráží. Spíše se nabízí pohled Pekařův. Objektivním a střízlivým jazykem jsou zde ve stručnosti popsány rysy a problémy tehdejší doby, Jan Hus je nám představen jako nejslavnější kazatel Betlémské kaple, svatyně Čechů, a člověk ve své době vážený u nižších i vyšších vrstev. Zmiňuje Husovu návaznost na reformátorské myšlenky Jana Viklefa, nakolik se s ním ztotožňuje či neztotožňuje, již ale neuvádí. Z Husova kázání poukazuje pouze na jeho kritiku odpustků, díky které na něj byla uvalena klatba.

K otázce ochranného glejtu se vyjadřuje takto: „*Zikmund vydal Husovi glejt, jenž měl kazateli betlémskému zajistiti bezpečnou cestu do Kostnice i zpět. Koncil opravdu glejtu nedbal a Husa několik dní po jeho příchodu dal uvězniti.*“⁴⁹ Dále se už ve stručnosti objevuje pouze informace, že Jan Hus byl prohlášen za kacíře a že byl upálen.

Dalo by se říci, že v této učebnici není osobnost Jana Husa nějak hodnocena a není nějakým zásadním způsobem využívána v boji za českou identitu či v boji proti katolické církvi, jak tomu bylo v učebnici předešlé.

Další stěžejní prvorepublikovou učebnicí byla *Učebnice dějepisu pro měšťanské školy* od Jaroslava Paura. V této učebnici je Jan Hus charakterizován jako vůdce českého opravného hnutí a hned v úvodu výkladu je zmíněn Husův chudý původ. Velký prostor je zde věnován i reformě pravopisu, kterou Hus provedl v důsledku toho, že pro poučení veřejnosti mají velký význam knihy psané v národním jazyce.

Co se týče vztahu Jana Husa k učení Jana Viklefa, zdůrazňuje tato učebnice skutečnost, že Hus nesouhlasil ve všem s Viklefelem, ale líbila se mu hlavně jeho snaha o mravní očistu, proto když se Jan Hus dostal do sporu s církví ohledně Viklefových spisů, tvrdil, že není správné odsuzovat všechno, co Viklef sepsal, poněvadž měl také mnoho dobrých myšlenek. Zde se částečně odráží Pekařův názor, že Husovo reformní hnutí není rozhodně boj za Viklefa.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ PEŠEK, Josef. *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. III. Obrazy z dějin středověkých a novověkých od počátku XIV. do konce XVIII. století pro třetí třídu středních škol.* Praha: Politika v Praze, 1933. str. 17.

Vcelku podrobně se také učebnice zabývá vydáním Dekretu kutnohorského, díky kterému přestala být Karlova univerzita mezinárodním střediskem učenců, ale naopak se stala národní universitou českou a Jan Hus se stal jejím rektorem.

Mezníkem v životě Jana Husa dle této učebnice bylo pak období, kdy začal kritizovat odpustky. Doslova tato učebnice uvádí, že: „*Jan Hus cítil takové jednání jako největší urážku náboženství.*“⁵⁰ Z toho lze usuzovat, že Hus se pouze snažil chránit a napravit vlastní náboženství, tak jak uváděl Josef Pekař. Stejně tak tvrzení, že Hus chtěl i nadále uznávat autoritu papežských rozhodnutí, ale jen v případě, že se nebudou přičít Bibli, vychází z interpretace Pekaře. Hus podle této učebnice pouze tvrdil, že: „*Křesťan má uvažovat o církevních nařízeních, zkoumat, co je pravdivé. Musíme odmítat poslušnost bez přesvědčení.*“⁵¹

I tato učebnice se zmiňuje o skutečnosti, že Zikmund slíbil Husovi bezpečnost při cestě na koncil, dál ale tuto informaci nerozvádí. Zdůrazňuje především, že Zikmund svolal koncil do Kostnice hlavně za účelem vyřešit církevní krizi, a skutečnost, že se Jana Husa v průběhu obhajoby nezastal.

V této učebnici je Husova smrt interpretována jako důsledek střetu dvou naprosto různých hledisek. Sněm totiž hájil starou zásadu, že křesťan se musí ve všem a bez pochybování podrobit církevní autoritě. Hus ale naopak tvrdil, že nikdo nám nemůže poručit, co je pravda a co lež. Učebnice uvádí také skutečnost, že Hus byl ochoten odvolat své učení v případě, že bude poučen z Bible.

Husův význam spatřuje tato učebnice hlavně v tom, že hledal cesty k nápravě. Charakterizuje ho těmito slovy: „*Mistr Jan Hus nebyl umíněný. Přijal zásadu, že kdykoliv uslyší lepší mínění, vzdá se svého názoru a přijme názor lépe odůvodněný. Službu pravdě prohlásil za nejvyšší lidskou povinnost.*“⁵² Učebnice vyzdvihuje jeho osobnost také proto, že svým kázáním lidem ukázal, jak směšná je myšlenka, že zjišťovat pravdu je škodlivé, poněvadž bez svobodného poznávání není možná ani věda ani umění. Učebnice neopomíná ani fakt, že Hus svobodně přemýšlel zejména o víře a jeho hnutí má rozměr hlavně náboženský.

Z uvedeného tedy vyplývá, že tato učebnice v zásadě vychází z interpretace Josefa Pekaře.

⁵⁰ PAUR, Jaroslav. *Cesta. Učebnice dějepisu pro měšťanské školy. Díl II.* Praha: Státní nakladatelství, 1935. str. 90.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² PAUR, Jaroslav. *Cesta. Učebnice dějepisu pro měšťanské školy. Díl II.* Praha: Státní nakladatelství, 1935. str. 90.

Naopak proud vedený T. G. Masarykem se odráží v učebnici od Františka Nováka, kde je Jan Hus charakterizován jako lidový reformátor, vůdce národní opozice, národní spisovatel a buditel národního vědomí.

Spor o Viklefovy spisy na univerzitě je zde taktéž pojímán jako spor národní: „Čechové stáli se zvláště horlivými kazateli opravných snah náboženských, jež, spojeny s žárem nadšení národního, způsobily v Čechách rázem ohromný převrat.“⁵³

Ve výše uvedených učebních jsme tedy mohli pozorovat Husovu stránku náboženskou i národní. Více se logicky po vzniku samostatného československého státu objevuje i Husův význam literární.

4.2.2. Škola činná

Již před první světovou válkou se začalo hovořit o potřebě reformovat školní dějepis, tyto snahy ale vyvrcholily až během první republiky a jedním z představitelů těchto snah byl spisovatel a učitel Eduard Štorch.

Tento zcela určitě nadaný pedagog obecně propagoval velmi alternativní způsoby výuky. Odmítal klasickou frontální výuku ve třídě, naopak zastával názor, že žáci se mají učit praxí, samostatnou prací, diskuzí a hlavně pobytem v přírodě. Prostory školy považoval za stísněné, ve kterých nemůže dojít ke spontánnímu rozvoji dětské osobnosti.

Z těchto důvodů navrhl na tu dobu velmi odvážný projekt, který nesl název *Dětská farma*. Eduard Štorch si vyhlédl Libeňský ostrov a přes veliké počáteční problémy se mu podařilo vybudovat zde školu v přírodě, kde se žáci učili hlavně praxí a poznáváním okolí.

Štorch měl ze všech předmětů nejbližší právě k dějepisu, kde se jeho reformy projeví nejvíce. Systematicky upozorňoval na problém, že se žáci ve škole učí pouze letopočtům. Snažil se do výuky více zařadit dějiny z každodenního života a chtěl, aby žáci danou dobu skutečně poznali a pochopili. Další jeho kritika směřovala k problému, že se ve škole prakticky nevyučuje pravěk. Dějiny podle tehdejších učebnic začínají vznikem písma, to Eduard Štorch kategoricky odmítal a naopak tvrdil, že dějiny začínají ve chvíli, kdy se člověk odlišil od zvířete. Z toho důvodu se žáky pravěk probíral a bral je často na vycházky do okolí, kde se seznamovali i s archeologickými vykopávkami. Se svými žáky četl i historické romány hlavně z pravěku, proto někdy hovoříme i o tzv. beletrizaci dějepisu. Romány jako učební pomůcky nikdy nezavrhoval.⁵⁴

⁵³ NOVÁK, František. *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy gymnázií, reálných gymnázií a reformních reál. Gymnázií pro šestou třídu. II.* Praha: Československá grafická unie a.s., 1937. str. 74.

⁵⁴ KAKÁČ, Bohumil. *Kdo byl Eduard Štorch.* Praha: Albatros, 1986, str. 89.

Sám sepsal spolu s Karlem Čondlem vlastní trojdílnou učebnici dějepisu s názvem *Pracovní učebnice dějepisu pro školy měšťanské*⁵⁵, jež přivedla do výuky dějepisu mnohé inovace a setkala se také s kritikou zejména ze strany katolické církve. Byla navržena tak, aby umožnila samostatnou práci žáků a vyhledávat informace v článku, na mapkách a obrázcích. Zároveň obsahovala souvislé vyprávění o významných osobnostech nebo každodenním životě v určitém období. Obdobně byla koncipována ještě například učebnice *Obrazy z dějin lidstva* autorů Stanislava Nemeškala, Aloise Sosíka a Stanislava Vrány.⁵⁶

Nyní nahlédnu do učebnice nejvýznamnějšího představitele této reformy – Eduarda Štorcha. Vyprávění o Janu Husovi je součástí kapitoly, která je příznačně nazvaná *Čechy svědomím Evropy* a součástí podkapitoly nazvané *Proroci lepšího života*. Štorch používal živý umělecký jazyk, zde se projevil jeho osobnost spisovatele a zmiňovaná beletrizace dějin. V této učebnici se vcelku podrobně setkáváme s detaily Husova života. Štorch se snaží Jana Husa přiblížit žákům jako skutečnou lidskou bytost z masa a kostí a ne jako nejasnou představu zidealizovaného hrdiny. Dozvídáme se o jeho existenčních problémech, kdy jako student žil v bídě a živil se zpíváním v kostelech. Svým vypravěčským talentem popisuje jeho život a přerod z chlapce na muže. Často výklad prokládá slovy samotného Husa, aby tak jeho osobnost přiblížil žákům ještě více. Štorch spojuje Jana Husa s takovými slovy jako: „*miláček pražského davu, duchovní vůdce, oprávněný českého pravopisu a zvelebitel spisovné češtiny.*“ Připomíná Husovu reformu pravopisu a zásluhu na používání prstonárodní mluvy.

Spor, který se rozhořel na pražské univerzitě, vykládá Štorch hlavně jako spor národní, odráží se zde tedy proud Masarykův. Učebnice podává obraz Jana Husa stojícího v čele české skupiny jako obhájce Jana Viklefa proti skupině německé. Jana Husa zde popisuje jako podporovatele církevního sněmu, na kterém se mělo vyřešit papežské schizma, oproti tomu německou skupinu charakterizuje jako neochotnou tuto problematiku řešit. V důsledku toho je pak podle této učebnice vydán Dekret kutnohorský, kterým Václav IV. projeví podporu české skupině, poněvadž v otázce církevního sněmu zastával stejný názor.

Co se týče Husovy cesty na koncil do Kostnice a ochranného glejtu od císaře Zikmunda, hovoří tato učebnice následovně: „*Zikmund pozval na koncil také mistra Jana Husa, zaručiv mu zvláštním glejtem, že se mu nic nestane cestou do Kostnice ani zpátky.*“

⁵⁵ Viz příloha č. 1.

⁵⁶ ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Stalo se v zemi české--: jak se vyučoval dějepis*. 1. vyd. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2009. ISBN 978-80-86935-08-9. str. 16.

*Přátelé Husa varovali, ale Hus na cestu vydal jsa přesvědčen, že se mu podaří církevní sněm přesvědčiti o správnosti svého učení.*⁵⁷ Komentuje tak Husovu velikou odhodlanost.

Jeho smrt popisuje Štorch jako odhodlání zemřít za mravní ideály a pravdu. Vyzdvihuje zejména jeho mravní sílu, čisté svědomí a odvahu.

V obecné rovině je tak zřejmé, že Štorch Husa neidealizuje, ale poukazuje na to, že i obyčejný člověk může díky svým ideálům dospět ve skutečnou osobnost a sloužit jako vzor pro budoucí generace.

Eduard Štorch se snažil nahlížet na Jana Husa komplexně ze všech stran. Objevuje se zde tedy význam náboženský, národní i literární.

Tato učebnice znamenala krok vpřed i v oblasti didaktiky. Výklad je doplněn obrázkou Jana Husa.⁵⁸ Na konci vypravování se objevily i otázky pro samostatnou práci, dále Štorch nabízí žákům četbu vztahující se k osobnosti Jana Husa.⁵⁹

4.2.3. Katolické školy

Reflexe Jana Husa by určitě nebyla kompletní, kdybych opomenula názory a pohledy katolické církve. Určitě je tedy na místě zmínit náboženské spory, které se během první republiky rozhořely.

Náboženský život procházel v období první republiky dynamickým vývojem. Doposud dominantní římskokatolická církev ztratila ochrannou ruku Habsburské monarchie a musela čelit novým změnám. Po vzniku Československé republiky vzrostlo reformní hnutí a byla založena církev československá, která si získala oblibu zejména na venkově. Pohledy na vznik této nové církve se do jisté míry liší.

Historikové československé církve hledají začátek tohoto reformního hnutí už ve 2. pol. 18. století, v době národního obrození a osvícenského absolutismu, kdy došlo k novému zhodnocení husitství, a Josef Dobrovský začal do náboženství prosazovat osvícenské ideje. V katolickém ovzduší byl například více zpopularizován Jan Žižka a vůbec celé husitství. S růstem národního vědomí se stále častěji objevovala snaha zavést do církve češtinu. Zásadní změny v církvi propagoval v roce 1848 například Karel Havlíček Borovský, který chtěl upravit zejména vztah církve a státu, povolit laikům vstup do církevní správy a vykonávat bohoslužby v národním jazyce. Bachův absolutismus ale tyto reformní snahy načas potlačil.

⁵⁷ ŠTORCH, Eduard. ČONDL, Karel. *Pracovní učebnice dějepisu. Díl druhý pro druhou třídu měšťanských škol*. Praha: Státní nakladatelství v Praze, 1938. str. 122.

⁵⁸ Viz příloha č. 2 a 3.

⁵⁹ Např. Alois Jirásek: Mezi proudy může být důkazem, že Štorch beletrii ve výuce dějepisu nezavrhoval.

Od 80. let 19. století náboženské prostředí ovlivňoval katolický modernismus, který v podstatě navazoval na myšlenky dřívější a snažil se respektovat nové vědecké poznatky. Ve svém programu vyjádřil podporu papeži a biskupům, ale začal tvrdě kritizovat obsazování diecézních stolců Němci a naopak požadoval svobodnou volbu církevních hodnostářů kněžstvem. Hovořil například i o výnosech z církevních statků, které mají být použity pro kulturní a humánní účely, prosazoval i zdobrovolnění celibátu. Propagace moderních názorů byla ale nakonec zakázána papežem Piem X.

K oživení reformních snah pak došlo až od roku 1918, kdy se změnila politická situace. V čele tohoto reformního hnutí stály takové osobnosti jako Jindřich Šimon Baar, Xaver Dvořák (mj. autor katolických učebnic), Bohumil Zahradník – Brodský, Gustav Adolf Procházka a Matěj Pavlík.

Nástup reformního křídla měl oporu hlavně v celkové společenské situaci. Ve veřejném mínění národa se silně projevil postoj římskokatolické církve k válečné politice mocnářství. V nově vzniklém státě panovaly protikatolické nálady, které se projevovaly například ničením soch Jana Nepomuckého. I většina prvorepublikových stran se ke katolické církvi stavěla s despektem.

Po mnohých sporech byla nakonec 8. ledna 1920 svolána schůze Klubu reformních kněží do Národního domu na Smíchově, kde byl podán návrh založit novou církev. Po bouřlivé diskuzi došlo k hlasování, v němž se pro odtržení od Říma vyslovila většina a vzniklo tak nové náboženské společenství, které přijalo název Církev československá.⁶⁰

Tichým podporovatelem Církve československé byl i T. G. Masaryk. Katolicismus chápal Masaryk jako protičeský element. Teprve po válce jako prezident republiky utlumil své protikatolické invektivy. Musel počítat s faktem, že navzdory vlně odpadávání od víry se přece jen 70 % obyvatelstva hlásilo ke katolickému vyznání. Do sporu s katolíky se dostal ale například v roce 1925, kdy se pod jeho záštitou konaly ve znamení protikatolických nálad Husovy oslavy.⁶¹

Během první republiky se tedy proti sobě stavěly další dva názory na osobnost Jana Husa (masarykovský a katolický).

Poslední pohled, kterým jsem se ještě nezabývala, je právě ten katolický. Nyní tedy zaměříme svou pozornost na katolické učebnice.

⁶⁰ KRŠKO, Jan. *Husovy oslavy CČS na Krakovci z historického hlediska: vývoj Církve československé na jihozápadě Rakovnicka od svého vzniku až do okupace republiky: náboženská obec CČS Velký (Panoší) Újezd*. 1. vyd. Rakovník: Rabasova galerie, 1999. ISBN 80-85868-21-0. str. 4 -6.

⁶¹ MALÝ, Radomír. *Katolická církev a T. G. Masaryk, Immaculata. Mariánský dvouměsíčník*. Brno: Konvent minoritů v Brně. str. 8.

Katolíci a vedle nich katolické učebnice připomínají z 30 Husových odsouzených článků zejména, podle jejich slov, následující bludy:

„Církev jest sbor předurčených, tj. těch, o kterých Bůh od věčnosti ví, že budou spaseni. Jenom předurčení, třebas ani pokřtěni nebyli, patří do církve a nemohou ani přestati býti jejími údy. Předzvěděni, tj. ti, o kterých Bůh od věčnosti ví, že budou zavrženi, nejsou údy církve, třebas byli pokřtěni a třebas i papeži byli. Církev jest společnost neviditelná.“

Toto tvrzení katolická církev striktně odmítala. Naopak tvrdila, že do církve náleží ten, kdo je pokřtěn a uznává Ježíše Krista i římského papeže a z církve nevystoupil či z ní nebyl klatbou vyloučen. Tím pádem mohl do církve patřit člověk ctnostný i hříšník. Církev je podle katolíků viditelná a poznatelná.

„Hlavou církve jest jedině Kristus. Petr nebyl hlava církve, ani celé církve neřídil, papežství jest zavedeno od císařů a církve ho nepotřebuje.“

Proti výše uvedenému tvrzení se katolíci také postavili. Argumentovali tím, že Kristus světil církvi královský úřad a dal jí tím moc přidržovat všechny věřící k bohumilému životu, vydávat zákony, soudit je a trestat.

„Poslušnost v církvi nezakládá se na Písmu, nýbrž jest výmysl vyššího duchovenstva. Dobré skutky vykonané ve stavu těžkého hříchu jsou hříšny.“

Katolická církev naopak k tomuto článku připomínala, že dobré skutky vykonané ve stavu těžkého hříchu člověku dopomáhají k tomu, aby od Boha snadněji získal milost.

„Smrteľným hříchem pozbývá každý své moci, ať duchovní nebo světské.“

Tento článek podle katolické církve vede k rozvratu náboženského i společenského života a vede k boji všech proti všem. Naopak katolická církev učí, že těžký hřích nikoho nezbavuje úřadu ani kněžské moci.⁶²

Nahlédnu nyní podrobněji do učebnice *Dějepis katolické církve pro školy střední a občanské* od Jana Volfa. Tato učebnice uvádí, že zlatým věkem katolické církve byla doba vlády Karla IV. a prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, kteří povznesli církev k vrcholu rozkvětu. Připomíná také, že doba Karlova dala české církvi statečného mučedníka a patrona Jana Nepomuckého.

V zápětí staví do protikladu dobu Husovu, když doslova tvrdí, že: *„Po zlatém věku doby Karlovy následovala v Čechách doba dlouhých náboženských sporů, které po celé věky*

⁶² VOLF, Jan. *Dějepis katolické církve pro školy střední a občanské*. Praha: Československá akciová tiskárna, 1934. str. 91.

podrývaly sílu národa a přiváděly jej až na pokraj zkázy. Příčinou těchto sporů byla snaha po opravě náboženského života.“⁶³

V učebnici převládá názor, že nelze opravovat Ježíše Krista, ale pouze život, který se nežije v souladu s vírou, o což se snažili papežové, biskupové, kněží i horliví křesťané a bylo to tak v pořádku. Jan Hus je zde ale prezentován jako člověk, který se snažil měnit celou víru, čímž vyvolal náboženské bouře a přivedl národ do neštěstí. V tomto okamžiku můžeme spatřovat zásadní spor mezi pekařovým pojetím a pojetím katolickým, kdy Josef Pekař naopak neustále upozorňoval na fakt, že Jan Hus rozhodně víru měnit nechtěl.

Privržence Jana Husa charakterizuje tato učebnice následovně: *„Lidu v Praze se ostrá kázání Husova líbila a počet oddaných přívrženců jeho vzrostl ve zvláštní stranu. K té, jako české straně náleželi, kteří chtěli jazyku a lidem českým dopomoci k jejich právům, pak také velká část nižšího duchovenstva, která žila v podřízeném chudobném postavení a očekávala od hnutí Husova zlepšení svých poměrů.*“⁶⁴ Sám užitý pojem zvláštní strana je zvláštní. Učebnice se snaží tedy Husovo hnutí vyložit částečně jako hnutí národní a sociální. Učebnice připomíná také Husovy zásluhy o český jazyk a národnost. Naprosto ale opomíná fakt, že Jan Hus měl zpočátku i velkou podporu samotného panovníka Václava IV., jeho počáteční přátelství s tehdejší arcibiskupem Zbyňkem Zajícem z Hazenburka sice uvádí, ale zaměřuje se zejména na jejich pozdější spor, který je zde popsán takto: *„Dokud Hus svými přednáškami reformoval život duchovních i věřících, požíval úcty a podpory bezúhonného a šlechtného arcibiskupa pražského. Ale když od roku 1409 začal hlásati odboj proti církevní vrchnosti a některé bludy Viklefovy veřejně kázal a zastával, byl stižen klatbou od arcibiskupa i papeže.*“⁶⁵ Opět z uvedené citace vyplývá, že Jan Hus se podle katolické církve snažil o změnu víry a vytvářel proti církvi doslova odboj.

Učebnice se opírá i o velký historický vzor – Františka Palackého. Objevuje se zde výňatek z jeho Dějin národa českého, ve kterém Palacký hovoří o Husovi: *„Není pochyby, že horlení jeho pocházelo z dobrého důvodu a úmyslu, ale také se zapíratí nedá, že učení takové podkopávalo samy základy ústavy církevní vůbec. Nepřestávaje veřejně kárati vady a poklesky představených církve, zapomínal lehce, že také pokora i poslušnost jsou ctnosti křesťanské.*“⁶⁶ Nutno podotknout, že ač katolická učebnice vidí v tomto tvrzení oporu, víme, že Palacký se musel ve své době potýkat s cenzurou a byl nucen výklad o Husovi doplnit i

⁶³ VOLF, Jan. *Dějepis katolické církve pro školy střední a občanské*. Praha: Československá akciová tiskárna, 1934. str. 88.

⁶⁴ Tamtéž. str. 89.

⁶⁵ Tamtéž. str. 89.

⁶⁶ PALACKÝ, František. *Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě*. Vydání první z r. 1850, díl III. str. 101.

jeho špatnými vlastnostmi, mezi které Palacký zařadil touhu po popularitě a tvrdohlavost, což by tomuto výňatku zčásti odpovídalo.

Dále učebnice charakterizuje Jana Husa jako stoupence Jana Vikléfa, který údajně bludně kázal o svátosti, mši svaté, o moci papežské a kněžské a o majetku církevním. Jan Hus se pak dle této učebnice přičinil, že se některé Viklefovy bludy rozšířily i v Čechách, kde se postupně vytvořily náboženské sekty. Samotné Husovo hnutí je vnímáno jako sekta.

Také se zde tvrdí, že Jan Hus byl na koncil v Kostnici přijat velmi vlídně. Když se na koncilu obhajoval, upozorňoval Jan Hus dle této učebnice neustále na fakt, že články, za které je souzen, v tomto znění nenapsal a žádal o jejich revizi. Učebnice hájí rozhodnutí koncilu v tom směru, že byly tyto články údajně srovnány s jeho vlastním rukopisem a Husovi nezbývalo nic jiného než svá tvrzení odvolat. Podle této učebnice se také koncil snažil Jana Husa přesvědčit, aby své učení skutečně odvolal, čímž by se vyhnul přísnému trestu. Jan Hus tak neučinil a tak koncilu nezbývalo nic jiného, než ho prohlásit za kacíře. Jan Hus byl pak souzen podle platného zákona z roku 1231, který ukládal na kacíře trest smrti upálením.

Opět se zde učebnice opírá o Františka Palackého, který tvrdil že: *„I nelze zapírat, že sbor ničeho neobmeškal, cokoli naň jen slušelo, aby vrchu přísnosti vyhnouti se mohl. Usilováno znova dobrotou i přísností, přemlouváním i hrozbami navésti Husa, aby vrátil se opět do lůna církve. Zdálo se, jakoby oni a ne Hus k prosbám se utíkali. Hus žádal, aby ho sněm poučoval a chtěl se sněmem vésti učené hádky. K tomu nemohl sněm přivolit, neboť by tím popřel svoji svrchovanost ve věcech víry.“*⁶⁷

Dalším stěžejním katolickým autorem učebnic byl Xaver Dvořák. Zhodnotím jeho učebnici pro školy měšťanské a vyšší ústavy dívčí.

Kapitola věnovaná Mistru Janu Husovi začíná velmi negativně, když tvrdí, že: *„Zmatky, které zavládly v církvi, byly úrodnou půdou pro bludy. Poprvé vystupují ne již jako jednotlivé odchylky od učení pravého, nýbrž jako celé soustavy bludné, byly tak průpravou k potomním převratům ve století 16. Původcem první takovéto bludné soustavy náboženské byl Jan Wycliff. V Čechách učení Wicliffovo způsobilo velikou bouři, jejíž následky byly velmi smutné.“*⁶⁸

Je logické, že tato učebnice nezaujímá k Husovi kladný vztah. Na druhé straně se snaží podat zčásti věrný obraz Husova života a jeho vlastností. Převládá zde názor, že Hus vynikal všemi vlastnostmi, jimiž lze získat všeobecnou náklonnost. Připomíná se zde jeho učenost,

⁶⁷ PALACKÝ, František. *Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě*. Vydání první z r. 1850, díl III. str. 191.

⁶⁸ DVOŘÁK, Xaver. *Katolický dějepis církevní. Učebnice pro školy měšťanské a vyšší ústavy dívčí*. Praha: Československá grafická unie a.s., 1935. str. 90.

bezúhonnost a zanícenost. Učebnice netají ani jeho zpočátku vřelý vztah s královským dvorem i arcibiskupem.

Učebnice vytýká Husovi zejména to, že shazuje veškerou autoritu a ve svých názorech byl až příliš ostrý a horlivý: „*Hus zapomínal, že není dobré, haněti rodiče u přítomnosti dívek a vytýkati jejich chyby, poněvadž se tím ruší úcta dívek k rodičům – že tudíž také není dobré, kárati představené u přítomnosti podřízených, poněvadž se tím ničí vážnost jejich a budí se neposlušnost a odboj proti nim.*“⁶⁹

Co se týče Husova odsouzení, je jasné, že z pohledu katolického musel být Hus za své učení prohlášen za kacíře a ve chvíli, kdy své učení odmítl odvolat, byl podle světského trestního zákona odsouzen k smrti na hranici. Tuto skutečnost bere i tato učebnice jako fakt. Vyzdvihuje ale oproti jiným katolickým učebnicím Husovu statečnost ve chvíli umírání.

Z náboženské strany se tato učebnice staví k Husovi negativně, ovšem neopomíná jeho zásluhy o český národ, literaturu a jazyk a vyzdvihuje některé jeho vlastnosti. Svým způsobem uvádí i lítost nad jeho upálením, ale zároveň tvrdí, že katolíci nemohli jinak, přesto se snaží o jakési smíření: „*Hus dobyl si mnoho zásluh o národ, literaturu a jazyk náš, i bezúhonností svou a rázným vystupováním proti zlořádům, proto si ho vážíme, ale bludů jeho schvalovati nemůžeme. Katolík český lituje, že muž, který mohl velice prospěti náboženství svému, přišel na scestí. Odsouzení však Husovo není ještě zatracením na věčnost a my doufáme, že kající a zbožná smrt jeho, která budila soucit u přítomných, naklonila mu i milosrdenství Boží na věčnost.*“⁷⁰

Katolické učebnice zcela logicky řešily hlavně spor náboženský, ve kterém vystupuje Hus jako osobnost silně negativní. V duchu smíření pak vyzdvihly Husův význam literární a národní.

Nyní shrnu poznatky, které nám poskytly učebnice z tohoto období. Z výše uvedených rozborů knih je více než patrné, že v prvorepublikových učebnicích dějepisu se v první řadě odráží tehdejší spor o smysl českých dějin. V některých učebnicích byla podle vzoru Pekaře vyzdvihována hlavně náboženská stránka Husova reformního hnutí, důkazem je toho například učebnice Josefa Vodehnala a Josefa Hrbka (i zde ale národní stránka není zcela opomíjena) či učebnice Josefa Peška a Jaroslava Paura. Více se ale podle zjištěných faktů v učebnicích odráželo národní cítění po vzoru T. G. Masaryka (mj. učebnice Jiráka – Reitlera, Bohumila Svačiny, Františka Nováka či Eduarda Štorcha) Jeví se to zcela logické vzhledem

⁶⁹ DVOŘÁK, Xaver. *Katolický dějepis církevní. Učebnice pro školy měšťanské a vyšší ústavy dívčí*. Praha: Československá grafická unie a.s., 1935. str. 90.

⁷⁰ Tamtéž.

ke skutečnosti, že učebnice v této době měly hlavně pěstovat vztah žáků a studentů k nově vzniklému národu. Vedle Josefa Pekaře měly tedy nesporný vliv na výuku dějepisu hlavně názory T. G. Masaryka.

Odlišné pohledy na Jana Husa nám pak logicky přinesly i učebnice katolické.

Můžeme tedy zcela po právu tvrdit, že období první republiky bylo na názory a polemiky velmi bouřlivé a přineslo nám několik různých „Husů“.

5. OBDOBÍ 1939 – 1945

Září roku 1938 přineslo pro Československo velké změny. Dlouhou dobu vyhrocené česko – německé vztahy vzaly za své, když byla 30. září 1938 podepsána mnichovská dohoda, díky které muselo Československo postoupit pohraniční území obývané Němci Německu. Nastalo tak období druhé republiky, které rozhodně nebylo radostné. Z lidí šlo cítit veliké zklamání z podzimních událostí, poněvadž postoupit pohraničí bez boje bylo pro většinu z nich silným ponížením. Obyvatelstvo přestává věřit v demokratické principy a mnoho lidí se začalo přiklánět k fašismu. Navíc Československo ztratilo již v roce 1937 dvě významné osobnosti – T. G. Masaryka a Josefa Pekaře. Tyto osobnosti v podstatě vytvářely za první republiky dvě základní koncepce pojetí našich dějin. I když se jednalo o koncepce protichůdné, byly stále důkazem, že první republika nabízela méně či více prostor pro svobodnou diskuzi a polemiku. To se ale mělo v zápětí změnit.

Adolf Hitler sice v této fázi ještě západním velmocím sliboval, že nebude mít další územní požadavky vůči Evropě, v zápětí se ale ukázalo, že Hitler své sliby nemyslel vážně. 15. března 1939 německá armáda obsadila i zbytek Československa a první republika se stala nenávratnou minulostí.

Nacistická okupace znamenala logicky potlačení české politiky, kultury i vědy. I česká historiografie se stala terčem nacistických útoků. Historie měla od této chvíli sloužit zejména zájmům Říše. Dějiny byly záměrně přerušovány. Nacisté se uchýlovali mnohokrát až k takovým krajnostem, když například tvrdili, že Přemyslovci měli až 80 % německé krve a takových zkreslených informací by se našlo mnohem více.

Podzim roku 1938 přinesl logicky změny i ve výuce dějepisu. Byla jmenována Komise pro revizi učebnic, jejím úkolem bylo přehodnotit užívání dosavadních učebnic. Nadále se nesměla používat například učebnice Eduarda Štorcha, ve které byl Hitler hodnocen jako bezohledný diktátor. Po 15. březnu 1939 byly zakázány i další učebnice, mezi nimi učebnice Jaroslava Paura, Ladislava Horáka či Jiráka – Reitlera. Od roku 1940 mohly být používány jen učebnice schválené říšským protektorem. Vydány byly i nové směrnice pro výuku dějepisu. Učit se měly zejména dějiny, ve kterých byl český lid přičleněn k Říši a měl s ní společnou cestu. Čistě národní dějiny, ve kterých se projevoval naopak odpor vůči Říši, měly být silně omezeny či úplně vypuštěny. V roce 1942 byly dokonce místo dějepisu zavedeny hodiny, které vedly ke zdokonalování německého jazyka. Nakonec byla výuka dějepisu zastavena úplně až do doby, kdy se zavedly německé učebnice. Učitelé dějepisu byli

systematicky školeni na nový způsob výuky po německém vzoru. Nakonec se učilo podle německých překladů učebnic, konkrétně byla zavedena učebnice *Stručné dějiny Říše*.⁷¹

Tato učebnice zpracovávala evropské dějiny jako dějiny německé a žádné jiné národy nebrala v potaz. Dá se tedy říci, že byla v podstatě obhajobou nacistické ideologie, poněvadž historie pro ni byla důkazem, že Němci ovládali po staletí celou Evropu a není tedy důvod, proč by v tom nemohli pokračovat.

Je tedy více než logické, že české dějiny jsou zde záměrně zamlčovány. Ze všech škol byly tudíž vyřazeny jak učebnice, tak obrazy připomínající české osobnosti vystupující proti Říši, mezi nimi i Jan Hus.

O Janu Husovi se mohlo učit jedině tajně. Ve vzpomínkách žáků tehdejší doby zůstávají momenty, kdy si s nimi učitelé povídali i o českých dějinách.⁷²

Jak bylo předešlé období plodné v otázkách Jana Husa, tak toto období značilo naopak útlum.

⁷¹ ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Stalo se v zemi české--: jak se vyučoval dějepis*. 1. vyd. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2009. ISBN 978-80-86935-08-9. str. 19.

⁷² CHOCHOLOVÁ, Anděla. *Výuka dějepisu za Protektorátu*. In: První české dívčí gymnázium 1890 – 1990. Sborník ke 100. výročí. Praha, 1990. str. 111.

6. OBDOBÍ 1945 – 1960

6.1. Charakter doby a historiografie

Léta 1945 – 1948 byla posledními, kdy zavládla relativní svoboda a nezávislost. Po druhé světové válce bylo zapotřebí dohnat ztráty v oblasti vědy, které byly způsobeny německou okupací. Vysoké školy se opět otevřely a zaznamenaly velký příliv nových posluchačů, kteří samozřejmě kladli na učitele vyšší nároky.

Během první republiky se česká historiografie vyšplhala na evropskou úroveň a těšila se mimořádné pozornosti. Po skončení nacistické okupace se čeští vědci snažili dosáhnout předválečné úrovně, což ale nebylo úplně lehké, poněvadž historie ztratila tři osobnosti věhlasné úrovně – Josefa Šustu, Kamila Kroftu a Bedřicha Mendla. Na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze působili sice žáci Josefa Pekaře i Josefa Šusty, věhlasu svých učitelů ale nikdy nedosáhli, mezi nimi například Václav Chaloupecký.

V této době působí i Pekařův oddaný žák Zdeněk Kalista, který se ale od pozitivismu odvrátil a stal se historikem, který zdůrazňoval duchovní složky historického poznání. Napsal několik prací o českém baroku a přehledné dějiny Československa, které sloužily jako vysokoškolské učebnice. Historie se začala pěstovat i na jiných místech a to na univerzitě v Olomouci a Brně.

Dalším významným historikem tohoto období byl Jan Slavík, který byl znám jako přední znalec revolučního Ruska. V národních dějinách začal uplatňovat sociologické metodické postupy.

Do českého dějepisectví zásadním způsobem zasáhl i ministr Zdeněk Nejedlý, který byl přesvědčeným komunistou a snažil se tuto ideologii implementovat do osnov výuky dějepisu.⁷³

Přelomem v českých dějinách byl pak logicky rok 1948, kdy se komunisté v Československu dostali k moci. Tento rok zasáhl i českou historiografii, do které pronikl vliv marxismu, který zásadním způsobem ovlivnil českou historiografii až do roku 1989. České školství v tomto období pak řídil výše zmiňovaný Zdeněk Nejedlý.

Možná ještě zásadnějším rokem pro vývoj české historiografie byl rok 1953, kdy byl založen Historický ústav ČSAV, jenž se stal ústředním orgánem československé historické

⁷³ HANZAL, Josef. Česká historiografie od května 1945 do února 1948, *Acta universitatis palackianae olomucensis*. Facultas philosophica. Historica 29, 2000. str. 213.

vědy s dohlížitelstvími funkcemi. Vůdčími osobnostmi tohoto ústavu se stali medievalisté Josef Macek a František Graus.⁷⁴

Po roce 1948 již převládl názor, že historická věda musí mít bojovný charakter, bylo důležité, aby historie dokázala přesvědčit masu lidí a přivést je k budování socialismu. Správný historik měl stát ve středu společenského dění. Uzavřená odbornost nevedla k objevení pravdy, ba naopak historie měla být součástí politické praxe a měla být též v přímém kontaktu s masami, jen tak bylo možné se k pravdě dopracovat. Úkolem historických textů bylo aktivizovat čtenáře, vychovávat jej a připomínat mu revoluční tradice.⁷⁵

Marxistická historiografie viděla podstatu a východisko historického vývoje v ekonomických a hospodářských skutečnostech. Na rozdíl od jiných historiků, kteří zdůrazňovali především úlohu státu, vycházel marxismus z rozboru buržoazní společnosti, která byla vnímána jako vykořisťovatelská. Buržoazní společnost byla charakterizována jako systém potřeb a práce, systém střetávajících se soukromých zájmů.

Marxismus upozorňoval na skutečnost, že struktura buržoazní společnosti je složena ze dvou tříd – třídy, která vykořisťuje a třídy, která je vykořisťována.⁷⁶

Marxismus uváděl i vlastní periodizaci dějin. Dějiny byly rozděleny do šesti formací podle společensko – ekonomického uspořádání. První formací je prvobytně pospolná společnost, podle marxistické ideologie se jednalo o prvotní komunismus, z dnešního pohledu se jí myslí společnost pravěká. Dále je to asijská a antická výrobní společnost, tyto dvě společnosti jsou charakterizovány jako otrokářské a z dnešního pohledu se jedná o období starověku. Čtvrtou formací je pak období feudalismu, čili středověku, trvající u nás až do roku 1848, kdy byla zrušena roba. Předposlední epochou je pak období kapitalismu trvající v českých zemích až do roku 1948, kdy se dostávají komunisté k moci a snaží se o nastolení beztřídní společnosti, čili komunismu, jako poslední fáze společenského vývoje.

Hlavním obsahem dějin lidstva byl tedy zejména třídní boj mezi vykořisťovateli a vykořisťovanými.⁷⁷

⁷⁴NODL, Martin. *Dějepisectví mezi vědou a politikou: úvahy o historiografii 19. a 20. století*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007. Dějiny a kultura. ISBN 978-80-7325-112-3. str. 106.

⁷⁵SOMMER, Vítězslav. *Angažované dějepiscectví: stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950-1970)*. Vyd. 1. V Praze: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. České dějiny (NLN, Nakladatelství Lidové noviny: Ústav českých dějin Univerzity Karlovy). ISBN 978-80-7308-378-6. str. 98.

⁷⁶KUDRNA, Jaroslav. *Kapitoly z dějin marxistické historiografie*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1988. str. 7.

⁷⁷KUTNAR, František. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscectví. II. Od počátku pozitivistického dějepiscectví na práh historiografie marxistické*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977. str. 490.

A jak se tato doba stavěla k husitství a Janu Husovi? Samozřejmě se snažila toto období využít pro své politické cíle. Zde stojí určitě za zmínku fakt, že vliv na utváření historického podvědomí měli ve většině případů zvláště medievalisté, připomeňme například dřívější ikony české historie Josefa Pekaře či Josefa Šustu. Období středověku lze totiž velmi dobře propagandisticky využít k vytváření národních mýtů, ať již mluvíme o dřívější snaze zdůraznit zejména nacionalismus či v této době právě převládající snahu podat středověké dějiny jako třídní boj.⁷⁸

Komunistická ideologie kladla velký důraz na husitství, jemuž v propagandistické rovině přisoudila roli hybatele rozchodu s feudalismem a zároveň hledala v husitství revoluční uspořádání nové společnosti. Komunisté se v podstatě stali dědici husitských tradic. V tomto výkladu dějin můžeme shledat dva základní paradoxy. V první řadě se dá hovořit o tom, že v obecném podvědomí byla stále živá masarykovská koncepce *České otázky*. Pokud se tedy komunisté prohlásili za pokračovatele husitských tradic, je více než patrné, že z této *České otázky* vycházeli, ovšem přesto byla masarykovská koncepce navenek odmítána a vědomě shazována. Druhým paradoxem se pak stal fakt, že ač se komunisté považovali za internacionalisty, husitství pojímali ryze nacionálně, obsahující nenávist vůči Němcům.

Na rozdíl od prvorepublikové historiografie, která zdůrazňovala zvláště liberální a idealistické tendence, musela marxistická historiografie stvořit úplně nový středověk, středověk, který byl založen na zhoršování životních podmínek utlačovaných mas a hledání revolučních protifeudálních řešení. Rozhodující úlohu v hledání nového středověku sehrálo právě husitství, jemuž byla upřena jakákoliv charakteristika středověku, a silně se zde projevil anachronismus, když bylo husitství označeno za revoluční hnutí.

Husitství bylo vyzdvihováno a interpretováno jako boj chudých proti bohatým, tj. třídní boj. Do popředí vstupovala tedy zejména sociální stránka tohoto hnutí. Zvláště František Graus se zabýval dějinami mas, skrze které lze konstruovat sociální realitu. Naopak Josef Macek více tíhnul k osobnostem, na jejichž osudech lze demonstrovat světovost husitství a doložit závislost hrdinů na revolučních masách.

Marxistická historiografie také popřela význam pražské univerzity pro formování husitského revolučního hnutí, tím se tedy v zásadě rozešla s prvorepublikovým pojetím dějin. Zaměřili se pouze na jednu osobnost, tím nebyl nikdo jiný než Jan Hus.

K Janu Husovi se pak komunisté sice na oko hlásili, ve skutečnosti ho jako osobnost nepřijímali v úplnosti a vědomě opomíjeli nejradiálnějši části jeho učení. Jeho učenecké

⁷⁸ NODL, Martin. *Dějepisectví mezi vědou a politikou: úvahy o historiografii 19. a 20. století*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007. Dějiny a kultura. ISBN 978-80-7325-112-3. str. 106.

spisy určené zvláště pro teology a univerzitní profesory neměly pro komunisty totiž žádnou společenskou ani praktickou funkci.⁷⁹

Jan Hus v tomto boji představoval tedy hlavně hlasatele lidu, který se snažil zejména o odstranění nespravedlivého feudálního řádů, a člověka, který zbrojil proti bohatství církve. Náboženská stránka Husova kázání je v této době naprosto opomíjená. Národní stránka částečně přetrvává, což je ještě důsledek kontinuity historického vědomí z doby první republiky, více se ale začíná prosazovat tzv. slovanská vzájemnost (tj. také loajalita k SSSR). Literární a jazyková činnost Jana Husa je spíše okrajovou záležitostí.

6.2. Odraz ve školství a učebnicích

Únor 1948 přinesl i zásadní změny ve školství, kde zavládla nová éra. V platnost vzešel nový zákon č. 95/1948 Sb., který zaručoval jednotné školství, kdy bylo všem dětem bez rozdílu zajištěno středoškolské vzdělání. Nesmíme si ale pod termínem střední škola představovat tentýž pojem, jaký se pod ním skrývá dnes. V minulosti se říkalo střední škola gymnáziím, reálkám a jiným tomu rovně postaveným školám. V této době byly těmito školám odebrány čtyři roky a byly sloučeny se školami měšťanskými, které byly vnímány jako daleko lidovější a pokrokové. Ze škol byli vyřazení nepohodlní učitelé a studenti.⁸⁰

Nový vítr zavál i do vyučování dějepisu po vzoru Zdeňka Nejedlého. Podle tohoto vzoru bylo zapotřebí vést žáky k hodnocení významných historických událostí z hlediska ideálů lidové demokracie a socialismu. Důležité bylo, aby žáci nevěřili všemu, co čtou a hledali tu linii, ty stopy, které národ opravdu vedly.

Další výrazně negativní změny přinesl zákon č. 31/1953 Sb., o školské soustavě a vzdělávání učitelů, jehož cílem bylo maximální přizpůsobení československého školství sovětskému vzoru. Byly zavedeny osmileté střední školy a jedenáctileté střední školy. Všechny školy 1. – 2. stupně se tak staly všeobecně vzdělávacími školami. Vyučování dějepisu bylo vedeno myšlenkou, že dějepis je důležitým prostředkem při budování nové socialistické školy. Marxisticko – leninský pochopený dějepis byl důležitým činitelem při výchově žáků k socialistickému vlastenectví a k národní hrdosti i lásce a věrnosti SSSR. Dějepis se tak stal mocnou zbraní dělnické třídy a vedl podle slov Nejedlého k *nenávisti*

⁷⁹NODL, Martin. *Dějepisectví mezi vědou a politikou: úvahy o historiografii 19. a 20. století*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007. Dějiny a kultura. ISBN 978-80-7325-112-3. str. 110.

⁸⁰ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Stalo se v zemi české--: jak se vyučoval dějepis*. 1. vyd. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2009. ISBN 978-80-86935-08-9. str. 23.

*a odporu vůči vykořisťovatelům a podněcovatelům války.*⁸¹ Vyučování dějepisu si kladlo za cíl, utřídit chronologický sled historických událostí v jasný a přehledný obraz vývoje lidské společnosti a jejich třídních bojů. Výsledkem studia mělo být poznání, že jediné sovětská demokracie je skutečnou a jedinou demokracií, zabezpečující všem národům jejich skutečná práva a jejich rozhodující vliv ve vládě. Dějepis byl pasován na jeden z předmětů, jež specifickou svého obsahu, přispívá podstatnou měrou k vytváření komunistického přesvědčení žáků.⁸²

Ústředním tématem učebnic padesátých let byl bezesporu problém popsání cesty Čechů a Slováků od kapitalismu k socialismu. Ze středověku se pochopitelně vyzdvihovalo období husitství, které bylo zřetelně využito pro konstrukt marxistického dějepisectví. Dějinná témata nové doby, jako vznik první republiky, průběh říjnové revoluce v Rusku, druhá světová válka a osvobození Československa, komunistický převrat v roce 1948, získala v dobovém kontextu potřebu nového výkladu pro účelovou manipulaci.⁸³

Nové státní zřízení nechalo zcela logicky vytvořit nové učebnice dějepisu. Předěšlé učebnice byly hodnoceny jako málo živé, málo plamenné a nedostatečně strhující k nadšení nad velikostí a slávou dějin pracujících mas, bojujících za svobodu.⁸⁴

Na základě výnosu z roku 1951 byl vydán seznam povolených učebnic. Učilo se podle učebnic *Dějiny starověku* od J. Dědiny, O. Fidrmuce, P. Choce, *Dějiny středověku* od J. Kopáče, na nichž se též podílely M. Pravdová a H. Sachsová. Používaly se samozřejmě i učebnice sovětské. Od roku 1954 vzešly v platnost opět nové učebnice. Stěžejními autory učebnic tohoto období byli Josef Polišenský, Miroslav Trapl či Vratislav Čapek. Dále to byly například učebnice M. V. Kratochvíla. Na středních školách se používaly učebnice V. Husy, A. Sojsíka, M. Pravdové či B. Neumanna.

Nyní zhodnotím výklad o Janu Husovi například v učebnici dějepisu pro devátý ročník od Miloslava Trapla a Vratislava Čapka vydané roku 1959.

Vyprávění začíná stručnou charakteristikou Husovy osoby, učebnice připomíná, kde se narodil, případně kdy a co vystudoval. Hned v úvodu se dozvídáme o vydání Dekretu kutnohorského, kterým Václav IV. zrušil výsadní postavení cizinců. Dekret kutnohorský je zde charakterizován jako výsledek rozhořčeného boje za počestění pražské univerzity.

⁸¹ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Ideová výchova na střední škole. Osnovy z občanské nauky, dějepisu a literární výchovy*. Praha: Státní nakladatelství, 1949. str. 3.

⁸² Tamtéž.

⁸³ MALÝ, Ivan. *Učebnice dějepisu jako nástroj ideologického boje*. In: Proměny diskursu české marxistické historiografie. České Budějovice: Filozofická fakulta Jihočeské univerzity, 2009. str. 308.

⁸⁴ ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Stalo se v zemi české--: jak se vyučoval dějepis*. 1. vyd. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2009. ISBN 978-80-86935-08-9. str. 23.

Tato učebnice za příčiny všech nesvárů v církvi považuje pouze ohromný církevní majetek. V podstatě se omezuje jen na tu skutečnost, že Jan Hus kritizoval bohatství církve a Husa charakterizuje jako osobnost, která se snaží být ku prospěchu obyčejnému lidu a zlepšit jeho život. Připomíná se zde Husovo kázání v Betlémské kapli pro pražský lid a jeho kázání charakterizuje učebnice tímto způsobem: „*Jan Hus ostře napadal bohaté a hříšné kněžstvo, brojil proti vykořisťování poddaných, bouřil proti vydírání lidu papežem a rozváděl myšlenku o zproštění poslušnosti poddaného vůči nehodnému feudálovi a o zbavení církve světskému majetku.*“⁸⁵ Z uvedené citace je patrné, že Jan Hus je zde stylizován do role obhájce chudých a vyplývá z ní i marxistické pojetí dějin, že dějiny jsou charakteristické třídním bojem, ve kterém se vykořisťování vzpírají vykořisťovatelům. V tomto případě se jedná o boj mezi církví (vykořisťovatelem) a poddanými (vykořisťovanými). I informace o tom, že Jan Hus hlásal vypovězení poslušnosti poddaného vůči feudálovi, se zdá velmi tendenční ve srovnání například s Pekařovým názorem, že rozměr Husova kázání je v první řadě náboženský a že v dnešní době nemůžeme Husovo kázání zcela pochopit. V padesátých letech ale plnil Hus nejdůležitější úkol, aktivizovat lid k budování socialistické společnosti, proto výše uvedené interpretace můžeme vnímat ve své době i jako silně revoluční. Hus byl charakterizován hlavně jako kazatel lidový.

Betlémská kaple se potom slovy učebnice stala místem, kde byl lid povzbuzován, utěšován a vychováván k odvaze a vytrvalosti k boji.

Dalším zajímavým momentem je pasáž, kde autoři učebnic tvrdí, že Jan Hus pobuřoval lid proti církvi, a tím si zneprátil pražského arcibiskupa. Toto tvrzení se jeví z dnešního pohledu jako velmi zjednodušené a svádí k dezinterpretaci, jelikož víme, že pražský arcibiskup z počátku s Husem sympatizoval. Odvrátil se od něj až ve chvíli, kdy začal Hus kritizovat odpustky, případně ve chvíli, kdy Hus odmítl spálit Viklefovy spisy.

Ve chvíli, kdy byla na Husa uvalena klatba, hovoří tato učebnice takto: „*Hus byl prohlášen za kacíře a nikdo mu nesměl poskytnout přístřeší, podat jídlo, nápoj.*“⁸⁶ V této chvíli pak Husovi dle této učebnice poskytl pomoc právě venkovský lid, který Hus tak hájil.

Důvod, proč se Jan Hus vydal na koncil do Kostnice i přes varování svých přátel, byl takový, že nešlo pouze o jeho osobu, ale že musí na koncilu hájit zejména zájmy lidu. Mravní sílu Husovy osoby spatřuje tato učebnice hlavně v tom, že Hus nesměl zradit důvěru lidí

⁸⁵ TRAPL. Miroslav. ČAPEK. Vratislav. *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959. str. 30.

⁸⁶ TRAPL. Miroslav. ČAPEK. Vratislav. *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959. str. 30.

doma. Při své obhajobě před koncilem opakoval hlavně své tvrzení o poslušnosti vůči nespravedlivému pánovi a o feudálním vykořisťování.

V této učebnici se setkáváme i s informací, která v jiných učebnicích obsažena není: „*U Jana Husa se setkáváme s vřelým cítěním slovanským, když se radoval z vítězství polského krále nad řádem německých rytířů.*“ Zde můžeme pozorovat snahu o doložení Husovy loajality vůči slovanskému národu, potažmo i Sovětskému svazu, je zde tedy zdůrazněna idea slovanského bratrství.

Výklad v této učebnici je doplněn asi nejznámějším vyobrazením Jana Husa na koncilu od Václava Brožíka. Zajímavé je i to, že se zde neobjevuje žádná zmínka o králi Zikmundovi, důležité osobnosti této doby.

Význam Jana Husa spatřuje tato učebnice, potažmo doba v tom, že stmelil a dal společný program všem, kteří nebyli spokojeni se současnou společností. Převládá názor, že jeho dílo je naplněno vlasteneckým citem, který spojoval hlavně s bojem za zlepšení života prostého lidu. Husův odkaz vedl v budoucnosti až k přímému boji za odstranění feudálního řádu.

Další učební pomůckou tohoto období byly například *Obrazy z našich dějin pro pátý postupný ročník národních škol* od Miloše Kratochvíla a Václava Dřeva z roku 1955. Záměrně používám pojem učební pomůcka, protože se jedná o didaktické příběhy, skrze ně se žáci seznamují s nejdůležitějšími epochami a osobnostmi našich dějin. Kapitola s názvem *Mistr Jan Hus – bojovník za pravdu*, začíná vyprávěním o tesaři Jirovi, který se ve svém životě setkává s vykořisťováním ze strany církve, ve chvíli, kdy chce vyjednat pohřeb svého otce. Skrze tento příběh se učební text snaží demonstrovat tehdejší poměry ve společnosti. Jan Hus v tomto vyprávění vystupuje jako zachránce chudých a symbol naděje. Dozvídáme se i o detailech, jak Hus údajně vypadal: „*Byl mužného vzhledu, statný, bezvousý, a hlavně jeho oči – když se tě dotkly, jakoby vlévaly do člověka sílu.*“⁸⁷ Zajímavé je, že Jan Hus byl povětšinou zobrazován s plnovousem, mj. i na obraze Václava Brožíka. V této době je ale zobrazován bez nich.

V této učebnici už figuruje také osobnost Zikmunda Lucemburského, který je nařčen z toho, že: „*Dal souhlas k potupné popravě Jana Husa, přestože mu listem zaručil svobodný a bezpečný návrat domů.*“⁸⁸ V této době tedy vzniká mýtus o špatném králi Zikmundovi,

⁸⁷ KRATOCHVÍL, Miloš. DŘEVO, Václav. *Obrazy z našich dějin pro pátý postupný ročník národních škol*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955. str. 50.

⁸⁸ Tamtéž.

kteřý nechává upálit Mistra Jana Husa. Zároveň se zde tvrdí, že koncil ani nevyslechl Husovu obhajobu a rovnou ho odsoudil jako kacíře.

Husovo reformní hnutí je zde opět vnímáno jako třídni boj. Vyzdvihují se zvláště myšlenky, že je nutno spravedlivě uspořádat svět a odstranit rozdíly mezi bohatými a chudými. Osobnost Jana Husa je zde zároveň využívána v boji proti katolické církvi, přesně tak, jak to dříve kritizoval zejména Josef Pekař.

Další učební pomůckou tohoto období byly například *Obrázky z dějin*, které se využívaly hlavně ve výuce vlastivědy, sloužily tedy mladším žákům. Určitě je na místě nahlédnout i do této knihy. Konkrétně vezmu do ruky *Obrázky z dějin pro 5. postupný ročník národních škol*, které zpracovali J. Doležal, Dr. O. Fidrmuc, Dr. J. Peka, M. Macháček a další členové vlastivědné komise.⁸⁹

Již na počátku vyprávění je v této učebnici patrný vliv ideologie, když je zde zmíněn Husův původ: „*Hus se narodil a vyrostl v Husinci, v neveliké osadě v jižních Čechách. Vyrostl mezi lidem. Znal jeho bolesti a viděl, jak ho páni utiskují.*“⁹⁰

Učebnice také poukazuje na fakt, že v Praze se kázalo pouze německy a to vlivem vládnoucích německých boháčů. Hus začal tedy kázat česky a to v kapli Betlémské. Ihned se stal *miláčkem davu*, poněvadž kázal proti utiskovatelům lidu a proti papeži. Brojil proti tomu, že má církev tolik velkostatků. Učil, že kněží mají žít podle Kristova příkladu v chudobě a lásce k bližnímu.

Vztah církve a Jana Husa je zde taktéž vylíčen pod vlivem ideologie. Církev údajně viděla, že má v Husovi odvážného odpůrce. Proto se spojila s nejbohatší českou šlechtou a německým císařem Zikmundem, kdy vysocí duchovní i šlechtici pochopili, jaké nebezpečí jim hrozí z Husových kázání. Báli se, že lid povstane proti pánům a proti církvi. Poslední věta je důkazem, že na osobnost Jana Husa byl našroubován fakt, že podle marxismu je hlavní obsah dějin lidstva zejména třídni boj mezi vykořisťovateli a vykořisťovanými.

Opět je zde také potvrzen mýtus Zikmunda, který nedodržel svůj slib, Husa podvedl a uvěznil. Následně je Hus vylíčen jako ochránce chudého českého lidu, jenž neváhal pro svou pravdu zemřít.

Výklad o Husovi je v této učebnici doplněn otázkami i kresbou. Oproti jiným učebnicím z padesátých let je zde Hus zobrazen klasicky s plnovousem a štíhlý, objevuje se zde i jeho nejznámější vyobrazení před církevním sněmem v Kostnici od Václava Brožíka.⁹¹

⁸⁹ Viz příloha č. 4.

⁹⁰ DOLEŽAL, Jaroslav a kolektiv. *Obrázky z dějin. Učebnice vlastivědy pro 4. postupný ročník národních škol. Část první.* Praha: Státní nakladatelství, 1950. str. 29.

Rozeberu nyní ještě učebnici pro střední školy, konkrétně se jedná o *Československé dějiny* pro jedenáctý ročník sepsané Václavem Husou.⁹²

Příčiny husitského revolučního hnutí shledává tato učebnice opět v rychlém rozvoji výrobních sil v 13. a 14. století, který prohloubil třídní rozpory ve feudální společnosti. Čechy jakožto přebohatá oblast těžby stříbra měly neobyčejně významné postavení v tehdejších hospodářském, politickém i kulturním životě evropském. Proto se v českých zemích počaly utvářet ostrější třídní rozpory než ve většině ostatních evropských zemí.

Katolickou církev hodnotí tato učebnice jako přebujelou, jež obracela svou pozornost k bohatým českým zemím jako k nejvydatnějšímu zdroji kořistění. Dále ji hodnotí jako největšího feudálního vykořisťovatele poddaného lidu. Doslova uvádí, že: „*Církev vysávala z lidu ustavičný proud peněz. Bezostyšně kupčila s věcmi, jež byly v očích lidu posvátné.*“⁹³ Můžeme tedy hovořit o ostré kritice církve.

Jan Hus vystupuje v učebnici obdobně jako v těch ostatních z této doby, tedy jako lidový kazatel vzešlý z chudých poměrů. Opět se kázání Mistra Jana Husa omezuje na tvrzení, že Hus odsuzoval hlavně vykořisťování chudiny. Husitská revoluce je pak charakterizována jako hromadné lidové hnutí. Vyobrazen je zde Hus bez vousů.⁹⁴

V této učebnici je zmíněna i problematika národní. Spor, který vznikl na pražské univerzitě, hodnotí jako boj českého živlu proti neodůvodněnému nadpráví reakčních německých profesorů.

Literární činnost Jana Husa učebnice také komentuje. Připomíná Husovu zásluhu na vzniku spisovného českého jazyka i jeho reformu pravopisu.

Náboženská stránka hnutí je naprosto opomíjena. Význam Jana Husa spatřuje tato učebnice v následujícím: „*Hrdinný boj za pravdu, charakterová pevnost a odhodlání bojovat za spravedlivou věc i za cenu života učinily z Mistra Jana Husa nejen jednu z největších postav našich národních dějin, nýbrž i jednu z velikých osobností v dějinách všeho lidstva. Hus ve svých kázáních, spisech i v ostatní své veřejné činnosti vyjadřoval zájmy, bolesti i tužby širokých vrstev pracujícího lidu.*“⁹⁵ S první uvedenou větou i dnes nelze jinak než souhlasit, ovšem musíme si uvědomit, že toto vylíčení Husovy bezchybné osobnosti hraničí trochu s anachronismem, když si uvědomíme, že středověká filozofie pozemský život naprosto opomíjela a smrt byla mnohdy lidmi očekávána. Přednost měl zcela určitě život

⁹¹ Viz příloha č. 5.

⁹² Viz příloha č. 6.

⁹³ HUSA, Václav. *Československé dějiny. Pokusná učebnice pro jedenáctý ročník. První část (do roku 1848)*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959. str. 47.

⁹⁴ Viz příloha č. 7.

⁹⁵ Tamtéž. str. 50.

posmrtný. S druhou částí citátu dnes lze naopak jen těžko souhlasit, když víme, že rozměr Husova kázání má mnohem hlubší zejména náboženské myšlenky.

Nyní nahlédnu do jiného vydání československých dějin, konkrétně do učebnice *Dějiny ČSR* z roku 1955, kterou redigoval opět Václav Husa, kapitolu o Janu Husovi sepsal ale Josef Macek a je v jisté míře rozsáhlejší než v jiných učebnicích.

Husitské hnutí je zde logicky pojímáno jako třídní boj, církev je zde oproti jiným učebnicím této doby kritizována z více stran: „*Církev tehdy u nás nebyla jen největším feudálem, nýbrž i pánem nad dušemi lidí. Veřejné myšlení se nemohlo projevit a uplatnit, věda byla pěstována jen jako odnož teologie a universita, jako vůbec celá kultura, byla v rukou církve.*“⁹⁶

Jan Hus a jeho učení je zde charakterizováno těmito slovy: „*Byl typickým příkladem chudého kněze, který se těžko probíjel na studiích a s nevolí pozoroval, jak se pyšná a rozmařilá církev úplně odvrací od původního Kristova učení a velebení chudoby. Hus nehodlal bojovat proti zlořádům jen teologicky jako ještě Matěj z Janova, který vybudoval celý opravný systém, zcela odvrácený od lidových vrstev a jejich konkrétních potřeb. Mistr Jan Hus dovedl úspěšně spojit teorii s praxí. Začal kritizovat bohaté církevní hodnostáře, rozmařilost všech boháčů a zvyšující se vykořisťování lidových vrstev.*“⁹⁷ Je zde tedy nepatrná snaha poukázat na fakt, že Husovo kázání mělo i teologický rozměr, opět je jeho osoba vyzdvihována ale zvláště proto, že spojil své opravné hnutí s bojem za práva chudých. S teologických otázek preferuje učebnice hlavně Husovu myšlenku převzatou od anglického reformátora Jana Viklefa o „spravedlivém pánovi“. Má se jí asi na mysli Husovo tvrzení, že smrtelným hříchem pozbývá každý své moci, ať duchovní nebo světské.

Odsouzen koncilem byl Jan Hus podle této učebnice proto, že si církev dobře uvědomovala nebezpečí, které jí hrozilo ze strany pobouřeného lidu. Hus svými myšlenkami dával lidem příležitost k útoku proti současnému společenskému řádu.

Husův význam spatřuje učebnice ve skutečnosti, že mučednickou smrtí se stává reformátorské dílo Husovo revolučním odkazem. Vyzdvihuje zejména fakt, že Hus zůstal věrný svým myšlenkám a zapsal se tak celým svým životem, dílem i smrtí do pokrokových tradic našeho národa. Z toho důvodu se dle této učebnice pokrokové síly vždy k Husovi hlásily, zatímco reakce jeho památku špinila a znevažovala.

⁹⁶ HUSA, Václav. *Dějiny ČSR. I. díl*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955. str. 61.

⁹⁷ Tamtéž.

6.2.1. Film (Jan Hus)

Pokud se v této práci zabývám reflexí Jana Husa v učebním procesu, nelze opomenout film natočený roku 1954 Otakarem Vávrou, který nenesé jiný název než *Jan Hus*. I film totiž můžeme mezi učební pomůcky v edukačním procesu zařadit. Bez zhodnocení tohoto filmu by má reflexe Jana Husa nebyla zcela určitě kompletní.

Děj filmu je zasažen do období mezi léty 1412 – 1415, odehrává se tedy v době, kdy Husovo reformní hnutí sílí a dosahuje svého vrcholu. Začíná ve chvíli, kdy dochází k přestavbě svatovítského chrámu, při kterém trpí zejména chudé obyvatelstvo, které se musí potýkat se špatným zacházením se strany bohatých měšťanů a církevních hodnostářů. Obyvatelstvo je zatěžováno hlavně odpustky. Dál už je obsah filmu více než jasný. Na scénu přichází Jan Hus jako kritik katolické církve, hájící zájmy chudých. Ve filmu je vykreslena i osobnost Václava IV., ten zde vystupuje ve své dlouho tradující podobě, tedy jako pijan, kterého politické záležitosti příliš nezajímají.

Ve filmu je následně vykreslena událost, kdy do Prahy doputuje zpráva o dalším vybírání odpustků. Při této příležitosti začne chudé obyvatelstvo spontánně plenit katolické kostely, tři z nich jsou zatčeni, přes přímlovu Jana Husa jsou následně i popraveni. Stávají se prvními mučedníky reformního hnutí.

Na Jana Husa je uvalena klatba, putuje na venkov. Film vrcholí Husovým procesem před koncilem v Kostnici, kde je upálen. Závěr filmu zaznívá velmi pateticky, když se shromážděný dav v čele s Janem Žižkou přihlašují k odkazu Jana Husa.

Více než obsah filmu nás ale zajímá dobový kontext, ve kterém film vznikl a jak vyzníval.

Tento film se hlásil k odkazu Aloise Jiráska a byl natočen podle jeho pojetí dějin. Jirásek spatřoval vrchol českých dějin po vzoru Palackého právě v husitství. Za nositele historického dění považoval hlavně lid a v jeho dílech vystupuje vždy několik typizovaných postav, jež ztělesňují postoje a názory lidu jako celku. Jirásek dějiny silně subjektivizuje a netají se tím, na čí straně jsou jeho sympatie.

Z výše uvedeného logicky vyplývá, že Jiráskovo pojetí dějin šlo lehce našroubovat na ideály doby padesátých let. Jirásek bohužel nemohl ovlivnit tu skutečnost, že jeho dílo bylo v této době ideologicky zneužito. Zejména se hodilo, že ve svých dílech preferoval dějinnou funkci lidu, jak blízko to má ke komunistické myšlence o vůdčí úloze dělnické třídy.⁹⁸

⁹⁸ PROKOP, Vladimír. *Literatura 19. a počátku 20. století (od romantiků po buřiče)*. Sokolov: O.K. – Soft, 2011. str. 51.

Jedná se tedy zcela určitě o velmi kontroverzní filmové dílo. Řemeslnická stránka filmu byla na tu dobu zvládnuta mistrně, vliv doby a ideologie je ale na filmu více než patrný.

Již úvodní slova naznačují návaznost na marxistický schematismus. Film je konkrétně uveden těmito slovy: „*Na rozhraní 14. a 15. století bylo české království jedním z nejmocnějších evropských států. Bohatství církve, vysoké šlechty a německých kupců rostlo z potu a krve poddaného lidu, který stále více upadal do bídy.*“ Z uvedeného jasně vyplývá, že boj Jana Husa byl hlavně boj za práva utlačovaného lidu. Užití básnických obrazů mělo jasný cíl, navodit v divákovi žádané emoce.

V úvodní pasáži se dále vyskytují tato slova: „*Tehdy začali reformátoři kárati nádheru a rozmařilost pánů i bohatých měšťanů, avšak především volali po nápravě církve propadlé neřestem a touze po majetku a světské moci.*“ Je více než jasné, že v tomto filmu nešlo o duchovní rozměr husitského hnutí.

Zajímavá jsou pak slova následující: „*Boj proti feudálnímu útisku mohl vést Hus jen formou náboženskou. A tak volaje po vítězství boží pravdu, volal tím po spravedlivém společenském řádu.*“ Boj třídní je tedy podle tohoto filmu zahalen do boje náboženského.

Odkaz Jana Husa se pak podle úvodních slov stal myšlenkovým východiskem husitského hnutí, které je zde charakterizováno jako nejmohutnější revoluční boj do té doby ve světových dějinách.

V tomto filmu vystupuje tedy Jan Hus revoltující, upřednostněn je opět zvláště sociální rozměr tohoto hnutí. Hus zde nevystupuje jako intelektuál, akademik a duchovní, nýbrž jako lidový kazatel a agitátor.

Ne všechny Husovy „pravdy“ jsou zde reflektovány. Víme, že rozpor mezi Husem a katolickou církví byl mnohem složitější, měl hlubší kořeny. Nelze se omezit pouze na tvrzení, že Jan Hus kritizoval bohatství církve a odpustky, takto zjednodušeně to ale z filmu bohužel vyznívá. Ovšem je asi více než jasné, že Hus – teolog by zcela určitě v tehdejší době neuspěl.

Dalším problémem je zcela určitě typizace až schematizace postav. Jan Hus je zde vykreslen jako bezchybný, čestný a hodný člověk, bránící práva utlačovaného lidu. Do popředí staví tvůrci zejména Husovu charismatickou schopnost burcovat davy a jeho fanatickou víru. Jedinou pravdou, kterou Hus uznával, je pravda obsažena v Bibli. Jeho protivníci, zvláště pak katolická církev, je zde naopak vykreslena jako vykořisťovatelská organizace, která hájí zejména své zájmy. Do popředí staví zvláště fakt, že se církev v praktickém životě nedrží toho, co je napsáno v Bibli. Obecně se dá říci, že „správnými“ lidmi jsou ti chudí, potažmo dělníci a těmi „špatnými“ jsou měšťané, šlechta a hlavně církve. Černobílé vidění dějin bylo pro tehdejší socialistickou společnost typické.

Film měl v první řadě ukázat sílu lidu, v tom i ve výše zmíněném můžeme spatřovat poplatnost tehdejší době.

Nabízí se ale samozřejmě i myšlenka, že lidového kazatele a revolucionáře neuděl z Husa film, nýbrž doba. Pravdou totiž zůstává, že z filmu a z každého uměleckého díla si každý může odnést svůj vlastní zážitek. V době, kdy tento film vznikl, byla atmosféra taková, že film pro většinu lidí výše zmíněným způsobem zcela určitě vyzníval. Dnešní pozorovatel možná již tyto konotace vnímat nebude, závisí to samozřejmě na osobnosti a v nemalé míře vzdělanosti vnímatele.

Můžeme tedy předpokládat, že dnešní generace studentů si z filmu odnese poznatek zcela odlišný, například takový, že za pravdu stojí za to bojovat.

7. OBDOBÍ 1960 – 1970

7.1. Charakter doby a historiografie

Připomenu nejdříve v úvodu této kapitoly zásadní historické mezníky, které ovlivnily celospolečenské dění, čili i kulturu, vědu a historiografii.

Paradoxem zůstává, že ač byl v roce 1953 odhalen kult Stalina, u nás se diskuze ohledně nelidských praktik tohoto diktátora velmi rychle ukončily. Jedinou faktickou změnou bylo odvolání Alexeje Čepičky z postu ministra obrany. V roce 1957 nahradil ve funkci prezidenta Antonína Zápotockého Antonín Novotný, v této chvíli se tak spojila nejvyšší stranická i státní funkce, Antonín Novotný byl totiž zároveň i tajemníkem strany.

V roce 1960 byla vydána ústava, která zaručovala vedoucí úlohu KSČ, v platnost vešel nový název Československá socialistická republika, komunisté se totiž domnívali, že socialismus byl u nás již dovršen.

Šedesátá léta znamenala částečné uvolnění v oblasti politiky, ekonomie i kultury. Důkazem toho bylo například zbourání Stalinova pomníku na Letné v roce 1962. Uvnitř KSČ vznikl reformní proud, jehož čelním představitelem se stal Alexandr Dubček, který se stal roku 1968 tajemníkem strany. Ve společnosti panovaly naděje, že se Československo vydá cestou vlastního socialismu s tzv. lidskou tváří. Tento obrodný proces vstoupil do dějin pod názvem Pražské jaro.

Jak tyto snahy dopadly je již otázkou následující. Faktem zůstává, že uvolnění v této době se částečně odráželo i v historiografii.

Na počátku šedesátých let vyšly objemné husitské monografie Rudolfa Urbánka a Františka Michálka Bartoše, kteří si z let 1938 – 1948 nenesli žádné šrámy, a proto mohli po únorovém převratu i nadále pokračovat ve své vědecké činnosti. U těchto dvou autorů můžeme pozorovat jejich detailní znalost prvorepublikového dějepisectví. Rudolf Urbánek zůstal po celá léta faktografickým historikem politických dějin, ve svých publikacích se opíral zejména o pečlivou analýzu pramenů, z těchto důvodů můžeme hovořit o tom, že se tento historik zčásti neztotožňoval s historickým materialismem.

Podobně i František Bartoš pojímal práci historika více analyticky. Svými pracemi, ve kterých se zaměřil na postižení vlivu pražské univerzity na propuknutí revoluce, se prakticky odklonil od oficiálního pojetí husitství. Mimo jiné byl Bartoš znám svým protestantsko – liberálním původem. Zde stojí za zmínku určitě fakt, že protestantská linie autorů ztratila po únorovém převratu katolické soupeře v otázkách husitství a Jana Husa. František Bartoš vydal v polovině šedesátých let svou *Husitskou revoluci*, se kterou přišel do zcela nové atmosféry,

v níž nevyvolala nějaký větší rozruch, a to i přesto, že to byla vůbec první syntetická práce o husitství napsaná po únorovém převratu, která se nijak nehlásila k marxistickému výkladu dějin. Rezignovala tedy na sociálně revoluční rozměr tohoto hnutí, místo toho mu vrátila rozměr politický.

Počátek šedesátých let je vůbec spojený s otvíráním se české historiografie světu, historikové si začali uvědomovat, že přílišná jednostranná zahleděnost v otázkách středověku vede k izolaci a zaostávání české historiografie za tou západní.⁹⁹ František Graus například v této době již ztrácí zájem o husitství. Josef Macek dále podával kanonický výklad husitství, svůj zájem ale zaměřil již i na další evropská témata.

Ačkoliv se česká historiografie v této době malými krůčky zbavuje schematismu, husitství mělo i nadále zůstat v povědomí lidu ve své původní podobě. Žádné radikální zásahy do koncepce husitského revolučního hnutí nebyly žádoucí. Obavy panovaly zejména z toho, že by se mohlo navrátit idealistické pojetí husitství z první republiky, z toho důvodu komunisté dlouho bránili vydání například Bartošovy *Husitské revoluce*.

V roce 1961 vydává svou monografii o husitství i Robert Kalivoda, který ve své práci propaguje myšlenku, že husitská revoluce byla vůbec první evropská buržoazní revoluce. Do této doby byl zastáván názor, že první buržoazní revolucí byla až selská válka v Německu. Tato nová myšlenka znamenala jakýsi impuls k obratu pojmání husitství, která ale jen částečně narušila kanonický marxistický výklad. Příčiny vypuknutí husitské revoluce viděl Kalivoda podobně jako Macek a Graus stále v první krizi feudalismu. Ovšem kořeny této krize spatřoval již hluboko ve 13. století. Ona vleklá, staletá první krize feudalismu v jeho výkladovém modelu vedla k „albigenským válkám“, k „vystoupení lidových mas ve Flandrech“ a v konečné fázi ke všem revolucím pozdního středověku, tedy k jacquerii či povstání Wata Tylera. Pravdou zůstává, že tento výklad otevřel alespoň částečně cesty k novým koncepcím. Na tuto jeho koncepci totiž částečně navazovali historikové v 80. letech.¹⁰⁰

7.2. Odraz v učebnicích

Uvolnění v šedesátých letech ale zásadní změnu v oficiálním pojetí dějepisu na školách neznamenal. V roce 1960 vešel v platnost nový školský zákon, který vytvořil soustavu škol 1. a 2. cyklu. Byly vydány nové osnovy a učebnice. Změny proběhly tedy

⁹⁹ NODL, Martin. *Dějepisectví mezi vědou a politikou: úvahy o historiografii 19. a 20. století*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007. Dějiny a kultura. ISBN 978-80-7325-112-3. str. 112.

¹⁰⁰ Tamtéž. str. 122.

hlavně na poli didaktickém. Na středních školách došlo k odtržení národních dějin od světových, výuka dějepisu se velmi redukovala hlavně na odborných středních školách, na učňovských školách byl dějepis zrušen úplně. Reformou prošla i gymnázia. Ta se rozdělila na přírodovědná a humanitní. Humanitní gymnázia zaváděla navíc historické semináře.

Nové osnovy přinesly i sérii nových učebnic. V platnost vešla například učebnice Václava Michálka *Z dávné minulosti lidstva*, která získala 1. cenu v soutěži na vypracování učebnice dějepisu pro 6. ročník základní školy, navazovala svým pojetím na pokusné učebnice z třicátých let. Uznávanou učebnicí tohoto období byla pak učebnice starověku od V. Michovského. Na základní škole se dále používaly učebnice od A. Sojsíka a V. Vrabce, J. Jozy, J. Butviny a F. Červinky. Na středních školách se obecné dějiny vyučovaly podle učebnic J. Charváta a národní dějiny podle Václava Husy.¹⁰¹

Nyní se zaměřím na učebnici dějepisu pro 7. ročník základní devítileté školy, kterou sepsal Alois Sojsík spolu s Vojtěchem Vrabcem.¹⁰²

Tato učebnice se velmi podrobně zabývá situací na venkově ve 14. a 15. století. Líčí nespokojenost venkovského lidu se stále se zvyšující robotou, odsuzuje přepychový život feudálních pánů a vyzdvihuje vzdorovitost poddaných vůči vrchnosti. Obdobně popisuje učebnice i situaci ve městech, kde zase docházelo k vykořisťování městské chudiny. Podrobně líčí také církevní praktiky. Upozorňuje zvláště na skutečnost, že se člověk mohl stát za peníze bez studií i vysvěcení na kněze farářem nebo biskupem. Poukazuje i na ohromné statky, které církev v této době vlastnila na úkor pracujících mas. Častokrát se uchyluje ke srovnávání platu faráře a nádeníka. Vrchol vykořisťování pak spatřuje v prodeji odpustků. Opět je zde vyzdvihován tedy zejména třídní boj.

V této nelehké době vstupuje na scénu lidový kazatel Jan Hus. Je zde připomínán Husův chudý původ těmito slovy: „*Na studiích míval Jan Hus často nouzi a hlad. Sám na sobě poznal život chudých, který porovnával s životem bohatých.*“¹⁰³

Z Husova kázání připomíná učebnice zvláště tyto otázky: „*Proč jedni žijí v bídě a druzí v přepychu, je lid povinen poslouchat nespravedlivou vrchnost, může být změněno uspořádání společnosti?*“¹⁰⁴ Z těchto otázek je patrná snaha interpretovat Husovo kázání jako snahu o nastolení beztřídní společnosti.

¹⁰¹ ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Stalo se v zemi české--: jak se vyučoval dějepis*. 1. vyd. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2009. ISBN 978-80-86935-08-9. str. 24.

¹⁰² Viz příloha č. 8.

¹⁰³ SOSÍK, Alois. VRABEC, Vojtěch. *Dějepis pro 7. ročník základní devítileté školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963. str. 98.

¹⁰⁴ Tamtéž.

Učebnice obsahuje i Husovy výroky, kterými dokládá jeho požadavky na odebrání majetku církvi: „*Lakomství a touhu po bohatství a moci zkažena je církev jako jedem, odtud vznikají v ní svárové, podplácení a všechna zkaženost. Je třeba odejmout církvi majetek, který ji kazí. Psi se o kost hryžou, vezmi ji a přestanou.*“¹⁰⁵

Základem Husova hnutí je zde tedy jeho sociální stránka, ovšem tato učebnice se zaměřuje i na boj národní, který se rozhořel na pražské univerzitě. Vítězství Čechů charakterizuje jako vítězství pokrokových národních snah proti církevnímu zpátečnictví.

Zmíněna je i stránka jazyková. Hus je zde vykreslen jako člověk, který se zasloužil o čistou a srozumitelnou češtinu a o reformu pravopisu.

Zvláštní význam spatřuje tato učebnice v literární činnosti Jana Husa. Hovoří o tom, že Husovo dílo je nejen prostoupeno vlasteneckým cítěním, ale i přátelstvím k cizím národům, když zde uvádí Husův výrok: „*Němec dobrý milejší než bratr zlý...*“ O tom, kdo je oním zlým bratrem, můžeme jen spekulovat.

Je zde i snaha vylíčit Husův boj náboženský, ovšem opět výklad sklouzává k jediné věci: Hus kritizoval odpustky a nabádal lid k boji proti odpůrcům. Otázky víry, kvůli kterým se hlavně Hus dostal do sporu s církví, se tu neřeší.

Co se týče Husova procesu a upálení, hovoří tato učebnice ve smyslu toho, že Hus byl upálen proto, že odbojové lidové hnutí sílilo a stalo se pro církev nebezpečným, z toho důvodu chtěli Husa umlčet. Podmínky, ve kterých musel Jan Hus v Kostnici pobývat, líčí následovně: „*Ve vlhké žalářní kobce, přikován železnými okovy a trýzněn hladem, zimou a nemocí, marně čekal na svou veřejnou obhajobu.*“¹⁰⁶ Hus je zde vylíčen v podstatě jako trpitel a mučedník.

Za kacíře byl dle této učebnice ze strany církve označen hlavně proto, že podněcoval církevní vzpoury, volal proti odstranění církevního majetku a mluvil o chybách církve před lidem. Zde se zcela určitě nabízí srovnání hlavně s katolickými učebnicemi, ve kterých jsme se mohli dočíst o 30 bodech, za které byl Jan Hus přednostně upálen. Nutno podotknout, že se týkaly zejména otázek víry. Socialistické učebnice, mj. i tato, tuto skutečnost zcela logicky opomíjejí.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ SOSÍK, Alois. VRABEC, Vojtěch. *Dějepis pro 7. ročník základní devítileté školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963. str. 102.

Až pateticky je zde vyličen Husova mučednická smrt, skrze kterou dal všem příklad, aby ve spravedlivém boji lidé neustupovali ani za cenu života. Učebnice vyzdvihuje zvláště tato jeho slova: „*Kde boje není, není vítězství.*“¹⁰⁷

Hus se stal podle této učebnice hlavně znamením odvahy a pokroku. Vyobrazen je zde bez vousů se světlými vlasy.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Viz příloha č.9.

8. OBDOBÍ 1970 – 1989

8.1. Charakter doby a historiografie

Zásadním mezníkem ve vývoji společnosti, politiky a kultury byla intervence vojsk Varšavské smlouvy ze srpna roku 1968. Nastalo dlouhé hluché období normalizačních let. Oživení v podobě velkých husitských monografií od Bartoše a Kalivody ze šedesátých let bylo ukončeno nastolenou politickou situací. V osmdesátých letech se sice významnější historici pokoušeli navazovat na tradici první republiky či na příspěvky konce šedesátých let, oficiálně se ale historiografie striktně vracela k marxismu, historickému materialismu a schematismu.

Jednou z těch významnějších osobností byl František Šmahel, kterému v osmdesátých letech vyšly publikace - *Mistr Jan Hus a Husův proces v Kostnici*.

Obecně se dá říci, že kromě klasické marxistické sociální interpretace husitství, je v sedmdesátých a osmdesátých letech husitství vnímáno již také z pohledu národnostních třenic, využívajících potencionální averze proti německému obyvatelstvu: „*Husitské hnutí bylo nejen mocným hnutím sociálně revolučním, ale i vlasteneckou válkou českého lidu. Husitský lid, bojující proti bohatému německému patriciátu a německé vysoké hierarchii, bojoval proti svým utiskovatelům nejen sociálním, nýbrž i národnostním. Vypuzení německých vykořisťovatelských vrstev z Čech a vítězné odražení vojenských intervencí zahraničních nepřátel mocně zapůsobilo na upevnění české národní pospolitosti. Husitské hnutí posílilo české národní sebevědomí i vědomí příbuznosti s ostatními slovanskými národy.*“¹⁰⁹

K zásadním změnám ale v pojetí husitství a Jana Husa ovšem nedošlo.

8.2. Odraz ve školství a učebnicích

Změny v oficiálním pojetí dějepisu nepřinesla ani sedmdesátá a osmdesátá léta. Již v roce 1978 vzešel sice v platnost nový školský zákon, ten ale znamenal změny spíše didaktické. Zkrátil maturitní vzdělání na dvanáct let a prodloužil povinnou školní docházku na deset let. Druhý stupeň základní školy začínal tedy pátým ročníkem.

Dějepis byl oproti předešlým létům zaveden i na učilištích, vyučoval se alespoň v prvním roce.

Autory učebnic základní školy byli T. Jílek, J. Baďurík, M. Skládáný, M. Butvinová, O. Káňa, M. Dohnal, R. Dobiášová.

¹⁰⁹ HUSA, Václav. *Československé dějiny. Učebnice pro gymnázia a střední odborné školy. I. část (do r. 1848)*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972. str. 80.

Autory učebnic pro střední odborné školy byli V. Čapek, M. Skládaný a V. Michovský.

Učebnice pro gymnázia psali hlavně T. Jílek, S. Cambel a V. Čapek.

Nyní budu reflektovat výklad o Janu Husovi v učebnici *Dějepis pro 6. ročník základní školy* z roku 1982, kterou sepsali Tomáš Jílek, Jozef Baďurík a Marta Butvinová.

Vyprávění o Janu Husovi je součástí kapitoly nazvané *Krise feudální společnosti*. Hned v úvodu se zde objevují otázky k opakování, které značí, že pojetí dějepisu se stále nezměnilo, například: „*Kdo patřil do společenské třídy feudálních vykořisťovatelů? Proti komu se obracela nespokojenost poddaných a proč? Jaké důsledky měl přechod k peněžnímu hospodářství pro poddané?*“¹¹⁰

Hus je v této učebnici spojován s těmito atributy: *chudý kněz, lidový kazatel a zastánce lidu*. Tučným písmem je zde zdůrazněno zvláště následující: „*Jan Hus kritizoval církevní a světské feudály, že nelidsky vykořisťují poddané a nežijí podle božího přikázání.*“¹¹¹ Příčinnou všeho zla nespokojenosti viděl údajně Hus v bohatství církve. Hlásal proto, že církev pro své poslání nepotřebuje světské majetky, ale má žít v chudobě a skromnosti. Hus lidu ukázal prostředek, jak bojovat proti zlu. Doporučoval zbavit církev majetku a omezit moc nejbohatších měšťanů, šlechty a církve. Tento výklad je obohacen i Husovým výrokem: „*Kořen zajisté všeho zlého jest milování peněz!*“

Posluchači Jana Husa byli podle této učebnice zejména drobní šlechtici, řemeslníci, tovaryši a městská chudina. Naopak mezi odpůrce Jana Husa řadí tato učebnice hlavně církevní hodnostáře, bohaté měšťany a nejbohatší šlechtice. Opět je zde patrný třídní boj.

I v této učebnici je pěstován negativní obraz Zikmunda Lucemburského, když uvádí, že i přes ochranný glejt byl Jan Hus po příchodu do Kostnice zatčen a místo slyšení se dočkal spíše soudního výslechu. Hus byl podle této učebnice odsouzen hlavně proto, že byla ohrožena světská moc církve a feudální zřízení. Základní náboženský rozkol zde tedy vůbec neuvádí.

Reforma pravopisu je v této učebnici uváděna velmi stručně, jazykový význam Husova hnutí spatřuje učebnice zvláště ve skutečnosti, že si český lid mohl přečíst pravdu v národním jazyce.

¹¹⁰ JÍLEK, Tomáš. BAĎURÍK, Jozef. BUTVINOVÁ, Marta. *Dějepis pro šestý ročník základní školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. str. 84.

¹¹¹ Tamtéž.

Vyobrazen je Hus v této učebnici tradičně s plnovousem a štíhlý.¹¹² Objevuje se zde i kresba upálení Jana Husa z Litoměřického kancionálu. Výklad je také doplněn výtahem ze zápisků očitého svědka, univerzitního písaře Petra z Mladoňovic.

Otázky a úkoly na konci kapitoly nám značí, jakým směrem se měl výklad o Janu Husovi ubírat, již tradičně mělo Husovo hnutí vyznít jako boj třídní.

Uvedu alespoň některé z otázek: „*Vysvětli, v čem spočívá kritika společnosti a církve v kázání Jana Husa. Které Husovy názory byly nejvíce zaměřeny proti tehdejšímu stavu církvi? Co vytykal Hus nejbohatším měšťanům, šlechtě a králi? V čem nám může být Hus vzorem i dnes?*“¹¹³

Nyní zhodnotím, co nám nabízí učebnice pro gymnázia sepsána Tomášem Jílkem, Václavem Michovským a Mariánem Skládaným.

V této učebnici lze částečně pozorovat návaznost na monografii Roberta Kalivody z šedesátých let, poněvadž husitské revoluční hnutí je zde pojímáno v návaznosti na revoluční projevy třídních rozporů ve Francii, Anglii a v Itálii ve 14. století, přesně tak, jak to Kalivoda ve své *Husitské ideologii* pojímal. Příčinu husitské revoluce tato učebnice spatřuje v hospodářských změnách v období rozvinutého feudalismu, zejména v přechodu od naturálního hospodářství k peněžnímu a následně v prohlubování sociální diferenciaci ve všech vrstvách feudální společnosti. Popisuje zde v jednotlivých etapách situaci na venkově, ve městech, postavení vládnoucí třídy a úlohu církevního majetku. Proticírkevní hnutí tato učebnice doslova definuje jako hnutí sociální.

Mistr Jan Hus je zde charakterizován jako nejodvážnější kritik poměrů v církvi a ve společnosti. Učebnice upozorňuje i na tu skutečnost, že vycházel z myšlenek anglického reformátora Jana Viklefa, ovšem vyzdvihuje zvláště Husův tvůrčí způsob, kterým dokázal tyto myšlenky aplikovat na české prostředí.

Husovo kázání je tu tradičně redukováno na skutečnost, že káral bohaté a hříšné kněžstvo a pranýřoval jeho kořistnické počínání.

V otázce jazykové se učebnice stručně zmiňuje o tom, že Jan Hus kázal česky, a to zejména proto, aby přilákal lidové posluchače. Více tu tato stránka rozvíjena není.

Národní otázka zde zmíněna je v souvislosti s vydáním Dekretu kutnohorského. Zásadní význam českého univerzitního prostředí na husitskou revoluci zde ale vyzdvížen není. Na druhé straně ale učebnice hovoří o tom, že Husovo odsouzení bylo považováno za

¹¹² Viz příloha č. 10.

¹¹³ JÍLEK, Tomáš. BAŘURÍK, Jozef. BUTVINOVÁ, Marta. *Dějepis pro šestý ročník základní školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. str. 84.

potupení a odsouzení celého českého národa, což dodává husitské revoluci částečně i nacionální zbarvení.

Odsouzení Jana Husa na koncilu je zde pojímáno tradičně marxisticky, podobně jako v jiných učebnicích. Husa zradil Zikmund Lucemburský, byl odsouzen zvláště proto, že podněcoval vzpouru lidu proti církvi.

I tato učebnice obsahuje otázky a úkoly, které směřují opět k jedinému: husitství je boj třídní a Jan Hus je lidovým kazatelem. Vyobrazení Mistra Jana Husa se zde neobjevuje.

9. OBDOBÍ 1989 – SOUČASNOST

9.1. Charakter doby a historiografie

Rok 1989 se stal rokem průlomovým, padla železná opona, skončila studená válka. Ze strany historiků je zde patrná snaha odklonit se od marxistického pojetí dějin, které se zaměřovalo především na témata z dějin ekonomických a sociálních, z dějin hmotné kultury zejména na objevení člověka a davu jako aktivního tvůrce dějin. Jakmile však překročil tyto hranice, ukázala se neschopnost marxismu pochopit sféru duchovní, intelektuální a sféru umělecké tvorby. Živý, jedinečný člověk byl redukován na produkt hmotných poměrů a zájmů. Cílem historiků po roce 1989 byla restituce dávných a samozřejmých pravd a překonání představ o dějinách řízených zákony, jež marxismus objevil.

Ani po roce 1989 ovšem vše nešlo hned. Stále dlouho přetrvával sběratelský a více méně vyprávěcí přístup k dějinám. Nadále u nás přetrvávala koncepce politických dějin. To ovšem neznamena, že by některé práce nepřinesly metodologické oživení. Českou historiografii oživily především práce, které vznikly již v normalizačním období mimo oficiální pracoviště.

Až později a postupně se ale začaly v české historiografii objevovat modernější trendy a metodologické postupy v hojnějším měřítku. Česká historiografie začíná být postupně ovlivněna evropským trendem.

Velký vliv má dnes na historiografii stále škola Annales, dále postmoderna či fenomenologie. Klade se větší důraz na kulturní, hospodářské a sociální dějiny. Populární jsou dnes dějiny každodennosti, regionální historie, mikrohistorie či gender history.

Trendem české historiografie je vykládat české dějiny v kontextu evropských dějin. Je zde také snaha reflektovat velké mezníky a osobnosti českých dějin z více úhlů pohledu, netypizovat je a odpoutat se tak od původního schematismu. Potřebou je vnést do výkladu i více objektivitu.

Tak je to i v případě Jana Husa, kdy se v poslední době řeší hlavně problémy ohledně jeho interpretace. Je zde snaha napravit pokřivené vnímání Jana Husa a husitství z období marxismu. Velké diskuze kolem jeho osoby rozpoutaly nyní oslavy k 600. výročí jeho úmrtí. K této události vyšla například zajímavá publikace od Jaroslava V. Polce *Jan Hus v představách šesti staletí a ve skutečnosti*. Méně zajímavou publikací rozhodně není *Jan Hus: 600 let od smrti od Jiřího Svobody*. Dalším autorem, který se v posledních letech zabýval hlavně otázkou Husova procesu, je Jiří Kejř. Novější publikací je i *Jan Hus, život a smrt kazatele* od Pavla Soukupa.

Jinak autoritou v oblasti husitství a Jana Husa zůstává stále František Šmahel a Petr Čornej.

9.2. Odraz ve školství a učebnicích

Události roku 1989 znamenaly pro vyučování dějepisu velké změny. Došlo k přehodnocení náhledů na některá dějinná období a události a na rozdíl od let minulých mělo dějepisné vyučování přispět hlavně k formování pozitivních hodnot jako je například úcta a tolerance. V roce 1995 vznikla Asociace učitelů dějepisu, která se snaží napomáhat při realizaci změn a je jakousi spojkou mezi ministerstvem školství a učiteli dějepisu. Pro učitele organizuje semináře, vydává metodické publikace pro výuku a její členové vytvářejí didaktické pomůcky a autorsky se podílejí na některých učebnicích.

Výraznou změnou bylo zavedení informačních technologií do výuky. Postupně se začaly využívat ukázky z filmů a dobových dokumentů. Oblíbeným doplňkem výuky se staly návštěvy pamětníků novějších událostí z našich dějin či tematických výstav.¹¹⁴

9.2.1. Vzdělávací programy – Základní škola, Národní škola, Obecná škola

Po roce 1989 vzešly v platnost tři základní vzdělávací programy – *Základní škola*, *Obecná škola* a *Národní škola*. V praxi byl nejčastěji užíván program *Základní škola*, který si kladl za cíl zejména formovat osobnost žáka a zvyšovat jeho orientaci v kultuře a společnosti. Měl přispět hlavně k: „*Formování takových postojů, jako je úcta ke kulturnímu dědictví lidstva a vlastního národa, k duchovním a materiálním výtvorům minulosti, ke snaze o ochranu historických a kulturních památek, smyslu pro etnické, náboženské a kulturní odlišnosti jiných národů, jejich respektování, pochopení přínosu těchto národních specifíků pro současný multikulturní svět, k pochopení potřeby života v míru jako prvořadě potřeby a jako jediné humánní možnosti řešení současných globálních problémů lidstva.*“¹¹⁵

Pro výuku dějepisu stanovoval tento program zvlášť speciální cíle. Výuka dějepisu měla žákům otevírat pohled na hlavní období dějinného vývoje, seznamovala žáky s událostmi a osobnostmi, které zásadním způsobem ovlivnili naši soudobou společnost. Důležité bylo, aby se žáci dovedli orientovat v kontinuitě národních dějin a hlavně aby chápali souvislosti celospolečenského dění se životem lidí vlastního regionu i souvislosti národních a světových dějin. Toto byl obecně celostátní trend ve výuce dějepisu po roce 1989.

¹¹⁴ ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Stalo se v zemi české--: jak se vyučoval dějepis*. 1. vyd. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2009. ISBN 978-80-86935-08-9. str. 26.

¹¹⁵ Dějepis. Učební osnovy pro 6. – 9. ročník. Vzdělávací program Základní škola. Praha, 1996. str. 5.

Kladl se důraz i na to, aby žáci měli přehled o chronologickém vývoji událostí a dokázali mezi nimi najít příčinný a důsledkový vztah.

Co se týče přístupu k obsahu a organizaci předmětu, aplikovalo se chronologické pojetí, které bylo funkčně kombinováno s tematickým. Důraz byl položen hlavně na hlubší poznání národních dějin v kontextu světových. Definován zde byl fakt, že učitelé by neměli žáky zatěžovat zbytečnými podrobnostmi, ba naopak bylo žádoucí, aby si žáci vytvořili komplexní přehled o historickém vývoji.¹¹⁶

Další vzdělávací program nesl název *Obecná škola*. Prioritou tohoto programu byl hlavně rozvoj dítěte jako občana. Předkládal tedy jakousi ideu občanské školy. Základním cílem bylo vybudování demokratické společnosti, k čemuž je zapotřebí vychovat demokraticky smýšlející občany, kteří by tyto hodnoty vyznávali a udržovali. Následně bylo ale v tomto programu zdůrazněno, že program v žádném případě neusiluje o vliv na to, jak bude v konečné fázi společnost politicky zformována. Prezentoval se tedy jako program apolitický. Přikláněl se k odkazu Jana Ámose Komenského jako nositele kulturní tradice, zároveň se nebránil inspiraci ze zdrojů jiných.

Důraz byl kladen na trvalé hodnoty a základní poznatky. Tento program byl tedy chápán jako ucelený základ, v němž mají být dány encyklopedické znalosti, vycházelo to ze skutečnosti, že se v budoucnosti budou jednotliví studenti orientovat na rozdílné vědní obory, bylo tedy zapotřebí, aby ze základních škol odcházeli vybaveni primárními všeobecnými znalostmi.

Program se snažil ve výuce aplikovat dva základní přístupy ke skutečnosti – racionální (objektivní) a emotivní (subjektivní). Ve vztahu k dějepisu můžeme hovořit o tom, že v otázce emotivní jde zejména o navázání vztahu žáka a studovaného předmětu a také o skutečnost, že historie je z velké části výsledkem interpretace, která nemusí být vždy stejná. Na druhé straně i v historii je zapotřebí pracovat s odbornými termíny, logickou úvahou, analýzou a v neposlední řadě s objektivním odstupem. Tím by mělo dojít k rovnováze mezi rozumem a citem.

Cíl dějepisného vyučování je zde definován následovně: „*Náplní dějepisu je otevřít smysl pro hloubku minulosti a ozřejmit dějinnost lidské společnosti, otevřít smysl pro tradici a vyvolat ochotu v ní stát a předávat ji. Vedle tohoto pak ukázat vrstvení kultury, tj. ukázat, jak naši země a Evropou, kde žijeme, procházely hlavní proudy duchovního dění a jak určovaly tvar a styl života lidí. Tím vším nastínit kulturně dějinný kontext žité současnosti.*“¹¹⁷

¹¹⁶ Dějepis. Učební osnovy pro 6. – 9. ročník. Vzdělávací program Základní škola. Praha, 1996. str. 178.

¹¹⁷ Dějepis. Učební osnovy pro 6. – 9. ročník. Vzdělávací program Obecná škola. Praha, 1997, str. 63.

Samozřejmým dílem dějepisu bylo podle tohoto programu vymezit hlavní body a úseky na ose dějin, podle nichž se žák orientuje při pohledu do minulosti. Faktografie však není hlavní náplní ani smyslem dějepisu, i když je nutným předpokladem.

Tento program spatřoval ve výuce dějepisu i jeden významný výchovný cíl a to ten, že vyzvednutím významných postav historie přijímá žák vzorce chování, které jsou ve společnosti žádoucí. Osobnostní portrét může také sloužit jako zrcadlo k vlastním kvalitám a slouží též k sebepoznání. Dále program připomínal i fakt, že velkou roli ve výuce dějepisu hraje příběh, skrze který žák získává nějakou vlastní zkušenost.¹¹⁸ Možná je na místě podotknout, že tuto ideu propagoval za první republiky již Eduard Štorch.

Posledním významným programem byla *Národní škola*. Hlavní cílem tohoto programu byla výchova, která směřuje k praktickému životu v moderní společnosti. Snaží se poskytnout žákům globální pohled na svět. Vyzdvihoval demokratické hodnoty, žák by se měl tedy stát kompetentním k tomu, aby tyto hodnoty vyznával a udržoval. Cílem byla tedy logicky výchova svobodného člověka a občana.

Tento vzdělávací program se v mnohém vyznačoval alternativními rysy, propagoval myšlenku svobodného vyučování, nebyla zde návaznost na žádnou učebnici ani autoritu. Umožňoval také maximální diferenciaci uvnitř školy, která aplikovala tento program na vlastní podmínky.

Základním rysem tohoto programu byl fakt, že čerpal hlavně z praxe. Nejvyšší hodnotou je pak dle tohoto programu svoboda, výše uvedené tvrzení vychází ze skutečnosti, že moderní společnost má dynamický vývoj a je v ní velký prostor pro různorodé názory a polemiky.

Program vycházel z multikulturní výchovy, která by měla v dětech kultivovat na jedné straně hrdost k vlastnímu názoru, na straně druhé toleranci k ostatním rasám a národům.

Obecný cíl, který má souvislost s výukou dějepisu, byl následující: „*Je důležité prostřednictvím pochopení a poznávání národní kultury rozvíjet citlivost ke kultuře evropské a mimoevropské a postupně pěstovat evropskou identitu.*“¹¹⁹

V rámci předmětu dějepis byly pak stanoveny další dílčí cíle. Základem byl podle toho programu fakt, že abychom pochopili současnost, musíme pochopit minulost. Dále, že vývoj lidské společnosti závisí na řadě vnitřních i vnějších faktorů, je zde upozorněno na fakt, že historický vývoj není lineární, tím pádem se dá předem zhruba odhadnout, ne však

¹¹⁸ Dějepis. Učební osnovy pro 6. – 9. ročník. Vzdělávací program Obecná škola. Praha, 1997, str. 63.

¹¹⁹ Dějepis. Učební osnovy pro 6. – 9. ročník. Vzdělávací program Národní škola. Praha, 1996, str. 24.

naplánovat. Historie se pak odvíjí v prostoru a v čase, což je podle tohoto programu při výuce nutné brát v potaz, je tedy žádoucí pracovat s mapou a historickou osou.

V oblasti hodnot a postojů apeloval program na skutečnost, že svět v jeho bohatosti a rozmanitosti nám nepatří, ale jsme v něm pouze na návštěvě. Snažil se tedy o pěstování vztahů žáků ke kulturním tradicím.

9.2.2. Rámcově vzdělávací program

V současné době vychází školství z Rámcově vzdělávacích programů.

Obecný cíl základního vzdělávání je podle RVP následující: *„Základní vzdělávání pomáhá žákům získat vědomosti, dovednosti a návyky, které jim umožní samostatné učení a utváření takových hodnot a postojů, které vedou k uvážlivému a kultivovanému chování, k zodpovědnému rozhodování a respektování práv a povinností občana našeho státu a Evropské unie. Pojetí základního vzdělávání je budováno na provázanosti vzdělávání a života školy se životem mimo školu.“*¹²⁰

Rámcově vzdělávací program definuje i další cíle, vyberme zvláště ty, které se asi nejvíce uplatňují i v současné výuce dějepisu: *„Vzdělávací program by měl vést žáky k toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, jejich kulturám a duchovním hodnotám, učit je žít společně s ostatními lidmi, rozvíjet vnímavost a citlivé vztahy k lidem, prostředí i přírodě a neposlední řadě připravovat žáky k tomu, aby se projevovali jako svěbytné, svobodné a zodpovědné osobnosti uplatňující svá vlastní práva a zároveň povinnosti.“*¹²¹

Smyslem a cílem vzdělávání jsou nově podle RVP klíčové kompetence (dříve definované jako dovednosti). Klíčové kompetence představují souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti. RVP definuje šest základních kompetencí: kompetence k učení, k řešení problému, komunikativní, občanské, pracovní, sociální a personální.

Ve výuce dějepisu lze alespoň nepatrným způsobem rozvíjet všechny výše uvedené kompetence. Nejvíce lze asi v hodinách dějepisu ale rozvíjet kompetence občanské. S dějepisem se pojí zvláště tato očekávání: *„Žák respektuje, chrání a ocení naše tradice a kulturní i historické dědictví, projevuje pozitivní postoj k uměleckým dílům, smysl pro kulturu a tvořivost, aktivně se zapojuje do kulturního dění. Chápe základní principy, na nichž spočívají zákony a společenské normy.“*¹²²

¹²⁰ Národní ústav pro vzdělávání [online]. Praha: NUV, 2015. Dostupné z URL: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf. [cit. 2015-03-08].

¹²¹ Tamtéž. str. 11.

¹²² Tamtéž. str. 14.

Dějepis je součástí vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*. Tato vzdělávací oblast má za úkol formovat žáka tím způsobem, aby byl schopný zapojit se do demokratické společnosti. Žáci by měli poznat dějinné, kulturní i sociální aspekty lidského vývoje. Klade se důraz na to, aby byl historický vývoj žákům předkládán hlavně jako vývoj rozmanitý a proměnlivý. Jednotlivé aspekty lidského vývoje mají být vykládány ve vzájemných souvislostech. Žáci by se měli seznámit s důležitými společenskými jevy a procesy, které se promítají do každodenního života a mají vliv na utváření naší společnosti.

Žádoucí je pěstování pozitivních hodnot a vztahu k evropskému společenství. Klade se důraz na sounáležitost s evropským kulturním okruhem, z toho důvodu se dnes učí české dějiny v kontextu dějin světových. Žáci by měli přijímat zejména občanské hodnoty, na kterých je Evropa zbudována.

Klade se velký důraz na prevenci rasismu, xenofobie a extrémistických náboženských a politických sil. Dějepis má vést k toleranci a respektování lidských práv, k rovnosti mužů a žen a také k úctě k přírodním a kulturním památkám.

Žáci by se měli učit rozpoznat společenské problémy minulosti a vyvodit z nich určité závěry a poučení do současnosti.

Dějepis by měl přinášet základní poznatky o lidské minulosti, jeho úkolem je pěstovat historické vědomí a uchovat jakousi kontinuitu lidského vývoje v naší paměti. Žádoucí je předávání historické zkušenosti.

Důraz je dnes kladen zejména na 19. a 20. století, jedná se o období, které zásadním způsobem ovlivnila naši současnost, zde totiž leží kořeny většiny dnešních společenských jevů. Nově se klade větší důraz i na dějiny regionální.

Žáci jsou vedeni k poznání, že historie není jen uzavřenou kapitolou, ale že je zdrojem poznání a poučení, zdrojem odpovědí na otázky vlastní existence. Předkládá nám možnosti dalšího vývoje společnosti.¹²³

9.2.3. Odraz v učebnicích dějepisu

Průlomem v pojetí husitství a Jana Husa je již učebnice Miroslava Hrocha a kolektivu z roku 1988, která se vrací ke střízlivějšímu pohledu na danou problematiku a snaží se odpoutat se od ideologičnosti, důkazem toho je i její opětovné vydání z roku 1991.

Po roce 1989 pak přichází na trh nepřeborné množství nových učebnic dějepisu, vyplývá to ze snahy částečně revidovat pojetí dějin, které bylo do té doby v určitých ohledech

¹²³ *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. Praha: NUV, 2015. Dostupné z URL: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf. [cit. 2015-03-08].

velmi pokřivené. Po zavedení jednotlivých vzdělávacích programů, je zde také patrná snaha vydávat učebnice, které jsou v souladu s výše uvedenými programy. Známkou kvality mezi velkým množstvím učebnic by mělo být schválení MŠMT.

Pravděpodobně nejčastěji používanými učebnicemi jsou dnes učebnicové řady od nakladatelství SPN a Práce. V poslední době se hojně využívají i učebnice od nakladatelství Fraus, Scientia, Dialog a Fortuna. Nejznámějšími autory soudobých učebnic dějepisu jsou zcela určitě Petr Čornej, Ivana Čornejová, František Parkan a Jan Kuklík – autoři koncepce řady dějepisných učebnic pro gymnázia a střední školy v rámci nakladatelství SPN.¹²⁴ Dále Jaroslav Čechura, Vladislav Dudák, Marie Ryantová a Bořek Neškudla – autoři koncepce řady dějepisných učebnic pro základní školy a víceletá gymnázia taktéž v rámci nakladatelství SPN. V rámci nakladatelství Práce je známým autorem středoškolských učebnic Zdeněk Beneš a v rámci učebnic pro základní školy je to Vratislav Čapek, Miroslav Hroch a Helena Mandelová. Dalšími autory jsou například Josef Petráň a Lydia Petráňová. Oblibu si získávají i takové typy učebnic jako je například Dějepis v kostce od Marie Sochrové.

Zaměřím se na učebnici dějepisu pro gymnázia a střední školy od Petra Čorneje. Jan Hus je zde vykreslen velmi objektivně, bez jakéhokoliv subjektivního zbarvení. Zdůrazněna je zde zejména teologická stránka jeho osoby a učení. Učebnice reflektuje důvody, proč začaly v českých zemích snahy o opravné hnutí. Problematika českého prostředí je zde vykládána v kontextu evropského dění. Je zmíněna celková krize středověku, politický neklid, prohlubující se hospodářské potíže, časté epidemie, papežské schizma a oslabení mezinárodního postavení českých zemí. Z Husova působení a učení je zdůrazněna hlavně snaha o návrat k Bibli a kritika odpustků. Mezi důvody, proč Husovo učení kritizoval pražský arcibiskup a církevním preláti, učebnice řadí i fakt, že se církev obávala, že o církvi bude rozhodovat světská moc. Dále je zde zmíněna podpora Jana Husa ze strany Václava IV. Vydání Dekretu kutnohorského pojímá učebnice taktéž velmi objektivně, kdy se snaží postihnout pozitivní i negativní dopady tohoto dekretu. Pozitivem je určitě změna hlasování 3:1 ve prospěch Čechů, ale negativem je postupný odchod německých učitelů a studentů. Důvody, proč se přetrhalo spojenství mezi Janem Husem a Václavem IV., učebnice nepodává.

Spekulace nad tím, proč se Hus vydal na církevní koncil do Kostnice i přes hrozící nebezpečí, učebnice řeší tímto způsobem: *„Hus pozvání přijal v domnění, že církevní představitele buď přesvědčí o správnosti svého pojetí církevní reformy, nebo bude prohlášen*

¹²⁴ Viz příloha č. 11.

za *kacíře*.¹²⁵ Učebnice se také snaží částečně přetvořit negativní obraz Zikmunda Lucemburského, který v českém prostředí dlouho převládal, nezpochybnuje fakt, že Zikmund vydal ochranný glejt pro Jana Husa na cestu tam i zpět, vysvětluje ovšem, proč nemůžeme Zikmunda vinit z Husovy smrti a zároveň přináší informace pro Zikmunda lichotivé: „*Poněvadž šlo o církevní proces, Zikmund do jeho průběhu nemohl zasahovat. Přesto vymohl pražskému mistrovi trojí slyšení před koncilem.*“¹²⁶ V závěru pak učebnice přináší i informaci o nově zvoleném papeži Martinu V., kterého charakterizuje jako nesmiřitelného protivníka Husova učení.

Učebnice se také snaží přiblížit studentům osobnost Jana Husa z osobnější perspektivy, zaměřuje se tedy i na zajímavosti z Husova života, kdy Husa charakterizuje jako člověka, který se v době svého mládí rád účastnil různých rozpustilostí a rozhodně nevyňikal ani jako student. Což můžeme vnímat jako pokus o demonizaci jeho osobnosti. Součástí výkladu je pak vyobrazení upálení mistra Jana Husa v Martinické bibli a klasický obraz Jana Husa z Litoměřického kancionálu.¹²⁷

Literárními a jazykovými přínosy Jana Husa se učebnice nezabývá.

Další učebnice, do které nahlédneme, je středoškolská učebnice Dějiny středověku od Zdeňka Beneše.¹²⁸ Tato učebnice zcela jednoznačně reflektuje názor, že české dějiny by se měly učit v kontextu evropských dějin. Husovi zde není věnovaná ani samostatná kapitola, jeho problematika je řešena v rámci kapitoly *Reformace*. Za příčiny vzniku reformace učebnice považuje hromadění tíživých sociálních jevů, k čemuž dochází v důsledku odklonu církve od prvotního křesťanství.

Jan Hus zde rozhodně není vykreslen jako výjimečná osobnost, ale spíše jako jeden z mnoha, kteří se snažili o reformu církve, což byl obecně fenomén dané doby. Hus je zde řazen k tzv. první reformaci, kterou započal anglický reformátor Jan Viklef. Názory tohoto anglického reformátora zformulovala učebnice následovně: „*Reformu je možné provést jenom za přímé pomoci světské moci, je tedy k ní nutný reálný společenský tlak. Stát musí zbavit církev veškerého pozemského majetku a politického vlivu.*“¹²⁹ Učebnice upozorňuje na částečný sociální podtext první reformace, na kterou navázaly selské bouře Wata Tylera, které ukázaly, jakou sílu mohou tato povstání mít, což podle učebnice potvrdilo i husitské hnutí

¹²⁵ ČORNEJ, Petr a Ivana ČORNEJOVÁ. *Dějepis pro gymnázia a střední školy*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2001. str. 81.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Viz příloha č. 12.

¹²⁸ Viz příloha č. 13.

¹²⁹ BENEŠ, Zdeněk. *Dějiny středověku a prvního století raného novověku: učebnice pro střední školy*. 1. vyd. Praha: Práce, 1994. Učebnice pro střední školy. str. 139.

v Čechách. Jan Hus je zde tedy charakterizován hlavně jako myšlenkový vůdce husitství a obecně myslitel první fáze reformace. Více se učebnice problematikou Jana Husa nezabývá. Na Husa je pohlíženo spíše z evropského hlediska, český pohled na Husa učebnice opomíjí.

Reflektují nyní učebnici pro základní školy od Jaroslava Čechury a kolektivu. Z učebnice jsou patrné dvě skutečnosti, učení Jana Husa má zcela jednoznačně zejména teologický podtext, Husovo působení je zde vykládáno v kontextu evropských poměrů. Konkrétně učebnice hovoří takto: „*Snahy o nápravu církevních poměrů byly v řadě oblastí křesťanské Evropy v této době dosti obvyklé. Opravné hnutí tak u nás navazovalo na širší tradici.*“¹³⁰ Husovo učení tudíž není vnímáno jako neobvyklé, i přesto je zde Jan Hus charakterizován jako nejvýznamnější osoba českého reformního hnutí. Učebnice ovšem neopomíjí fakt, že se Jan Hus inspiroval již učením svých předchůdců – Konráda Waldhausera, Jana Milíče z Kroměříže a Tomáše Štítného ze Štítného. Z Husova učení vyzdvihuje zejména kritiku odpustků. Obecně Husovo učení učebnice zasazuje do širších souvislostí, když hovoří o rozkolu v církvi. Je zde reflektován i vztah Václava IV. k Janu Husovi. Dekret kutnohorský je vnímán jako dokument, který v první řadě měl podpořit kritiky církve na pražské univerzitě, a až poté je tato podpora vnímána jako podpora Čechů. Závěr Husova působení, problematiku Zikmunda a koncilu učebnice komentuje následovně: „*Jan Hus, označený papežem za kacíře, byl vyzván, aby se dostavil ke koncilu. Po příchodu do Kostnice byl zatčen a uvězněn, ačkoli mu předtím římský král Zikmund slíbil ochranným listem bezpečnost. Koncil o žádnou diskuzi nestál. Žádal jedině: aby Jan Hus odvolal kacířské učení a ustoupil.*“¹³¹

Nejvíce prostoru Husovi věnuje učebnice *Lidé v dějinách* od Lydie Petráňové.¹³² Povídání o Mistru Janu Husovi je součástí kapitoly nazvané *Konec jednoty božího lidu*. Hovoří se zde o hluboké krizi ve společnosti i církvi. Kritiku církve učebnice spojuje s černou smrtí. Tu považovali tehdejší lidé za boží trest, a proto se začaly objevovat snahy přiklonit se k opravdové vnitřní zbožnosti. Už tehdy se podle této učebnice rozlišovalo mezi dobrými a špatnými kazateli, kteří kritizovali zejména zahálčivý a rozmařilý život některých kněží.

Učebnice obsahuje vcelku podrobná životopisná data o Janu Husovi, reflektuje jeho dětství a cestu za vzděláním. Objevuje se zde zajímavá poznámka: „*Sotva třicetiletý dosáhl*

¹³⁰ ČECHURA, Jaroslav. *Dějepis 7 pro 7. ročník základní školy a 2. ročník osmiletého gymnázia: středověk a raný novověk: učebnice zpracovaná podle osnov vzdělávacího programu Základní škola*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1998. str. 56.

¹³¹ ČECHURA, Jaroslav. *Dějepis 7 pro 7. ročník základní školy a 2. ročník osmiletého gymnázia: středověk a raný novověk: učebnice zpracovaná podle osnov vzdělávacího programu Základní škola*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1998. str. 57.

¹³² Viz příloha č. 14.

Jan Hus svého cíle: chodil draze oblečen, boháči jej zvali k hostinám a k partiím šachu. ¹³³
Poznámka nám má možná přiblížit způsob života, který Jan Hus alespoň v určitých dobách preferoval. Dále se zde vyskytuje další informace, která značí, že Jan Hus nebyl jediným kazatelem, který poukazoval na problémy tehdejší doby: „*Stejně jako tisíc dvě stě dalších kněží v Praze kázal proti opilství, proti výstřednímu oblékání, proti ženské lehkomyšlnosti.*“ ¹³⁴

O Dekretu kutnohorském a vztahu Václava IV. k Husovi se učebnice nevyjadřuje. Z posledních slov výkladu je patrné, že Jan Hus je zde vnímán jako řádný katolík a morální vzor: „*Hus, který se považoval za dobrého katolíka, uvítal příležitost obhájit své postoje a zbavit se nařčení z kacířství. Odjel hájit svou čest s cestovním pasem od císaře Zikmunda jako svobodný hrdý muž. Nedostal příležitost. Koncil odmítal diskuzi, žádal jen, aby Jan Hus odvolal své názory. V kostnickém vězení dostal dva týdny na rozmyšlenou. Mohl zalhat a zachránit si život, nebo trvat na svém a riskovat osud kacíře – hranici.*“ ¹³⁵

Zajímavě je shrnut výklad o Janu Husovi v učebnici *Dějepis v kostce* od Marie Sochrové. Hus je zde vykreslen zejména jako reformátor církve, učebnice připomíná i některé body jeho učení: respektování Božího zákona, hlavou církve je Kristus, ne papež, příslušník je ten, kdo nemá hřích. ¹³⁶ Hus je zde charakterizován jako katolík a morální autorita: „*Požadoval křesťanský způsob života, lásku, dobro, mravnost, spravedlnost, bojoval za pravdu, neusiloval o převrat, změnu společenského systému, ale o odstranění existujících zlořádů.*“ ¹³⁷

Učebnice částečně poodhaluje i národní stránku Husova učení, když hovoří o počestění pražské univerzity. Zabývá se též Husovým literárním a jazykovým přínosem.

Kdybychom měli shrnout poznatky obsažené v současných učebnicích, je zde zcela určitě patrný trend, vykládat Husovo učení v kontextu evropského dění. Dále se učebnice snaží o co nejobektivnější pohled na Husa, charakterizují ho v první řadě jako řádného katolíka a reformátora, vyzdvihuje se tedy zejména teologická stránka jeho učení, v druhé řadě je poodhalena stránka národní. Obecně je také patrná snaha nehodnotit, ale naopak předkládat jen zjištěná fakta.

¹³³ PETRÁŇOVÁ, Lydia. *Středověk: dějepis pro 2. stupeň základní školy: [učebnice dějepisu pro vyšší ročníky základní školy]*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1996. Lidé v dějinách. str. 61.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ Tamtéž. str. 62.

¹³⁶ Víme, že existují dohady, jak tento výrok vnímat.

¹³⁷ SOCHROVÁ, Marie. *Dějepis I. v kostce: [pravěk, starověk, středověk] : pro střední školy*. 1. vyd. Praha: Fragment, 2008. Maturita v kostce. str. 123.

9.2.4. Film – Jan Hus (2015)

V roce 2015 byl natočen třídílný televizní film věnovaný k 600. výročí upálení Mistra Jana Husa. Tento film by nám mohl dokreslit obraz Jana Husa, který v dnešní době převládá. Film měl velké ambice stát se velkolepým historickým snímkem. Hodnotit, zda film dosáhl svých stanovených ambicí, není předmětem této práce. Pokusme se pouze reflektovat, která stránka Husova učení je ve filmu nejvíce patrná, a srovnajme tento nejnovější snímek s původním Vávrovým filmem z roku 1954.

Film režíroval Jiří Svoboda za pomoci režijních návrhů a scénáře Evy Kantůrkové. Původnímu stejnojmennému filmu z roku 1954 bylo vytýkáno, že z Husa vytvořil romantického buřiče a lidového vůdce, nový film se chtěl stát tudíž zcela obrozeným a pravdivějším obrazem Husovým. Pověst jednoho z prvních reformátorů totiž s sebou stále nese některé nepravdy a klišé.¹³⁸

Pravdou zůstává, že film nám toho o příběhu Jana Husa zase tolik neprozrazuje. Až možná úsměvně vyznívá snaha vylíčit například vztah Jana Husa ke královně Žofii jako tajnou, cudnou a nenaplněnou lásku. Jedná se zcela určitě o snahu, která postrádá jakýkoliv účel. Velký posun vpřed oproti staršímu snímku je ovšem fakt, že Hus je zde vnímán v první řadě jako vzdělanec, řádný katolík, kazatel a reformátor, a ne jako lidový buřič. Sociální podtext film zcela vypouští.

Více než samotná osobnost Jana Husa je ve filmu zobrazena politická situace tehdejší doby. Film až velmi podrobně zrcadlí tehdejší intriky mezi Václavem IV. a jeho bratrem Zikmundem. Jan Hus je zde vykreslen jako věrný ochránce krále Václava, kterému pomůže ze zajetí. Za jeho služby je pak podle filmu Václav IV. loajální k Husovi a jeho učení.

Velmi jde z filmu cítit národní stránka Husova učení. Řeší se zde spory na univerzitě mezi Čechy a Němci, do toho vstupují klasické obrazy dvou českých králů – Václava IV. a Zikmunda. Václav vyjadřuje češství a Zikmund cizáctví. Zpočátku je částečně patrný i negativní obraz Zikmunda, kdy vězní svého bratra a plení české vesnice. Postupně ale Zikmund vystupuje již jako diplomat a váhající postava. Paradoxně jde z filmu cítit, že měli oba králové v závěru podobné cíle – zbavit se Jana Husa bez jakékoliv ostřejší volby.

Co se týče obrazu Jana Husa na koncilu, zde reformátor vystupuje až přehnaně arogantně, kdy neustále po několika větách zvyšuje hlas na koncil, který ho může dát zabít. To v porovnání s historickými fakty vyznívá dost zvláště, když si uvědomíme, že Jan Hus

¹³⁸ *IDnes* [online]. Kultura, 2015. Dostupné z URL: http://kultura.zpravy.idnes.cz/recneze-jan-hus-0gl-filmvideo.aspx?c=A150529_134905_filmvideo_spm [cit. 2016-07-04].

byl vysokoškolský rektor, zvyklý vést debaty, navíc víme, že se sice do poslední chvíle hájil, ale smrti by se určitě rád vyhnul.¹³⁹

Církev je tu pak podle zažitého vzoru vylíčená jako zkažená a morálně upadající.

Obecně se tedy dá říci, že se obraz Jana Husa i Zikmunda oproti minulé době více objektivizoval. Převládá národní a teologická stránka Husova učení. Na druhé straně je pravdou, že film občas sklouzává k žánrovým zkratkám – buduje platonickou a neobjevenou lásku Jana Husa ke královně Žofii, drží se klasického negativního obrazu Němců na univerzitě, zkratkovitý pohled film nabízí i na postavu Štěpána Palče, kterého film s trochu nadsázky připodobňuje k biblickému Jidášovi a jeho zradě.

¹³⁹ *Aktuálně. cz* [online]. Praha: recenze, 2015. Dostupné z URL: <http://magazin.aktualne.cz/televize/recenze-jan-hus-v-zajeti-zkratek/r~f7ef6fde04e311e5ac650025900fea04/> [cit. 2016-07-04].

ZÁVĚR

Záměrem diplomové práce bylo reflektovat měnící se obraz Jana Husa v průběhu času v odborné literatuře a zejména pak v učebnicích dějepisu. Postihnout nakolik učebnice dějepisu odrážejí historické bádání doby, nakolik jsou odrazem doby a ideologie a nakolik se jim dařilo naplňovat požadavky na vytváření stručných obrazů k dané osobnosti.

Nyní shrnu zjištěné poznatky. Zaměřím se nejdříve na problematiku, zda učebnice dějepisu vždy odrážejí historické bádání a danou dobu. Po většinou tomu tak skutečně bylo. Částečnou výjimku můžeme pozorovat v době habsburské nadvlády, kdy bylo dějepisectví sice ovlivněno nacionální koncepcí Františka Palackého, v důsledku cenzury se ale tato koncepce do učebnic dějepisu příliš nedostává. O Janu Husovi se tehdy v učebnicích psalo velmi sporadicky.

V ostatních dobách už můžeme pozorovat zcela jednoznačnou návaznost učebnic na odbornou literaturu a dané politické ovzduší. Během první republiky se v učebnicích dějepisu odrážejí dvě základní linie – Pekařova a Masarykova. Těmito koncepcemi byly prvorepublikové učebnice ovlivněny asi nejvíce.

Nejvýrazněji se vliv doby a historiografie projevoval pak v období 1948 – 1989. V tomto období sehrály učebnice zásadní úlohu ve formování pokřiveného historického vědomí v otázkách husitství a Jana Husa.

Současné učebnice vykazují návaznost na nové poznatky v otázkách husitologického bádání hlavně v tom ohledu, že se snaží podávat co nejobjektivnější obraz Jana Husa, který je oproštěn od ideologických či subjektivních tendencí. Zároveň reflektují i ten trend ve výuce dějepisu, že by se měly české dějiny vykládat více v kontextu evropských dějin.

Nyní shrnu, jak se tedy v průběhu času měnil obraz Jana Husa. Obecně se dá říci, že jednotlivá časová období pracovala se třemi základními obrazy Mistra Jana Husa. 19. století pod vlivem Františka Palackého objevilo Husa národního, první republika k tomuto obrazu přidala ještě zásluhou Josefa Pekaře Husa teologického, komunismus preferoval Husa sociálního a dnešní doba poodkrývá zejména Husa reálného – muže z masa a kostí.

Z výše uvedeného vyplývá, že první stanovená hypotéza byla z velké míry potvrzena. S tím dodatkem, že nelze tvrdit, že by v určité době vždy existoval pouze jeden konkrétní obraz Husovy osoby. Tyto obrazy se v určité míře překrývaly a doplňovaly. Příkladem může být Pekařova linie, která charakterizovala Jana Husa v první řadě jako řádného katolíka a jeho spor vnímala hlavně jako spor teologický, v žádném případě však nezavrhovala národní rozměr jeho Husova hnutí. I komunisté, byť vytvořili z Jana Husa hlavně ochránce pracujících

mas, viděli zároveň v Husovi i bojovníka proti německému živlu, tím taktéž zcela nevyvrátili národní stránku Husova učení. Navíc ve chvíli, kdy jsme nahlédli také do prvorepublikových katolických učebnic, obohatili jsme původní předpokládané obrazy ještě o další – katolický, který jako jediný, podává spíše negativní obraz Jana Husa, byť se snahou smíření a vyzdvižení jeho morálních hodnot, zůstává Hus pro katolíky stále kacířem.

Zajímavé je podívat se i na atributy, které se po většinou v souvislosti s Janem Husem v učebnicích dějepisu objevovaly. Během první republiky lze vyzorovat tato nejčastější pojmenování – *nadšený kazatel, vzdělavatel, buditel národního vědomí, hlava české reformace, duchovní vůdce*. Výše uvedené dokazuje, že Hus byl povětšinou v tomto období vnímán hlavně z hlediska národního a teologického. V období komunismu se pak objevovaly nejčastěji následující atributy – *chudý kněz, lidový kazatel, zastánce lidu*. To naopak dokazuje dominanci sociálního aspektu Husova učení. Kromě těchto pojmenování se vyskytla i některá umělecky honosnější – *prorok lepšího života, miláček pražského davu, zvelebitel spisovné češtiny*. Některé atributy pak naznačovaly morální hodnotu Jana Husa – *muž bojovný, opravdový s důslednou povahou, člověk žijící bezúhonný a vzorný život, trpítel za pravdu*.

Obecně lze potvrdit i druhou stanovenou hypotézu. Obraz Jana Husa se v průběhu doby proměňoval a byl vždy odrazem doby.

Pokud bychom chtěli hledat pojítka mezi jednotlivými obrazy Mistra Jana Husa, lze ho nalézt a potvrdit tak i hypotézu číslo tři. Byť se obraz Jana Husa proměňoval a někdy až zásadním způsobem, lze vyzorovat, že ve větší či menší míře byl Jan Hus vždy minimálně v některých ohledech pro danou dobu vzorem. Pro Palackého i první republiku byl Hus vzorem národním i duchovním, pro komunisty byl vzorem lidového hrdiny. I katolíci, přestože z teologického hlediska přičknuli Husovi negativní obraz, vyzdvihli Husa například jako literární vzor. V současnosti předkládají učebnice Husa jako řádného katolíka a reformátora, národního buditele i morálního hrdinu. Snaží se tudíž podávat velmi komplexní a co nejvíce objektivní obraz o této významné osobnosti.

Obecně se dá tvrdit, že Hus byl vždy, byť někdy v odlišných konotacích, vnímán jako člověk hájící pravdu a jako stoupenec pravdy, se za ni nebál položit život. Posloužil po většinu času zejména jako morální vzor. Byť si ho konkrétní doba využila ve svůj prospěch. Každá doba měla tendenci se k jeho osobě svým vlastním způsobem a přístupem vždy vyjadřovat. Důkazem toho, jsou stále neutichající diskuze kolem jeho osoby.

SUMMARY

The intention of this thesis is to describe the historically changing image of Jan Hus in literature and especially in the textbooks of history, to find out how these textbooks reflected the historical research as well as history and ideology themselves and to discover whether they succeeded in meeting the requirements relating to the creation of the image of this personality.

In most of historical periods we can see the unambiguous link-up of textbooks with professional literature and respective political climate. In the course of „the first republic“ (1918-1939) the textbooks of history reflected above all the thoughts and conceptions of two renowned thinkers – Josef Pekař and Tomáš Garrigue Masaryk.

The influence of respective era and its historiography on the personality of Jan Hus came to light most strikingly in the period between 1948 and 1989. At that time the textbooks of history played the crucial role in forming the distorted historical consciousness of Hussitism and the personality of Jan Hus.

Contemporary textbooks of history follow new knowledge in the field of the research of Hussitism and make an effort to create the most objective image of Jan Hus, freed from ideological and subjective tendencies. At the same time they reflect a modern pedagogical trend, according to which Czech history should be reflected more in the European context.

In general, we can say that in previous historical periods there were three main images of Jan Hus. 19th century, influenced mainly by historian František Palacký, discovered him as a personality of „national“ importance, the „first republic“ added to his image theological aspects – especially thanks to Josef Pekař- and the communist era (1948-1989) preferred him as social reformer. Now he is perceived also as a „real“ person – a man in the flesh.

SEZNAM LITERATURY

A, PRAMENY

BENEŠ, Zdeněk. *Dějiny středověku a prvního století raného novověku: učebnice pro střední školy*. 1. vyd. Praha: Práce, 1994. Učebnice pro střední školy.

BIDLO, Jaroslav, HÝBL, František, ŠUSTA, Josef. *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních. Díl druhý. Dějiny středního a nového věku do roku 1648*. Praha: Historický klub, 1912.

ČORNEJ, Petr a Ivana ČORNEJOVÁ. *Dějepis pro gymnázia a střední školy*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2001.

Dějepis. Učební osnovy pro 6. – 9. ročník. Vzdělávací program Národní škola. Praha, 1996.

Dějepis. Učební osnovy pro 6. – 9. ročník. Vzdělávací program Obecná škola. Praha, 1997.

Dějepis. Učební osnovy pro 6. – 9. ročník. Vzdělávací program Základní škola. Praha, 1996.

DOLEŽAL, Jaroslav a kolektiv. *Obrázky z dějin. Učebnice vlastivědy pro 4. postupný ročník národních škol. Část první*. Praha: Státní nakladatelství, 1950.

DVOŘÁK, Xaver. *Katolický dějepis církevní. Učebnice pro školy měšťanské a vyšší ústavy dívčí*. Praha: Československá grafická unie a.s., 1935.

GINDELY, Antonín. *Dějepis všeobecný pro nižší třídy středních škol*. Praha: nákladem B. Tempského, 1876.

HRBEK, Josef. LÍVA, Václav. PLAČEK, Jan. VODEHNAL, Josef. *Československé dějiny. Učebnice pro nejvyšší třídu středních škol*. Praha: Šolc a Šimáček, 1937.

HUSA, Václav. *Československé dějiny. Pokusná učebnice pro jedenáctý ročník. První část (do roku 1848)*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959.

JÍLEK, Tomáš. BAĎURÍK, Jozef. BUTVINOVÁ, Marta. *Dějepis pro šestý ročník základní školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982.

JIRÁK – REITLER. *Dějepis pro roční učební kursy (IV. roč.) při měšťanských školách*. Praha: Nová škola, 1935.

KRATOCHVÍL, Miloš. DŘEVO, Václav. *Obrazy z našich dějin pro pátý postupný ročník národních škol*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Ideová výchova na střední škole. Osnovy z občanské nauky, dějepisu a literární výchovy*. Praha: Státní nakladatelství, 1949.

NOVÁK, František. *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy gymnázií, reálných gymnázií a reformních reál. Gymnázíí pro šestou třídu. II.* Praha: Československá grafická unie a.s., 1937.

PALACKÝ, František. *Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě.* Vydání první z r. 1850, díl III.

PAUR, Jaroslav. *Cesta. Učebnice dějepisu pro měšťanské školy. Díl II.* Praha: Státní nakladatelství, 1935.

PEKAŘ, Josef. *Dějiny naší říše. Se zvláštním zřetelem ke královstvím a zemím v říšské radě zastoupeným.* Praha: Klementinum, 1914.

PEŠEK, Josef. *Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. III. Obrazy z dějin středověkých a novověkých od počátku XIV. do konce XVIII. století pro třetí třídu středních škol.* Praha: Politika v Praze, 1933.

PETRÁŇOVÁ, Lydia. *Středověk: dějepis pro 2. stupeň základní školy : [učebnice dějepisu pro vyšší ročníky základní školy].* 1. vyd. Praha: Fortuna, 1996. Lidé v dějinách.

SOCHROVÁ, Marie. *Dějepis I. v kostce: [pravěk, starověk, středověk] : pro střední školy.* 1. vyd. Praha: Fragment, 2008. Maturita v kostce.

SOSÍK, Alois. VRABEC, Vojtěch. *Dějepis pro 7. ročník základní devítileté školy.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963.

SVAČINA, Bohumil. *Stručné dějiny československého národa. Příručky ke shrnutí a opakování učiva.* Holešov: Bohumil Svačina. 1926.

ŠTORCH, Eduard. ČONDL, Karel. *Pracovní učebnice dějepisu. Díl druhý pro druhou třídu měšťanských škol.* Praha: Státní nakladatelství v Praze, 1938.

TOMEK, Václav Vladivoj. *Krátký všeobecný dějepis.* Praha: nákladem českého muzea, 1842

TRAPL, Miroslav. ČAPEK, Vratislav. *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959.

VOLF, Jan. *Dějepis katolické církve pro školy střední a občanské.* Praha: Československá akciová tiskárna, 1934.

B, SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

BARTOŠ, F. M. *Kdo je Jaroslav Goll.* Praha: Orbis, 1947.

BENEŠ, Zdeněk. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948.* 2., opr. vyd. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-86010-60-0.

ČINÁTL, Kamil. *Dějiny a vyprávění: Palackého Dějiny jako zdroj historické obraznosti národa.* Vyd. 1. Praha: Argo, 2011. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0390-8.

- HANZAL, Josef. Česká historiografie od května 1945 do února 1948, *Acta universitatis palackianae olomucensis*. Facultas philosophica. Historica 29, 2000.
- HANZAL, Josef. *Josef Pekař: život a dílo*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0275-X.
- HOREJSEK, Jaroslav. *Kapitoly z českého a světového dějepisectví*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1996. ISBN 80-7067-605-1.
- CHOCHOLOVÁ, Anděla. *Výuka dějepisu za Protektorátu*. In: První české dívčí gymnázium 1890 – 1990. Sborník k 100. výročí. Praha, 1990.
- JIROUŠEK, Bohumil. *Proměny diskursu české marxistické historiografie: (kapitoly z historiografie 20. století)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav ve spolupráci s NTP Pelhřimov, 2008. Historia culturae. ISBN 978-80-7394-114-7.
- KAKÁČ, Bohumil. *Kdo byl Eduard Štorch*. Praha: Albatros, 1986.
- KOTYK, Jiří. *Spor o revizi Husova procesu*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2001. Historica (Vyšehrad). ISBN 80-7021-488-0.
- KRŠKO, Jan. *Husovy oslavy CČS na Krakovci z historického hlediska: vývoj Církve československé na jihu západě Rakovnicka od svého vzniku až do okupace republiky : náboženská obec CČS Velký (Panoší) Újezd*. 1. vyd. Rakovník: Rabasova galerie, 1999. ISBN 80-85868-21-0.
- KUTNAR, František a Jaroslav MAREK. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 2. přeprac a dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. Česká historie. ISBN 80-7106-252-9.
- MALÝ, Radomír. *Katolická církev a T. G. Masaryk, Immaculata. Mariánský dvouměsíčník*. Brno: Konvent minoritů v Brně. str. 8.
- MAREK, Jaroslav. *O historismu a dějepisectví*. 1. vyd. Praha: Academia, 1992. ISBN 80-200-0284-7.
- MAREK, Jaroslav. ŠMAHEL, František. *Škola Annales v zrcadle českého dějepisectví, Český časopis historický, č. 1, 1997. str. 1.*
- NODL, Martin. *Dějepisectví mezi vědou a politikou: úvahy o historiografii 19. a 20. století*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007. Dějiny a kultura. ISBN 978-80-7325-112-3.
- NOVOTNÝ, Robert a Petr ŠÁMAL. *Zrození mýtu: dva životy husitské epochy*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2011. Historická paměť. ISBN 978-80-7432-099-6. str. 329.
- PEKAŘ, Josef. *Postavy a problémy českých dějin: výběr z díla*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 1990. Historica (Vyšehrad).

PEŠKOVÁ, Jaroslava. *Role vědomí v dějinách a jiné eseje*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 80-7106-217-0. str. 27.

PROKOP, Vladimír. *Literatura 19. a počátku 20. století (od romantiků po buřiče)*. Sokolov: O.K. – Soft, 2011.

SOMMER, Vítězslav. *Angažované dějepiscectví: stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950-1970)*. Vyd. 1. V Praze: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. České dějiny (NLN, Nakladatelství Lidové noviny: Ústav českých dějin Univerzity Karlovy). ISBN 978-80-7308-378-6.

ŠTAIF, Jiří. *František Palacký: život, dílo, mýtus*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2009. Velké postavy českých dějin. ISBN 978-80-7021-981-2.

ŠUSTOVÁ, Magdaléna. *Stalo se v zemi české--: jak se vyučoval dějepis*. 1. vyd. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2009. ISBN 978-80-86935-08-9.

C, INTERNETOVÉ ZDROJE

Znamení času [online]. Církev adventistů sedmého dne, 2012. Dostupné z URL: <http://www.znamenicasu.cz/jan-hus-a-cirkev-v-historii-i-dnes>. [cit. 2015-04-04].

Národní ústav pro vzdělávání [online]. Praha: NUV, 2015. Dostupné z URL: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf. [cit. 2015-03-08].

iDnes [online]. Kultura, 2015. Dostupné z URL: http://kultura.zpravy.idnes.cz/recneze-jan-hus-0gl-/filmvideo.aspx?c=A150529_134905_filmvideo_spm [cit. 2016-07-04].

Aktuálně.cz [online]. Praha: recenze, 2015. Dostupné z URL: <http://magazin.aktualne.cz/televize/recenze-jan-hus-v-zajeti-zkratek/r~f7ef6fde04e311e5ac650025900fea04/> [cit. 2016-07-04].

Novinky.cz [online]. Témata: Osobnosti, 2015. Dostupné z URL: <http://tema.novinky.cz/mistr-jan-hus> [cit. 2016-07-04].

Husův rok 2015 [online]. Husovské slavnosti, 2015. Dostupné z URL: <http://www.hus2015.cz/cz/> [cit. 2015-08-03].

Jan Hus. 600 [online]. Tábor: Husitské muzeum v Táboře, 2015. Dostupné z URL: <http://www.jan-hus.cz/> [cit. 2015-08-03].

Husité [online]. Dostupné z URL: <http://husitstvi.cz/rejstriky/rejstrik-osob/jan-hus/> [cit. 2015-02-02].

PŘÍLOHY

Seznam příloh

Příloha č. 1

Učebnice dějepisu od Eduarda Štorch.....II

Zdroj: vlastní

Příloha č. 2

Upálení Jana Husa. Malba v Kancionálu litoměřickém, 1510 – 1514.....II

Zdroj: vlastní

Příloha č. 3

Dřevorytina představující Husa a Luthera, jak podávají pod obojí.....III

Zdroj: vlastní

Příloha č. 4

Učebnice dějepisu z padesátých let.....III

Zdroj: vlastní

Příloha č. 5

Nejznámější vyobrazení Jana Husa před koncilem od Václava Brožíka.....IV

Zdroj: vlastní

Příloha č. 6

Učebnice dějepisu pro střední školy z padesátých let (Václav Husa).....IV

Zdroj: vlastní

Příloha č. 7

Vyobrazení Husa bez vousů v učebnici z padesátých let (Václav Husa).....V

Zdroj: vlastní

Příloha č. 8

Učebnice dějepisu z šedesátých let (Alois Sojsík).....V

Zdroj: vlastní

Příloha č. 9

Komunistický Hus bez vousů.....VI

Zdroj: vlastní

Příloha č. 10

Klasické vyobrazení štíhlého Husa s plnovousem.....VI

Zdroj: vlastní

Příloha č. 11

Učebnice dějepisu (Petr Čornej).....VII

Zdroj: vlastní

Příloha č. 12

Vyobrazení Jana Husa v Kancionálu litoměřickém.....VII

Zdroj: vlastní

Příloha č. 13

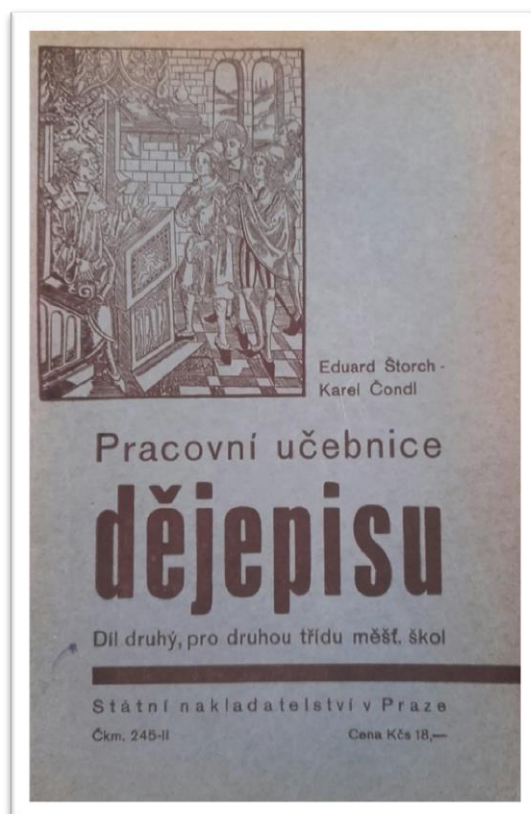
Učebnice dějepisu (Zdeněk Beneš).....VIII

Zdroj: vlastní

Příloha č. 14

Učebnice dějepisu (Lýdia Petráňová).....VIII

Zdroj: vlastní



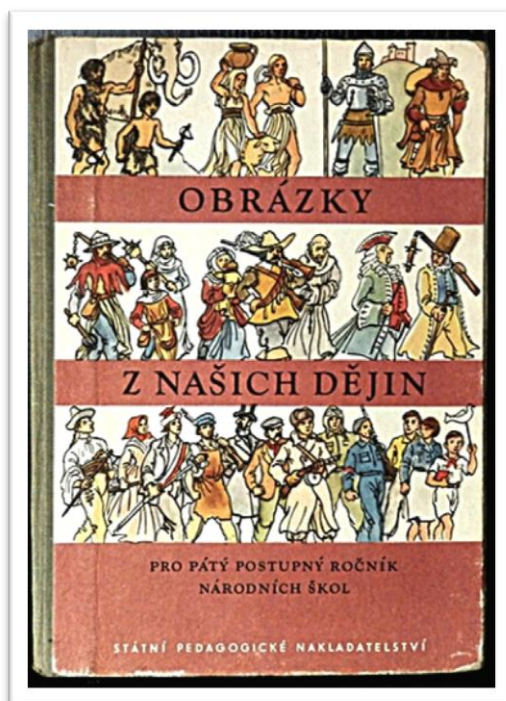
Příloha č. 1: Učebnice dějepisu od Eduarda Štorcha



Příloha č. 2: Upálení Jana Husa. Malba v Kancionálu litoměřickém, 1510 – 1514.



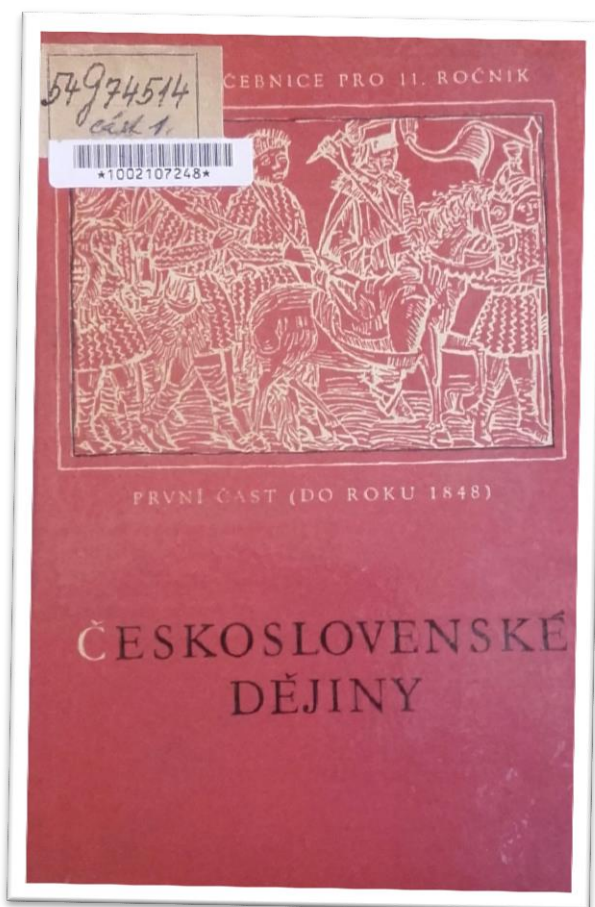
Příloha č. 3: Dřevorytina představující Husa a Luthera, jak podávají pod obojí.



Příloha č. 4: Učebnice dějepisu z padesátých let



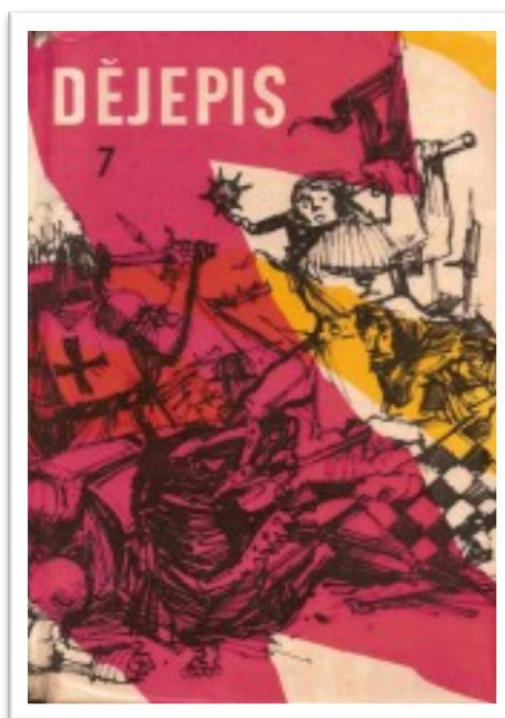
Příloha č. 5: Nejznámější vyobrazení Jana Husa před koncilem od Václava Brožíka.



Příloha č. 6: Učebnice dějepisu pro střední školy z padesátých let (Václav Husa).



Příloha č. 7: Vyobrazení Husa bez vousů v učebnici z padesátých let (Václav Husa).



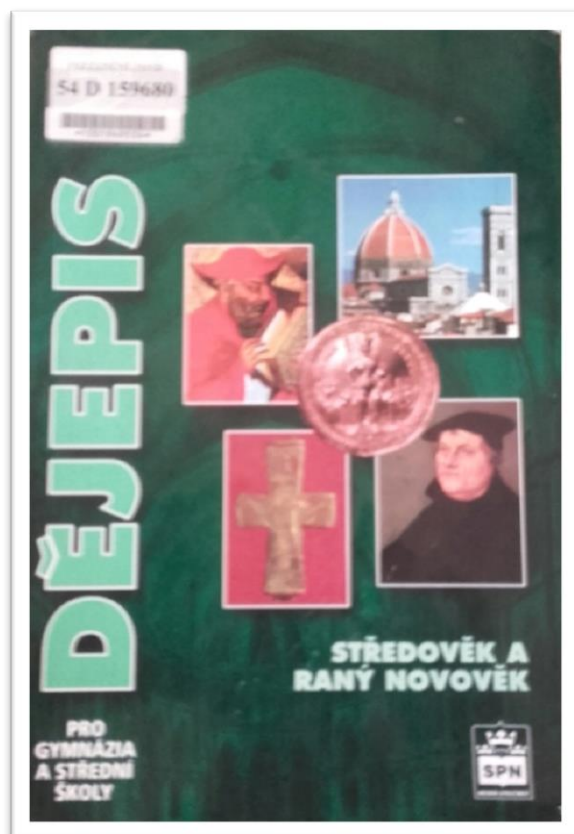
Příloha č. 8: Učebnice dějepisu z šedesátých let (Alois Sojsík)



Příloha č. 9: Komunistický Hus bez vousů.



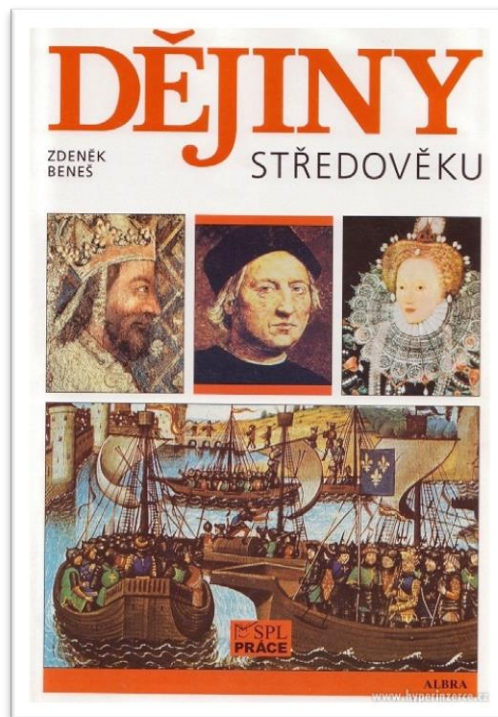
Příloha č. 10: Klasické vyobrazení štíhlého Husa s plnovousem.



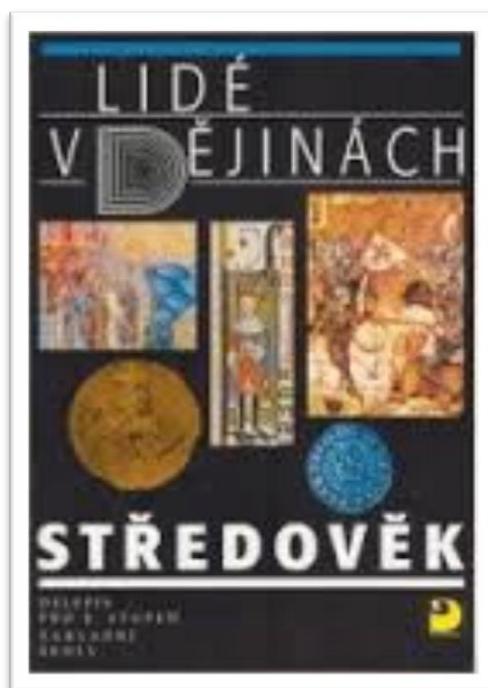
Příloha č. 11: Učebnice dějepisu (Petr Čornej)



Příloha č. 12: Vyobrazení Jana Husa v Kancionálu litoměřickém.



Příloha č. 13: Učebnice dějepisu (Zdeněk Beneš)



Příloha č. 14: Učebnice dějepisu (Lýdia Petráňová)